

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 5/3'2016

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328. Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Академією муніципального управління та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол №10 від 19 травня 2016 року) та Вченою Радою Академії Муніципального Управління (Протокол №35 від 19 травня 2016 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції. Відповідальність

за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 20.05.2016

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт
видавничої
справи

© "Аналітик", 2016

© "Економіка. Фінанси. Право", 2016

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Даций Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністративного менеджменту Академії муніципального управління

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент
Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Присяжнюк Володимир Костянтинович, д.т.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константінов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Випусковий редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, перший заступник Керівника Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

ЗМІСТ

А.М. ВДОВИЧЕНКО. Нелінійність функції реакції фіскальної політики в Україні	4
С.А. ТКАЧЕНКО. Секвестри економічного та інформаційно-технічного характеру, які накладаються на ціль підсистеми комплексного моніторингу при створенні і функціонуванні територіально-виробничих систем	9
С.В. ВОЛОШИНА, Л.Д. КОСТАКОВА. Оптимізація структури фонду оплати праці вітчизняних підприємств як передумова поліпшення характеристик людського капіталу	12
О.І. ЗАСЛАВСЬКА, М.В. ТИМЧАК. Функціонування ринку споживчих кредитів у системі банківського кредитування фізичних осіб в Україні	17
О.С. ЧАН-ХІ. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання аграрного ринку України	24
А.М. ДІДИК. Інвестиційні та компетентнісні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств: досвід економічно розвинутих країн	29
Я.І. ГЛУЩЕНКО. Оцінка стану інноваційної діяльності промислових підприємств України	34
О.Є. ГРОМОВА, В.Л. ГРИБАЧОВА. Аналіз стратегії і тактики управління підприємством	38
Л.Ф. КАРПЕНКО. Оцінка ефективності біржової торгівлі в Україні	42
І.В. КСЬОНЖИК. Формування джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі України	45
О.М. МАТУСОВА. Форми функціонування малого підприємництва в сільській місцевості	49
О.В. НІКІТИНА. Трактують сутності контролінгу як економічної категорії	53
К.М. РАЗУМОВА. Техніко-економічне обґрунтування перевезень пасажирів вітчизняними та закордонними електропоїздами на залізницях України	56
Г.І. СОКОЛОВСЬКА. Науково-методичні засади оцінювання надійності недержавних пенсійних фондів в Україні	59

ВДОВИЧЕНКО

УДК 336.143

Артем Миколайович
aspirant1984@gmail.comНЕЛІНІЙНІСТЬ ФУНКЦІЇ РЕАКЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ¹NONLINEARITY OF FISCAL POLICY REACTION FUNCTION IN UKRAINE ²

к.е.н., с.н.с., доцент,
завідувач відділу економіко-математичного моделювання в оподаткуванні, Науково-дослідний інститут фінансової політики Університету ДФС України

У даній статті аналізується функція реакції фінансової політики з переключенням режимів для України. Україну вибрано як приклад країни з ринком що формується, оскільки країни подібного типу в основному обходяться увагою в емпіричних дослідженнях фінансової політики. Дослідження вказує на той факт, що нелінійні типи функцій реакції фінансової політики можуть набагато краще описувати поведінку фінансової влади. Ми також виявили асиметрію в реакції фінансової політики на розрив ВВП в залежності від фази економічного циклу. Ця асиметрія, на нашу думку, є головною перешкодою на шляху переключення фінансової політики в активний режим.

В данной статье анализируется функция реакции фискальной политики с переключением режимов для Украины. Украина выбрана в качестве примера страны с формирующимся рынком, поскольку страны подобного типа в основном лишены внимания в эмпирических исследованиях фискальной политики. Исследование указывает на тот факт, что нелинейные функции реакции фискальной политики могут гораздо лучше описывать поведение фискальной власти. Мы также обнаружили асимметрию в реакции фискальной политики на разрыв ВВП в зависимости от фазы экономического цикла. Эта асимметрия, по нашему мнению, является главным препятствием на пути переключения фискальной политики в активный режим.

This article analyzes fiscal policy reaction function with switching regimes for Ukraine. Ukraine was chosen as the example of countries with emerging markets as countries of this type don't have much attention in empirical studies of fiscal policy. Research points to the fact that nonlinear types of fiscal policy reaction function much better describe the behavior of fiscal authorities in times of permanent financial instability. We also found an asymmetry in the response of fiscal policy on GDP gap depending on the phase of the economic cycle. This asymmetry in our opinion is the main obstacle to switching the fiscal policy in active regime.

Ключові слова: фінансова політика, фінансова стійкість, активна/ пасивна фінансова політика

Ключевые слова: фискальная политика, финансовая устойчивость, активная / пассивная фискальная политика

Keywords: fiscal policy, fiscal sustainability, active/passive fiscal policy

¹ Робота над даною статтею проводилась за підтримки персонального гранту № 15-0101, отриманого від Economics Education and Research Consortium, Inc. (EERC), за фінансової підтримки Global Development Network.

² The work on this article was supported by an individual grant №15-0101 from the Economics Education and Research Consortium, Inc. (EERC), with funds provided by the Global Development Network.

ВСТУП

Важливою метою побудови і оцінки функції реакції фінансової політики (ФРФП) є характеристика фінансової політики як активної, або ж пасивної. В сучасних емпіричних дослідженнях зазвичай виділяються різні режими фінансової політики, що позначаються її активністю чи пасивністю. Класифікація характеристик фінансової політики відбувається за логікою, запропонованою в статті [1]. Відповідно до цієї класифікації активною фінансовою політикою є фінансові дії, що не прив'язані до динаміки публічного боргу, тобто уряд через

фінансові важелі намагається впливати на інші макроекономічні параметри (рівень виробництва, зайнятість тощо). Пасивною є фінансова політика, що обмежена динамікою публічного боргу, тобто головною ціллю фінансової політики стає підтримання або досягнення стійкого рівня публічного боргу. В емпіричному контексті це означає, що у випадку пасивної фінансової політики коефіцієнт при змінній, що позначає публічний борг буде позитивним і статистично значущим, а при змінній що позначає бюджетний дефіцит, при якому стабілізується публічний борг (*debt stabilizing surplus*) не буде статистично відрізнятися від одиниці.

Натомість, активна фіскальна політика може бути ідентифікована статистично значущими коефіцієнтами при ряді інших контрольних змінних, передусім геп ВВП.

Звертаючись до огляду емпіричної літератури, де аналізуються ФРФП можна виділити типові

$$b_{i,t} = a_0 + a_1 b_{i,t-1} + a_2 d_{i,t-1} + a_3 c_{i,t} + u_i, \quad (1)$$

де C – набір контрольних змінних для бюджетів різних рівнів i в період часу t . Для визначення контрольних змінних [2] використовує міжчасове

$$b_t + (r_t - g_t)d_{t-1} = \Delta d_t + \Delta m_t + (\pi_t + g_t)m_{t-1}, \quad (2)$$

де π – інфляція, m – відношення монетарної бази до ВВП. Використовуючи дане співвідношення автор показує, що у якості контрольних змінних в рівняння (1) мають включатись циклічні коливання випуску та інфляція для врахування доходів від сеньйоражу. У дослідженні [3] в бюджетне обмеження на пряму включається дохід від сеньйоражу, в результаті чого стійкість боргу забезпечується рівністю між початковим рівнем боргу плюс теперішньою вартість всіх майбутніх видатків та теперішньою вартістю всіх майбутніх бюджетних доходів плюс доходів від сеньйоражу.

В деяких дослідженнях автори намагаються врахувати особливості малих відкритих економік і включають в ФРФП специфічні змінні. Так у [4] роблять припущення про те, що публічний борг складається з іноземної та внутрішньої частини і, відповідно, вартість та динаміка цих складових буде перебувати під впливом таких змінних як реальний обмінний курс, зовнішні і внутрішні відсоткові ставки. В результаті автори роблять висновок про те, що невизначеність макроекономічних прогнозів і відгук таких змінних як відношення публічного боргу до ВВП та відсоткові ставки роблять реакцію фіскального правила на зміни публічного боргу значно сильнішою.

Досить поширеною практикою є також включення у ФРФП фіктивних змінних для виділення характеристик, які були притаманні фіскальній політиці за певного політичного режиму [5]. Нерідкими є також дослідження, де аналізується відгук фіскальної політики не у формі реакції загального первинного дефіциту, а конкретних

$$prsurpl_t = a_0 + a_1 prsurpl_{t-4} + a_2 debt_{t-4} + a_3 gap_{t-4} + a_4 pol_t + \dots + \sum_{j=1}^n b_j D_j + u_t, \quad (3)$$

де $prsurpl$ – відношення первинного бюджетного дефіциту до ВВП, $debt$ – відношення загальної суми державного та гарантованого державою боргу до ВВП, gap – циклічні коливання ВВП, pol – політична фіктивна змінні, що позначає період за два квартали до президентських чи парламентських виборів, D – фіктивна змінна для

модифікації, що здійснюються дослідниками для кращого опису динаміки фіскальних показників. Поряд із стандартними змінними рівня боргу і бюджетного дефіциту до ФРФП можуть включатись монетарні показники. Відповідно до [2] загальний вигляд ФРФП можна представити наступним чином:

бюджетне обмеження, що дещо відрізняється від представленого вище і включає монетарні параметри:

складових доходів та видатків бюджету [6]. Подібні дослідження дозволяють робити висновки з приводу того за рахунок яких саме статей бюджету відбувається коригування загального бюджетного балансу у відповідь на коливання рівня боргу і макроекономічних показників.

Перемикання режимів фіскальної політики ускладнюють оцінку ФРФП, оскільки проста лінійна модель показує усереднені коефіцієнти різних режимів. Вирішення даної проблеми в емпіричній літературі здійснюється за допомогою моделей з переключенням режимів. Режими фіскальної політики можуть вводитись в моделі екзогенно або ендогенно. Екзогенне введення режимів відбувається, коли дослідник має апріорні уявлення про те, в які періоди часу фіскальна політика могла змінювати свої властивості. Технічно це робиться через оцінку ФРФП для різних періодів часу [7] або через введення фіктивних змінних, наприклад для виділення періодів правління різних політичних сил [5]. Іншим підходом є ідентифікація перемикання режимів на основі ендогенної інформації, коли під впливом транзитивної змінної коефіцієнти ФРФП змінюються, причому така зміна оцінюється на основі інформації, що міститься в самих даних.

МЕТА РОБОТИ полягає у статистичній оцінці функції реакції фіскальної політики в Україні і відображення перемикання її режимів за допомогою нелінійних специфікації даної функції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оцінку ФРФП для України ми проводимо у формі стандартної моделі:

контролю на значні відхилення. Для оцінки функції використовуються квартальні дані, що змушує нас вводити четвертий лаг пояснюючих змінних в модель. Природними даними для дослідження реакції фіскальної політики є річні дані, оскільки бюджет приймається саме на річній основі і уряд найімовірніше проявляє свою реакцію на зміни в економічному середовищі з лагом в один рік. Однак, використання річних даних критично скоротить кількість спостережень для України, оскільки

розрахунки проводяться для періоду 1998-2015 рр. Використовуючи логіку, викладену в [5] ми використовуємо квартальні дані з четвертим лагом як заміник річних даних з одним лагом. Дана модель оцінюється через OLS та TSLS. Небезпека наявності ендогенності знижується через застосування лагів пояснюючих змінних, однак в модель також включено лаг залежної змінної, що залишає ймовірність ендогенності і зміщення всіх коефіцієнтів. У якост ендогенних вважаються змінні *prsurpl*, *debt*, *gap*, як інструменти використовуються їх відповідні лаги, а індекси цін на світових товарних ринках та темпи росту світової економіки.

Ми також вводимо в ФРФП політичну змінну, що видається раціональним на фоні росту емпіричної літератури по політичним бізнес-циклам. Якщо фінансові маніпуляції політиків в кабінетах у передвиборчі періоди пояснюють динаміку параметрів бюджету, то їх врахування має підвищувати об'єктивність оцінки всіх коефіцієнтів моделі.

Для демонстрації не лінійності та визначення режимів фінансової політики в залежності від фаз економічного циклу та рівня боргу було побудовано

ряд моделей з пороговими значеннями (*splines*), що розділяли коефіцієнти ФРФП в залежності перебування даних вище чи нижче встановленого сплайну. У якості сплайнів ми використовували нульовий рівень бізнес-циклу, середнє по виборці значення боргового відношення, приріст публічного боргу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно із запропонованим підходом ми оцінили модель вигляду (3) для змінної *prsurpl* через OLS та TSLS, результати оцінок представлені в таблиці 1. Через фіктивну змінну ми позначили третій квартал 2010-го року, коли уряд України емітував і розмістив ПДВ облігації приблизно на 16,5 млрд. грн., штучно збільшивши надходження з ПДВ і викрививши бюджетну статистику. Разом з коефіцієнтами у таблиці наведено ряд статистик, які дають змогу судити про точність оцінки стандартних похибок, зміщеність та стабільність коефіцієнтів. Зазначимо, що при виявленні проблем із автокореляцією похибок або їх гетероскедастичністю ми застосовували НАС варіаційно-коваріаційну матрицю для пом'якшення проблем зі стандартними похибками.

Таблиця 1

Результати оцінки лінійної ФРФП для України, 1998-2015 рр.

	OLS	TSLS
Constant	0,008	0,004
<i>prsurpl_{t-4}</i>	0,24*	0,68**
<i>gap_{t-4}</i>	-0,09	-0,19**
<i>d_debt_{t-4}</i>	0,04**	0,001
<i>d_10:03</i>	-0,08***	-0,06*
<i>pol_t</i>	-0,01***	-0,018**
obs.	67	61
Adj. R-squared	0,27	
Autocorrelation in residuals test	p=0,03	p=0,19
Heteroscedasticity test	p=0,42	p=0,26
Sargan statistics		p=0,46
Endogeneity test		p=0,002
Underidentification test		p=0,01
Weak identification test		5,86

Примітка: *, ** та *** позначають статистичну значущість на 10%, 5%, та 1% рівні відповідно.

Коефіцієнти в таблиці 1 свідчать про те, що для України характерна наявність опортуністичних політичних циклів. Фінансова політика за аналізований період в середньому перебуває у пасивному стані, тобто вона є проциклічною і в своїй реакції орієнтується здебільшого на рівень публічного боргу.

Для аналізу режимів фінансової політики в залежності від рівня боргу та фази бізнес циклу ми побудували ряд моделей зі сплайнами. Для бізнес циклу сплайн було встановлено на нульовому рівні для того, щоб можна було спостерігати поведінку коефіцієнтів ФРФП в періоди економічного росту та спаду. Аналогічним чином ми встановили сплайн для росту рівня боргового навантаження. Також, для

показника рівня публічного боргу сплайн було встановлено на рівні середнього значення за весь досліджуваний період. Результати оцінок коефіцієнтів (Таблиця 2) вказують на те, що відносно фази бізнес-циклу фінансова політика переключалася в пасивний режим саме у періоди економічного росту. В періоду спаду економіки фінансова політика притримується нейтрального стану – немає ні контрциклічної реакції, ні однозначного коригування дефіциту бюджету у відповідності до змін боргового навантаження. Сплайни по боргу вказують на те, що фінансова політика загалом є стійкою і посилює свою реакцію на зміни боргу з ростом боргового навантаження. В той же час, динаміка боргу не спричиняє статистично

значимого впливу на зв'язок бюджетного дефіциту і бізнес-циклу. Не залежно від рівня боргу фінансова політика є проциклічною, хоча і з браком статистичної значимості.

Моделі зі сплайнами вказують на те, що переключення режимів фінансової політики відбуваються під впливом фази бізнес-циклу (з нейтрального до пасивного), підвищення рівня боргу лише призводить до підвищення рівня стійкості фінансової політики. Асиметрія у режимах фінансової політики відносно фази бізнес-циклу таїть у собі небезпеки для фінансової стійкості. Проциклічність фінансової політики в періоди економічного росту і відсутність про циклічності в умовах економічного спаду веде до звуження фінансового простору уряду і створення передумов для накопичення боргу в

майбутньому, яке далеко не завжди буде супроводжуватись позитивною економічною динамікою. І стійкість фінансової політики в такі періоди (зниження рівня боргу-збільшення дефіциту) далеко не завжди може компенсувати негативний вплив описаної асиметрії. Варто звернути увагу на те, що асиметрія у реакції бюджетного дефіциту на фазу бізнес-циклу не повна. В періоди негативного ВВП розриву фінансова політика є нейтральною. З однієї сторони це може сприяти зниженню боргу, адже в періоди економічного спаду не збільшується дефіцит бюджету, з іншої сторони відсутність контрциклічної політики продовжує в часі перебування економіки у фазі депресії, що негативно впливає на стан публічних фінансів і може збільшувати рівень боргу.

Таблиця 2

Результати оцінки нелінійної ФРФП для України, 1998-2015 рр.

Сплайн	Геп менше нуля(-), Геп більше нуля (+)	Зниження боргу (-), Підвищення боргу (+)	Борг нижче середнього рівня(-), Борг вище середнього рівня (+)
<i>Constant</i>	0,01***	0,01	0,008
<i>prsurpl_{t-4}</i>	0,2*	0,2	0,22*
<i>pol_t</i>	-0,01***	-0,02***	-0,01***
<i>d 10:03</i>	-0,07***	-0,08***	-0,09***
<i>gap_{t-4} (-)</i>	0,19	-0,11	-0,12
<i>gap_{t-4} (+)</i>	-0,25***	-0,02	-0,01
<i>d_debt_{t-4} (-)</i>	0,05	0,04	0,03**
<i>d_debt_{t-4} (+)</i>	0,03***	0,03***	0,07
obs.	68	68	67
Adj. R-squared	0,31	0,27	0,28
Autocorrelation in residuals test	0,11	0,01	0,08
Heteroscedasticity test	0,26	0,38	0,31

Примітка: *, ** та *** позначають статистичну значущість на 10%, 5%, та 1% рівні відповідно.

ВИСНОВКИ

Аналіз функції реакції фінансової політики України показує, що вона має нелінійну природу. Головною проблемою фінансової політики України, що не дає знизити рівень публічного боргу і переключати фінансові режими відповідно до макроекономічних умов є асиметрія в реакції на фази бізнес-циклу. В періоди економічного росту фінансова політика України є проциклічною, в періоди спадів – нейтральною. Проциклічність в умовах економічного росту не дозволяє сформувати достатній фінансовий простір для ведення активної фінансової політики.

Проведений аналіз свідчить про необхідність усунення асиметрії в реакції фінансової політики на різні фази економічного циклу. Проциклічна фінансова політика при позитивному розриві ВВП не дозволяє знизити рівень боргу і постійно несе загрози для фінансової стійкості. В умовах такої асиметрії уряд з однієї сторони намагається забезпечити фінансову стійкість через сильну реакцію бюджету на борг, а з іншої створює передумови для подальшого нарощення боргу. При постійному дотриманні

режиму пасивної фінансової політики уряд не може використовувати бюджетні інструменти для контрциклічного регулювання економіки. Таким чином, Україна опинилась в ситуації коли монетарна політика була довгий час дезактивована через політику підтримання фіксованого валютного курсу, а фінансова політика зорієнтована на обслуговування боргу. Виходом з даної ситуації є консолідація бюджету для зниження і стабілізації рівня боргу та розробка фінансових правил, які б обмежили можливості проведення проциклічної фінансової політики у фазах позитивного розриву ВВП.

Список використаних джерел

1. Leeper E. Equilibria under 'active' and 'passive' monetary and fiscal policies. // Journal of Monetary Economics. – 1991. – №27(1). – pp. 129–147.
2. de Mello L. Estimating a fiscal reaction function: the case of debt sustainability in Brazil. // OECD Economics Department Working Papers. – 2005. – № 423. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/556325773018>.
3. Budina. N., Wijnbergen S. Quantitative approaches to fiscal sustainability analysis: a case study

of Turkey since the crisis of 2001 // World Bank Economic Review. – 2008. – №1(23). – pp. 119–140.

4. Penalver A., Thwaites G. Fiscal rules for debt sustainability in emerging markets: the impact of volatility and default risk // Bank of England Working Paper. – 2006. – № 307. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bankofengland.co.uk/research/Documents/workingpapers/2006/WP307.pdf>.

5. Burger P., Marinkov M. Fiscal rules and regime-dependent fiscal reaction functions: the South African case // OECD Journal on Budgeting. – 2012. – Vol. 12/1.

– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd.org/gov/budgeting/Fiscal%20rules%20functions.pdf>.

6. Claey's P. Rules, and their effects on fiscal policy in Sweden. // Swedish Economic Policy Review. – 2008. – №15(1). – pp. 7–48. (2008).

7. Gali J., Perotti R. Fiscal policy and monetary integration in Europe // CEPR Discussion Paper – 2003. – № 3933. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nber.org/papers/w9773>.

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, в.о. ректора Вищого навчального закладу Міжнародний технологічний університет "Миколаївська політехніка"

УДК 332.146.2:[65.012.122:338.43]

СЕКВЕСТРИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНІЧНОГО ХАРАКТЕРУ, ЯКІ НАКЛАДАЮТЬСЯ НА ЦІЛЬ ПІДСИСТЕМИ КОМПЛЕКТНОГО МОНІТОРИНГУ ПРИ СТВОРЕННІ І ФУНКЦІОНУВАННІ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

CURTAILMENTS AND ECONOMIC INFORMATION OF A TECHNICAL NATURE, WHICH ARE IMPOSED ON THE GOAL OF COMPLETE MONITORING SUBSYSTEM WITH THE ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF TERRITORIAL PRODUCTION SYSTEMS

В статті змістовно розглянуто лімітування (обмеження) економічного та інформаційно-технічного характеру, які накладаються на ціль підсистеми сукупного (комплексного) економічного моніторингу при її створенні і функціонуванні. Обґрунтовано, встановлення стискань (обмежень), в межах яких буде функціонувати підсистема, сприятиме підвищенню економічної ефективності системи керування в цілому.

В статье содержательно рассмотрены лимитирования (ограничения) экономического и информационно-технического характера, которые накладываются на цель подсистемы совокупного (комплексного) экономического мониторинга при её создании и функционировании. Обосновано, установление сжатий (ограничений), в пределах которых будет работать подсистема, будет способствовать повышению экономической эффективности системы управления в целом.

The article considered meaningful limitation (limited) economic and technical information, which are superimposed on the target subsystem total (complex) economic monitoring during its establishment and operation. Reasonably, the establishment of contractions (restrictions) within which the subsystem will operate, enhances the effectiveness of the control system.

Ключові слова: комплексний, моніторинг, обмеження, підсистема, створення, територіально-виробнича система, функціонування, ціль

Ключевые слова: действие, комплексный, мониторинг, ограничения, подсистема, создание, территориально-производственная система, цель

Keywords: act, complex, economic monitoring, restriction, subsystem, system, creature, territorial-production system, function, target, economic efficiency

ВСТУП

Системний підхід міцно увійшов в практику дослідження виробничо-господарської діяльності підприємств та об'єднань, характеру внутрішніх і зовнішніх зв'язків та методологію проектування і впровадження функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації. Системний підхід, тобто нерозривний взаємозв'язок в розробці і експлуатації функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації факторів економічних, соціальних, правових і інших, поряд з інформаційними, економіко-математичними, програмними, машинними та іншими, не тільки виступає нашим переконанням, але (вважаю це не буде великим перебільшенням) буквально вистражданий нами. Приймаючи до уваги, що будь-яку систему

правомірно досліджувати і як елемент більш загальної суперсистеми та як відносно відокремлену систему, проведемо дослідження функції економічного моніторингу в умовах функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери з позицій системного підходу. Будь-якої системі притаманний цілий ряд ознак. Вважається, зокрема, що система стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації суб'єкта агропродовольчої сфери у загальному випадку виступає сукупністю взаємодіючих компонентів, кожен з яких можна розглядати в якості самостійної підсистеми, якщо при цьому дотримуються наступної основної умови – для підсистеми можуть бути визначені обмеженості (обмеження) її функціонування. Розглянемо цю умову стосовно до функції економічного моніторингу в функціонально розвинутих системах стратегічного

регулювання регіональної структури і територіальної організації суб'єктів агропродовольчої сфери. Вимоги цієї умови уявляються досить важливими з позицій системного підходу, однак, відносно підсистеми уявного (комплексного) моніторингу вони ще недостатньо розглянуті в авторитетних джерелах спеціальної наукової літератури, зокрема в працях таких авторів – вчених-економістів як Є.С. Бордяшов [1], О.В. Дорош [2], А.В. Дронова [3], Р.В. Єрьомін [4], Т.В. Єремія [5], О.О. Мороз [6], Є.С. Морозов [7], О.А. Прокоп'єв [8], М.Р. Пшідаток [9], Н.О. Чистякова [10] та інших і на даний момент мало досліджені. Із цього випливає негайна необхідність широкого висвітлення теоретичних аспектів цієї проблематики.

МЕТА РОБОТИ полягає у змістовному розгляді звужень (обмежень), які накладаються на ціль підсистеми єдиного (комплексного) економічного моніторингу в системі стратегічного керування територіальними виробничими системами при її створенні та функціонуванні виходячи із вимог сучасної обробки інформації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою статті виступає діалектичний метод і основні положення теорії підсистеми моніторингу, системи керування. У процесі дослідження використовувалися такі методи: *абстрактно-логічний* (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні теоретичних методик моніторингу, системи керування); *економіко-статистичний*, *розрахунково-конструктивний*, *порівняльний* (при діагностиці стану моніторингу); *групування* (з метою наведення переліку і характеристики обмежень, які накладаються на цілі підсистеми моніторингу); *метод економіко-математичного моделювання* (при розгляді обмежень, які накладаються на ціль функції моніторингу при її створенні, функціонуванні).

РЕЗУЛЬТАТИ

Можливості підсистеми системного (комплексного) економічного моніторингу за реалізацією своїх цілей в значній мірі визначаються скороченнями (обмеженнями), які встановлюють область застосування виконуваної функції. Границі (обмеження) являють собою межі, які звужують область здійснюваних, прийнятних або припустимих рішень та такі, що фіксують багато які зовнішні і внутрішні властивості системи, в результаті чого системі нав'язується обумовлена поведінка. В якості меж (обмежень), які накладають на цілі підсистеми систематичного (комплексного) економічного моніторингу, можуть бути: функціональні зрізання (обмеження) – виведення на друк тільки тієї інформації, яка дійсно може бути використана керівництвом для прийняття рішень, частота потреби в інформації, межі часу для прийняття рішень та інше; апаратні засоби машин електронних цифрових; мережі зв'язку; програмні засоби машин електронних цифрових; наявність персоналу розробників; графіки робіт та ін. Поряд з цими загальними усиченнями (обмеженнями) на підсистему істотно впливають такі,

як досконалість наявної методології моніторингу і ступінь розробки паралельних функціональних підсистем функціонально розвинутих систем стратегічного регулювання регіональної структури та територіальної організації агропродовольчої сфери, із яких моніторинг отримує необхідну інформацію. Усі вказані компоненти являють собою комплекс обставин і умов, який впливає на розроблення та функціонування в функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери підсистеми комплексного (цілісного) економічного моніторингу, визначає якість її результатних даних.

Розглянемо більш змістовно деякі урізання (обмеження) економічного та інформаційно-технічного характеру, які накладаються на ціль підсистеми систематичного економічного моніторингу при її створенні і функціонуванні.

1. Чистий прибуток на одиницю кожного виду готової продукції - P_{li} - повинен дорівнювати мінімально припустимому $P_{li}^{\min}$ або бути більшим за нього, формула (вислів) (1):

$$P_{li} \geq P_{li}^{\min}. \quad (1)$$

2. Обсяг виробництва кожного виду продукції V_{li} повинен дорівнювати мінімально припустимому $V_{li}^{\min}$ або бути більшим за нього або дорівнювати максимально припустимому $V_{li}^{\max}$ або бути меншим за нього, формула (2):

$$V_{li}^{\min} \leq V_{li} \leq V_{li}^{\max}. \quad (2)$$

3. Проектна трудомісткість економіко-аналітичних розрахунків T_n повинна бути меншою або дорівнювати традиційної T_m , тобто, формула (3):

$$T_n \leq T_m. \quad (3)$$

4. Загальні витрати на створення і функціонування підсистеми (системи) B_m повинні бути меншими або дорівнювати встановленому ліміту витрат $B_m^{\lim}$, тобто, формула (теорема) (4):

$$B_i \leq B_i^{\lim}. \quad (4)$$

5. Обсяг вихідної інформації підсистеми (системи) I_e не повинен бути надлишковим – перебільшувати кількість інформації, потрібної для керування I_k , формула (трюїзм) (5):

$$I_e \leq I_k. \quad (5)$$

6. Обсяг обчислювальних операцій із функції економічного моніторингу O_m повинен дорівнювати можливостям електронно-обчислювального комплексу

су або бути меншим за нього O_m^{kt} , формула (формулювання) (6):

$$O_m \leq O_m^{kt}, \quad (6)$$

при цьому, формула (калема) (7):

$$O_m^{kt} = Rt, \quad (7)$$

де R - віддача (продуктивність) електронно-обчислювального комплексу в одиницю часу; t - час роботи електронно-обчислювального комплексу.

7. Обсяг пам'яті, який займає максимальна за розміром задача підсистеми (системи) економічного моніторингу $M_z^{\max}$, повинен бути меншим за обсяг оперативної пам'яті вузлового (базового) електронно-обчислювального комплексу M_b або дорівнювати йому, формула (кліше) (8):

$$M_z^{\max} \leq M_b. \quad (8)$$

8. Обсяг бази економіко-аналітичних даних, які знаходять використання при вирішенні цього завдання (комплексу задач) B_z , повинен бути меншим за обсяг одного пакету B_n або дорівнювати йому, формула (вираз) (9):

$$B_z \leq B_n. \quad (9)$$

Якщо із-за наявних локалізацій (обмежень) виходить, що яка-небудь ціль підсистеми (системи) не може бути досягнута, тоді вона зводиться до меншої за масштабами у відповідності з існуючими можливостями. Встановлення секвеструвань (обмежень), в межах яких буде функціонувати підсистема (система), повинне сприяти підвищенню економічної ефективності системи керування в цілому. При цьому мова йде завжди про пошук компромісу між кінцевою економічною метою та рестрикціями (обмеженнями), які мають в кінцевому рахунку також економічний характер.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розгляд сервітутів (обмежень) дозволяє визначити ідеальні (оптимальні) умови роботи підсистеми планованого (комплексного) економічного моніторингу в функціонально розвинутих системах стратегічного регулювання регіональної структури і територіальної організації агропродовольчої сфери, які не завжди в реальних умовах призводять до екстремального значення її цільової функції. Серед перспектив подальших розвідок у даному науково-практичному напрямку змістовних знань особливою актуальністю, на наш погляд, відрізняється питання пов'язане із переконливим доказом факту дотримання наступної основної умови - для підсистеми (системи) неподільного (комплексного) економічного моніторингу можуть бути визначені критерії якості її функціонування і інше.

Список використаних джерел

1. Бордяшов Е.С. Формирование системы мониторинга устойчивого экономического развития регионального хозяйства: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Бордяшов Евгений Сергеевич; [Место защиты: Владимирский государственный универ-т]. - Владимир, 2008. - 179 с.
2. Дорош, О.В. Соціально-економічний механізм забезпечення гідної праці в Україні / О.В. Дорош // Бізнес Інформ. - 2014. - № 5. - С. 226-231.
3. Дронова А.В. Управление экономическим потенциалом регионального промышленного комплекса в условиях кризиса: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Дронова Анастасия Викторовна; [Место защиты: Ин-т регион. экономич. исслед.]. - Москва, 2010. - 174 с.: ил.
4. Еремин Р.В. Формирование системы мониторинга социально-экономического развития региона: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Еремин Роман Валерьевич; [Место защиты: Северо-Кавказск. государственный технический университет]. - Ставрополь, 2011. - 197 с.: ил.
5. Еремия Т.В. Формирование системы сервиса на предприятиях мясоперерабатывающей промышленности: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 - «Экон. и упр. народ. хоз-м» / Еремия Татьяна Владимировна; [Место защиты: Военный ун-т]. - Москва, 2013. - 179 с.: 1 ил.
6. Мороз О.А. Мониторинг устойчивого развития промышленного предприятия: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Мороз Оксана Алексеевна; [Место защиты: Моск. гос. авиац. ин-т]. - Москва, 2008. - 227 с.
7. Морозов Е.С. Совершенствование финансового мониторинга по противодействию легализации незаконных доходов: диссер. ... к.э.н.: 08.00.10 - «Финансы, денежное обращение и кредит» / Морозов Евгений Сергеевич; [Место защиты: Финан. акад. при Правительстве РФ]. - Москва, 2010. - 208 с.
8. Прокопьев О.А. Конвергентный подход к формированию системы мониторинга инновационного проекта: диссер. ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / Прокопьев Олег Артурович; [Место защиты: Казанский нац. исслед. технол. университет]. - Казань, 2014. - 235 с., Прил. (с. 1-236: ил.): ил.
9. Пшидаток М.Р. Регулирование взаимодействий экономических субъектов региональной экономики: на материалах Республики Адыгея: диссертация ... к. э. н.: 08.00.05 / Пшидаток Марета Рамазановна; [Место защиты: Майкопский гос. технол. ин-т Респ. Адыгея]. - Майкоп, 2010. - 169 с.
10. Чистякова Н.О. Мониторинг и оценка эффективности функционирования инфраструктуры инновационной системы региона: диссертация ... к.э.н.: 08.00.05 - «Экономика и управление народным хозяйством» / Чистякова Наталья Олеговна; [Место защиты: Институт экономики и организации пром. произ-ва СО РАН]. - Томск, 2008. - 189с.: ил.

ВОЛОШИНА

Світлана Василівна
svs_1165@mail.ru

УДК 336

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ФОНДУ
ОПЛАТИ ПРАЦІ ВІТЧИЗНЯНИХ
ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ПОЛІПШЕННЯ ХАРАКТЕРИСТИК
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

КОСТАКОВА

Ліна Дмитрівна
linakostakova@gmail.comOPTIMIZATION OF PAYROLL BUDGET'S
STRUCTURE AT DOMESTIC ENTERPRISES
AS A PRECONDITION OF HUMAN
CAPITAL ASSETS PERFORMANCE GAINк.е.н., доцент кафедри
підприємництва та
торгівлі, Донецький націо-
нальний університет еконо-
міки та торгівлі імені
Михайла Туган-Баранов-
ськогоасистент кафедри підприєм-
ництва та торгівлі,
Донецький національний
університет еконо-міки та
торгівлі імені Михайла Туган-
Баранов-ського

Стаття присвячена визначенню ролі фонду оплати праці у формуванні характеристик людського капіталу підприємства. Обґрунтовано необхідність та умови досягнення оптимальної структури фонду оплати праці підприємства задля практичної реалізації теорії людського капіталу.

Статья посвящена определению роли фонда оплаты труда в формировании характеристик человеческого капитала предприятия. Обоснована необходимость и условия достижения оптимальной структуры фонда оплаты труда предприятия для практической реализации теории человеческого капитала.

The article is concerned with the payroll budget's role in developing the enterprise's human capital assets characteristics. The necessity and performance conditions of the optimal payroll budget structure at the enterprise for the purpose of practical implementation of human capital assets theory is substantiated.

Ключові слова: людський капітал, мотивація, фонд оплати праці, оптимізація структури фонду

Ключевые слова: человеческий капитал, мотивация, фонд оплаты труда, оптимизация структуры фонда

Keywords: human capital assets, motivation, payroll budget, structure optimization

ВСТУП

Європейський вектор розвитку України вимагає нагальної зміни характеристик важливого виробничого ресурсу – людського капіталу, приведення їх у відповідність до стандартів, чинних у глобальних економічних системах.

Людський капітал підприємства вбирає в себе сукупність знань, досвіду, навичок і здібностей фізичних осіб, що беруть участь в його діяльності задля отримання економічних і соціальних вигод. Усі ці характеристики людського капіталу підприємства формуються і розвиваються шляхом відповідних інвестицій.

Серед основних напрямків виробничого інвестування в людський капітал недооціненим є об'єктно-орієнтований напрямок «мотивація», який реалізується шляхом ефективного формування фонду оплати праці та забезпечення умов його раціонального використання [1, с. 123].

Недооцінка важливості питань щодо оптимізації структури фонду оплати праці, підтримання доцільного співвідношення між приростом ефективності праці та її оплати, вибору методів його утворення та розподілу тощо призводить до існування низки проблем, які підсилюють соціальну напругу в

трудових колективах, знижують зацікавленість в результатах діяльності підприємств.

На поверхні проблематика в сфері формування фонду оплати праці проявляється у низьких рівнях середньої заробітної плати, їх відірваності від динаміки соціальних стандартів життя, порушенні стабільності трудових колективів, незацікавленості власників підприємств в оновленні технічної бази тощо. Ситуація погіршується й тим, що підвищення заробітної плати відстає від темпів інфляції і має місце затримка в її виплаті.

Однак кінцевим наслідком такого становища виступає не економія витрат, на яку сподіваються власники, а втрата конкурентоспроможності підприємств через неможливість забезпечити зацікавленість безпосередніх виробників як у відтворенні робочої сили, так і у стимулюванні її до ефективних дій.

Увага науковців до питань, пов'язаних з формуванням та використанням фонду оплати праці, з часом підвищується, що свідчить про багаточисельність проблемних сторін, повільне їх подолання і водночас появу нових підходів до їх розв'язання. Особливої уваги серед публікацій останнього періоду часу заслуговують праці таких науковців як: Грішної О. Данюка В., Завінов-

ської Г., Калини А., Колота А. та інших. Між тим, низькі темпи підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання і невисока якість трудового життя, які є наслідком проблем у формуванні реальних доходів працюючих, є свідомством необхідності продовження досліджень у даній предметній галузі.

МЕТА РОБОТИ полягає в обґрунтуванні сучасних умов оптимізації структури фонду оплати праці вітчизняних підприємств як передумови поліпшення характеристик людського капіталу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою роботи є діалектичні закони пізнання економічних процесів, положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених-економістів, законодавчі і нормативні акти, звіти підприємств гірничо-металургійного комплексу України (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «ЄВРАЗ Суха Балка», ПАТ «Кривбасзалізрудком»), інформаційний ресурс мережі Інтернет.

Дослідження проведено з використанням наступних наукових методів: історичного підходу, діалектичного, наукової абстракції – для уточнення категорії «фонд оплати праці»; аналізу, синтезу і структурно-

функціонального методу – для обґрунтування умов оптимізації структури фонду оплати праці.

РЕЗУЛЬТАТИ

Пошук шляхів підвищення ефективності господарювання вітчизняних підприємств поглиблює вагомість досліджень питань, які виступають ключовими важелями його забезпечення. Серед таких важелів традиційно значущим та дієвим є мотивація праці, перш за все - матеріальна.

Заробітна плата є елементом ринку праці, який збалансовує інтереси його суб'єктів. З одного боку вона виступає основним засобом задоволення особистих потреб працюючих, з іншого – інструментом, який має стимулювати розвиток виробництва, зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції. З цього витікає висновок, що правила формування та використання сукупної заробітної плати (фонду оплати праці) мають враховувати інтереси обох суб'єктів ринку праці і водночас відповідати сучасним умовам розвитку світової цивілізації.

Систематизацію наукових поглядів і вимог діючих законодавчо-нормативних актів на категорію «фонд оплати праці підприємства» представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація наукових поглядів та законодавчо-нормативних актів на категорію «фонд оплати праці підприємства»

Науковець	Визначення
Колот А.М., Грішнова О.А., Герасименко О.О. та ін.	Фонд оплати праці (фонд заробітної плати) – це сума коштів, одержуваних працівниками підприємства за певний період (день, місяць, квартал, рік) відповідно до оцінок затрат і результатів праці [4, с. 622].
Волошина С.В., Чорноморченко Н.В., Чорноморченко І.С.	Фонд оплати праці – це сукупність винагород, обчислених, як правило, в грошовому виразі, яку згідно з трудовим договором власник підприємства або уповноважений ним орган сплачує працівникам за виконану роботу [3, с.165].
Бабаєв Б.Д., Карякін А.М., Терехова Н.Р.	Фонд оплати праці підприємства – це сукупність індивідуальних заробітків, нарахованих працівникам незалежно від джерела покриття цих затрат: собівартість, прибуток, кошти спеціального та цільового призначення [2, с. 112].
Мних Є.В., Ференц І.Д.	Фонд оплати праці - це сума коштів, потрібна для оплати праці [6, с. 67].
Іляш О.І., Гринкевич С.С.	Фонд оплати праці — це сума коштів, яка створюється на підприємстві для оплати праці всіх категорій персоналу і включається до собівартості продукції [5, с. 322].
Москалюк В.Є. та ін.	Фонд оплати праці – це нарахування найманим працівникам у грошовій та натуральній формах (оцінені в грошовому виразі) за відпрацьований та невідпрацьований час, який підлягає оплаті, або за виконану роботу незалежно від джерел фінансування цих витрат [7, с.199].
Закон України «Про оплату праці»	Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, в грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Структура заробітної плати: - основна заробітна плата; - додаткова заробітна плата; - інші заохочувальні та компенсаційні виплати [8, ст. 1-2].
Інструкція зі статистики заробітної плати України	До фонду оплати праці включаються нарахування найманим працівникам у грошовій та натуральній формі (оцінені в грошовому вираженні) за відпрацьований та невідпрацьований час, який підлягає оплаті, або за виконану роботу незалежно від джерела фінансування цих виплат. Фонд оплати праці складається з: - фонду основної заробітної плати; - фонду додаткової заробітної плати; - інших заохочувальних та компенсаційних виплат [9, ст. п. 1.3].

Критичний аналіз наведених у табл. 1 визначень свідчить про наступне:

- усі науковці вважають, що фонд оплати праці є колективною винагородою за витрати і результати праці;

- деякі науковці [3; 7] окремо підкреслюють форму виразу коштів на оплату праці (грошова, будь-яка) попри вимоги законодавства щодо їх грошового виразу [8]. Однак Інструкція зі статистики заробітної плати, яка розроблена на виконання вимог Закону України «Про оплату праці» з урахуванням міжнародних рекомендацій допускає грошовий і натуральний вираз оплати праці і невідпрацьованого часу [9];

- у визначеннях окремих науковців [2; 5; 7] додатково наголошується на джерелі формування фонду оплати праці. Причому однотайності в даному питанні немає. Так, у джерелах [2; 7] наголошується на формуванні фонду оплати праці за рахунок собівартості продукції, прибутку та спеціальних фондів, тоді як у джерелі [5] стверджується лише про формування даного фонду за рахунок собівартості продукції. Інструкція зі статистики заробітної плати допускає існування будь-яких джерел фінансування виплат на оплату праці [9];

- у джерелі [3] додається, що нарахування розміру фонду оплати праці здійснюється згідно умов трудового договору і називаються суб'єкти, які сплачують ці кошти – власник підприємства або уповноважені ним органи. У Законі України [8] суб'єктом, що здійснює оплату праці, виступає роботодавець;

- у джерелі [4] зазначається період сплати коштів на оплату праці (день, місяць, квартал, рік);

- законодавчо встановлено переважання грошової оплати праці, що .

Отже, на нашу думку, фонд оплати праці – це частина доходу підприємства, яка сплачується працівникам у будь-якій формі за виконану роботу (відпрацьований час), а також оплата невідпрацьованого часу у відповідності з трудовим законодавством та колективним договором, незалежно від джерел фінансування цих витрат.

Відомо, що фонд оплати праці формується за наступними укрупненими елементами: фонд основної заробітної плати, фонд додаткової заробітної плати, інші заохочувальні та компенсаційні виплати [8; 9]. Причому джерелами формування двох перших із зазначених елементів є собівартість продукції, а третього – чистий прибуток підприємства.

Формування фонду оплати праці має здійснюватися з реалізацією основних функцій заробітної плати та принципів організації оплати праці, які відображають справедливую оплату результатів індивідуальної і колективної праці, активне стимулювання працівників до досягнення ними запланованого рівня та достатнього рівня трудового доходу. Для цього рівень основної заробітної плати має бути достатнім для реалізації відтворювальної, соціальної і регулюючої функцій оплати праці, а через різноманітні елементи додаткової заробітної плати – реалізації стимулюючої і соціальної функцій. У свою чергу, рівень інших заохочувальних і компенсаційних виплат повинен стимулювати персонал до досягнення кінцевих результатів діяльності підприємства і реалізувати його право на участь у розподілі прибутку. Отже, встановлення оптимального співвідношення між окремими елементами виплат у складі фонду оплати праці та джерелами їх формування повинно бути гнучким, у межах, які служать критерієм збалансованості основних функцій оплати праці.

Слід зазначити, що в економічно розвинених країнах основна заробітна плата складає 70-90% у складі фонду оплати праці. Тоді як в Україні в сучасних умовах з різних причин (нестабільність доходів підприємств, інфляція, постійні зміни в системі оподаткування, занедбаність нормування праці тощо) її частка в середньому становить 67%, що є одним з виявів кризи в організації праці. У той же час частка додаткової заробітної плати в середньому становить 27%, а інших заохочувальних і компенсаційних виплат – близько 6% (рис. 1). За таких умов заробітна плата не виконує свої основні функції.

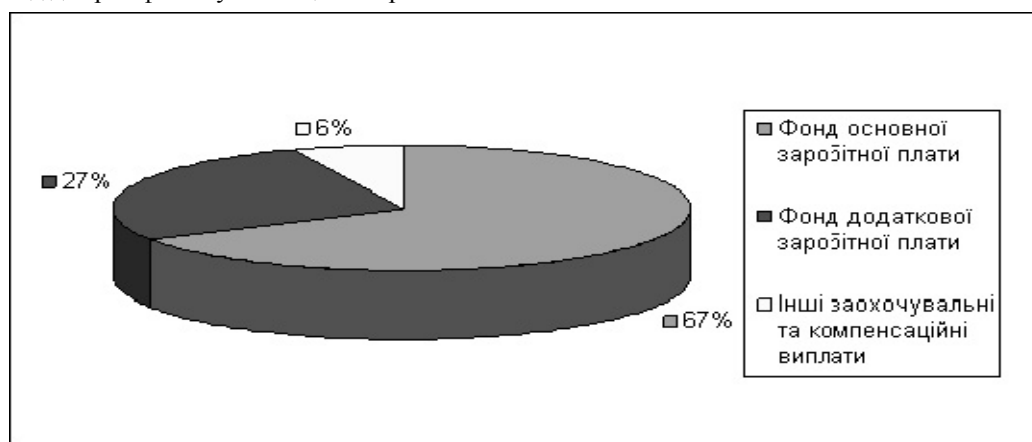

Рис. 1. Структура фонду оплати праці в економіці України [10, с. 76]

Аналітичне дослідження, яке проводилося на матеріалах підприємств гірничо-металургійного комплексу України та їх порівняння зі світовим

досвідом, дало змогу визначити низку наступних проблем, що потребують ефективного розв'язання.

1. Формування планового фонду оплати праці

переважно здійснюється за нормативним методом. Проблема полягає у недотриманні оптимального співвідношення між темпами підвищення продуктивності праці та темпами зростання середньої заробітної плати. Причому у періоди економічного піднесення підвищення середньої заробітної плати у кілька разів перевищує зростання продуктивності праці, а у кризовий період зниження останньої значно перевищує темпи зниження середньої заробітної плати. До того ж зміна середньої заробітної плати не завжди прив'язується до зміни рівнів мінімальної заробітної плати у державі і галузі та інфляції на споживчому ринку.

2. Одна з невирішених проблем, яка існує на більшості вітчизняних підприємствах, це - проблема неоптимальності структури фонду оплати праці. Аналіз структури фонду оплати праці показав, що навіть на великих підприємствах питома вага основної заробітної плати не набагато перевищує 50% і є значно меншою за нижню межу у світі (70%). Це, у свою чергу, не виправдано збільшує частку додаткової заробітної плати, яка має доповнювати основну оплату і стимулювати досягнення додаткових результатів праці. Частка інших заохочувальних і компенсаційних виплат має тенденцію щорічного зменшення (не завжди досягаючи 1%), у той час як рентабельність діяльності підприємств гірничо-металургійного комплексу стрімко зростає на фоні її високого рівня.

3. Застосування відрядної форми оплати праці для частини основних робітників в умовах високого рівня механізації їх праці призводить до не виправданого зростання фонду оплати праці і водночас не врахування умов вибору форм і систем оплати праці. Така ситуація скорочує можливість продовження робіт по автоматизації виробництва.

4. Існування значного розміру у складі і структурі фонду оплати праці непродуктивних виплат, що свідчить про проблеми з організацією виробництва, праці та управління.

Отже, для усунення наявних проблем щодо формування та використання фонду оплати праці в напрямку практичної реалізації теорії людського капіталу і досягнення оптимальності у структурі даного фонду авторами були розроблені наступні пропозиції.

1. Планування фонду оплати праці має здійснюватися нормативним методом при дотриманні оптимального співвідношення між темпами підвищення продуктивності праці (або іншого критерію ефективності діяльності підприємства) та зростання середньої заробітної плати. Для нормальних умов розвитку підприємств доцільним є дотримання паритету у пропорціях розподілу доданої вартості, що означає справедливе підвищення середньої заробітної плати на рівні 50% від зростання продуктивності праці. Однак мова йде про підвищення реальної заробітної плати. В умовах інфляції підвищення номінальної заробітної плати повинне бути збільшено на очікувану інфляцію, але в межах запланованого зростання продуктивності праці.

2. Для забезпечення оптимальної структури

фонду оплати праці за укрупненими елементами виплат на початковому етапі доцільним є зростання частки основної заробітної плати принаймні до нижньої світової межі (70%) за рахунок підвищення рівня тарифних ставок і посадових окладів. Таким чином, працівники будуть сумлінно і відповідально виконувати основні функції відповідно до плану чи графіку, оскільки будуть упевнені у достатньому розмірі своєї основної заробітної плати і не будуть думати про шляхи для збільшення інших видів заробітку.

3. Оптимізація структури фонду оплати праці за джерелами його формування в умовах високої рентабельності діяльності підприємств має бути забезпечена на основі підвищення частки інших заохочувальних і компенсаційних виплат за рахунок чистого прибутку до рівня, який за часткою складе мінімум 1% з його підвищенням в залежності від динаміки і розміру чистого прибутку. Реалізація такого рішення призведе не тільки до зниження собівартості продукції, а й до підвищення продуктивності праці за рахунок забезпечення участі персоналу у прибутках підприємства.

4. Удосконалення методики утворення окремих складових заробітної плати, зокрема преміального фонду, і прив'язки їх до вирішення найбільш актуальних завдань сучасного етапу розвитку підприємства. Наприклад, недоцільним є преміювання за перевиконання планових виробничих завдань, оскільки вони визначаються договірними зобов'язаннями підприємств. Водночас на більшості підприємств існує проблема високого енергоспоживання, вирішення якої можливо шляхом відповідного стимулювання колективу за контрольованими параметрами даного процесу;

5. В умовах високої і водночас комплексної механізації виробництва економічно виправданим є переведення працівників-відрядників на почасову форму оплати праці. Реалізація такої пропозиції дасть змогу підприємству оптимізувати розмір коштів на оплату праці і продовжувати роботи в напрямку автоматизації праці.

6. Для попередження виникнення простоїв виробництва, які призводять до непродуктивних виплат, нагальним є поглиблений аналіз причин їх утворення і реалізація комплексу відповідних управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Загалом формування та використання фонду оплати праці є актуальним напрямком економічного дослідження, оскільки визначає процеси формування характеристик людського капіталу підприємства на основі реалізації відповідного напрямку інвестування.

Критичне опрацювання наукової літератури і законодавчо-нормативних активів в даній предметній галузі дало змогу скоригувати визначення фонду оплати праці до наступного формулювання: фонд оплати праці – це частина доходу підприємства, яка сплачується працівникам у будь-якій формі за виконану роботу (відпрацьований час), а також оплата невідпрацьованого часу у відповідності з трудовим законодавством та колективним договором,

незалежно від джерел фінансування цих витрат.

Необхідність оптимізації структури фонду оплати праці вітчизняних підприємств викликана наявними у їх функціонуванні проблемами економічного розвитку і невідповідністю діючого мотиваційного механізму тенденціям світового прогресу у даній галузі, а відтак невідповідністю характеристик людського капіталу тим з них, які забезпечують високу ефективність господарювання і європейську якість трудового життя.

Досягнення оптимальності у структурі фонду оплати праці вітчизняних підприємств, на нашу думку, потребує:

- більш точного обґрунтування планових нормативів заробітної плати з орієнтацією на оптимальне співвідношення її зростання із підвищенням показника, що характеризує критерій ефективності діяльності підприємства та усунення непродуктивних виплат, врахування інфляційного впливу задля забезпечення зростання реальної заробітної плати;

- збільшення частки фонду основної заробітної плати на першому етапі до нижньої світової межі за рахунок підвищення рівня тарифних ставок і посадових окладів;

- за умов прибутковості діяльності персонал підприємств має отримувати інші заохочувальні і компенсаційні виплати, джерелом формування яких є чистий прибуток;

- удосконалення методики утворення окремих складових заробітної плати, зокрема преміального фонду, і прив'язки їх до вирішення найбільш актуальних завдань сучасного етапу розвитку підприємства;

- при виборі форм і систем оплати праці необхідно орієнтуватися на світову практику поширення погодинної форми, що відповідає колективній формі організації праці та є більш економічно вигідною у порівнянні з відрядною формою.

Список використаних джерел

1. Волошина С.В. Видовий склад інвестицій у людський капітал підприємства / С.В. Волошина // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Випуск 6. Ч. 2 - С. 121-124.

2. Бабаев Б.Д. Оплата труда на предприятии: вопросы теории и практики / Б.Д. Бабаев, А.М. Карякин, Н.Р. Терехова. - Иваново, 2001. – 261 с.

3. Волошина С.В. Економіка праці: навч. посіб. / С.В. Волошина, Н.В. Чорноморченко, І.С. Чорноморченко. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 342с.

4. Економіка праці та соціально-трудова відносини: [підручн.] / [А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. А.М. Колота. - К.: КНЕУ, 2009. - 711с.

5. Іляш О.І. Економіка праці та соціально-трудова відносини: [навч. посіб.] / О.І. Іляш, С.С. Гринкевич. – К.: "Ліра-К". 2010. - 476с.

6. Мних Є.В. Економічний аналіз: [навч. посіб.] / Є.В. Мних, І.Д. Ференц. – Львів, 2000. – 144с.

7. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. / За заг. ред. В.Є. Москалюка. - К.: КНЕУ, 2005. - 384с.

8. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995р. №108/95-ВР: за станом на 15.05.2016р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

9. Про затвердження Інструкції зі статистики заробітної плати України: Наказ Державного комітету статистики України від 13.01.2004 р. № 5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

10. Буряк П.Ю. Економіка праці і соціально-трудова відносини: [навч. посіб.] / Буряк П.Ю., Карпінський Б.А., Григор'єв М.І. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.-440 с.

ЗАСЛАВСЬКА

Ольга Ігорівна
olykin@ukr.net

УДК 336.776:330.567.2

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ
СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ У СИСТЕМІ
БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ
ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

ТИМЧАК

Мар'яна Володимирівна
m_tymchak@mail.ruFUNCTIONING OF THE CONSUMER
CREDIT MARKET IN THE SYSTEM OF
BANK CREDITING OF THE INDIVIDUALS
IN UKRAINEк.е.н., доцент кафедри
фінансів і банківської спра-
ви, Ужгородський націона-
льний університетк.е.н., доцент кафедри
фінансів і банківської справи,
Ужгородський національний
університет

У статті досліджено стан, тенденції та перспективи розвитку споживчого кредитування в Україні. Досліджено теоретичні підходи щодо сутності та змісту споживчого кредиту. Здійснено аналіз вітчизняного ринку споживчого кредитування за період, що охоплює докризові, кризові та посткризові роки. Виявлено основні проблеми та визначено шляхи їхнього вирішення у контексті підвищення ефективності кредитної діяльності банків, доступності споживчих кредитів та підвищення фінансово-правової обізнаності населення України.

В статье исследовано состояние, тенденции и перспективы развития потребительского кредитования в Украине. Исследованы теоретические подходы к сущности и смыслу потребительского кредита. Осуществлен анализ отечественного рынка потребительского кредитования за период, охватывающий докризисные, кризисные и посткризисные годы. Выявлены основные проблемы и определены пути их решения в контексте повышения эффективности кредитной деятельности банков, доступности потребительских кредитов и повышение финансово-правовой осведомленности населения Украины.

The article studies the status, trends and prospects of development of consumer crediting in Ukraine. There are researched theoretical approaches of the nature and content of consumer credit. The domestic market of consumer lending for the period covering the pre-crisis, crisis and post-crisis years are analyzed. There are discovered main problems and determined solutions in the context of improving the efficiency of credit activity of banks, availability of consumer credits and increasing the financial and juristical awareness of the citizens of Ukraine.

Ключові слова: банківський кредит, споживчий кредит, ринок споживчого кредитування, кредитоспроможність позичальника, кредитний ризик, державне регулювання споживчого кредитування

Ключевые слова: банковский кредит, потребительский кредит, рынок потребительского кредитования, кредитоспособность заемщика, кредитный риск, государственное регулирование потребительского кредитования

Keywords: bank credit, consumer credit, consumer credit market, the borrower's creditworthiness, credit risk, government regulation of consumer crediting

ВСТУП

Сучасний банківський бізнес супроводжують високий рівень конкуренції, ускладнення структури фінансового ринку та його дерегулювання, а також зміни в організації кредитування. Сьогодні серед найпоширеніших видів банківських кредитних операцій у розвинених країнах світу є споживче кредитування. Розвиток споживчого кредитування є неодмінною передумовою розвитку банківської системи країни та її економіки загалом. Споживчий кредит відіграє значну роль у соціально-економічному розвитку держави, підвищуючи життєвий рівень населення, задовольняючи його потреби і забезпечуючи рух матеріальних цінностей.

Теперішній етап функціонування банківської системи України характеризується значним зростанням споживчих кредитів у загальному

кредитному портфелі банків. За останнє десятиріччя споживчі кредити вітчизняних банків збільшилися у десятки разів, а відношення обсягів споживчих кредитів до ВВП досягло рівня розвинених країн. За таких обставин суттєво змінилася стратегія банків на кредитному ринку та їхня політика щодо обслуговування фізичних осіб, а, відповідно, збільшився й вплив споживчого кредитування на фінансові результати діяльності банків. У цьому аспекті, насамперед слід враховувати високий рівень ризиків, який несе в собі споживче кредитування, що вимагає нових підходів до організації ризик-менеджменту у сфері банківських споживчих кредитів.

З огляду на вищевказане та з урахуванням фінансово-економічної і політичної ситуації в державі, актуальними є аналіз сучасного стану ринку

споживчого кредитування в Україні, удосконалення стратегії його розвитку.

Теоретичні засади та практика споживчого кредитування посідають помітне місце у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Значний внесок у вирішення проблем споживчого кредитування внесли такі зарубіжні вчені-економісти, як Р. Барро, Дж. Бьюкенен, Дж. Ігон, П. Кругман, А. Лернер, К. Макконел, Дж. Сакс, Дж. Сінкі, С. Фішер, а також ціла когорта вітчизняних учених: В. Базилевич, В. Василенко, В. Вітлінський, О. Заруба, Б. Івасів, В. Лагутін, І. Лютий, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук, В. Сусіденко, І. Охрименко, Р. Шинкаренко та інші.

Вченими і практиками зроблено вагомий внесок у розвиток теорії і практики кредиту, зокрема щодо сутності споживчого кредитування та його ролі в економіці. Значну увагу приділено проблемам функціонування ринку споживчого кредитування та перспективам його розвитку в Україні. Втім, окремі питання донині залишаються недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень. Зокрема, не вирішено проблеми ризиків та регулювання споживчого кредиту у контексті підвищення ефективності кредитної діяльності банків, а також питання доступності споживчих кредитів та підвищення фінансово-правової обізнаності населення України.

МЕТА РОБОТИ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та практичних аспектів функціонування ринку споживчого кредитування в Україні, визначення напрямів та тенденцій його розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною базою статті є діалектичний та системний підходи до наукового пізнання. При дослідженні загальних тенденцій, закономірностей та особливостей розвитку споживчого кредитування в Україні застосовано методи індукції, дедукції, аналізу та синтезу. Дослідження проблем та перспектив функціонування вітчизняного ринку споживчих кредитів здійснено з використанням системно-структурного методу та прийомів групування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Повний та об'єктивний аналіз діяльності банків у сфері споживчого кредитування вимагає, насамперед, визначення поняття «споживчий кредит». У науковій літературі найчастіше зустрічається визначення споживчого кредиту як кредиту, що надається населенню на споживчі потреби, які задовольняють кінцеве споживання і не пов'язані з підприємницькою діяльністю. Втім, дослідження наукових підходів щодо сутності споживчого кредиту засвідчило неоднозначність його трактування, в основі якої лежить використання різних суб'єктно-об'єктних параметрів. Вчені так і не досягли єдиної точки зору щодо суб'єктів, на яких орієнтоване надання споживчого кредитування, тож до цього часу їхні позиції залишаються суперечливими і дискусійними. Так, одна група науковців до суб'єктів споживчого кредиту відносить лише фізичних осіб, інша ж оперує

поняттям «населення» і включає сюди приватних підприємців-фізичних осіб, а також представників малого бізнесу. Тому поняття «споживчий кредит» часто ототожнюють з такими як «роздрібний кредит», «кредит населенню», «кредит домогосподарствам», «кредит фізичній особі» тощо [1-3].

Стосовно об'єктів споживчого кредиту, то тут більшість вітчизняних авторів під «споживчими» розуміють витрати домашніх господарств на закупівлю споживчих товарів і послуг для задоволення різних особистих потреб, у тому числі, на придбання, будівництво і реконструкцію житла. А от у зарубіжній банківській практиці кредити на придбання та будівництво житла виділяють окремо, вважаючи їх інвестиціями [4; 10]. До речі, такої ж позиції дотримуються й деякі українські науковці.

Варто зазначити, що у національному законодавстві споживчий кредит визначається як кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції. У даному випадку під продукцією мають на увазі будь-які виріб (товар), роботу чи послугу, які виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб [7]. А от у проекті закону «Про споживче кредитування» споживчі кредити розглядаються як грошові кошти, що надаються споживачеві (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення особистих, сімейних, домашніх та інших потреб, не пов'язаних із його професійною діяльністю, у тому числі, з виконанням обов'язків працівника у трудових відносинах, та/або здійсненням підприємницької діяльності [8].

Узагальнюючи наукові підходи до визначення змісту споживчого кредиту слід зазначити, що існує вузьке трактування його сутності, яке не включає до об'єктів кредитування придбання та будівництво нерухомості та здійснення інших інвестицій; і широке трактування, в якому об'єктами споживчого кредитування вважаються всі затрати, пов'язані із задоволенням потреб населення для купівлі товарів в особисту власність, а також витрати інвестиційного характеру на будівництво і підтримку нерухомості, витрати на навчання, лікування, відпочинок тощо. Вважаємо, що такий підхід є більш логічним і достатньою мірою аргументованим.

Ретроспективний аналіз розвитку споживчого кредитування в Україні засвідчив, що він пройшов шлях від зародження до сталого розвитку, проте основні динамічні зміни у банківському споживчому кредитуванні відбулися саме за останнє десятиріччя. При цьому, перший етап цього періоду (2005—2008 рр.) характеризується стрімким зростанням обсягів споживчого кредитування; на другому етапі (2009—2011 рр.) спостерігалось таке ж стрімке гальмування і подальша рецесія; на третьому посткризовому етапі (2012—2014 рр.) поживалення споживчого кредиту зумовило зміни в структурі ринку у розрізі продуктів, валют, кредитування, строків та кредиторів; четвертий, сучасний період у розвитку споживчого кредитування характеризується накопичення ризиків (особливо валютних), значним зростанням

проблемної кредитної заборгованості банків та девальвацією гривні.

Динаміка обсягів споживчих кредитів, наданих населенню банками України за період 2005—2015 рр., представлена на рис. 1.

У період із 2005 по 2008 роки кредити, надані населенню вітчизняними банками, зростали найбільшими темпами. Дані, наведені на рис. 1 свідчать, що з 2005 р. по 2008 р. обсяги таких кредитів, збільшилися майже у 8 разів і досягли найбільшого за всю історію значення — 280 490 млн.

грн. На піку періоду кредитування річні темпи приросту кредитів населенню досягали 75 % [5]. Втім, занадто прискорене і недостатньо контрольоване зростання кредитування населення загостило проблеми незбалансованості товарних та кредитного ринків і посприяло нагромадженню ризиків. Надмірна активізація банків щодо кредитування фізичних осіб посилила загрози стійкості окремих банків і всієї банківської системи.

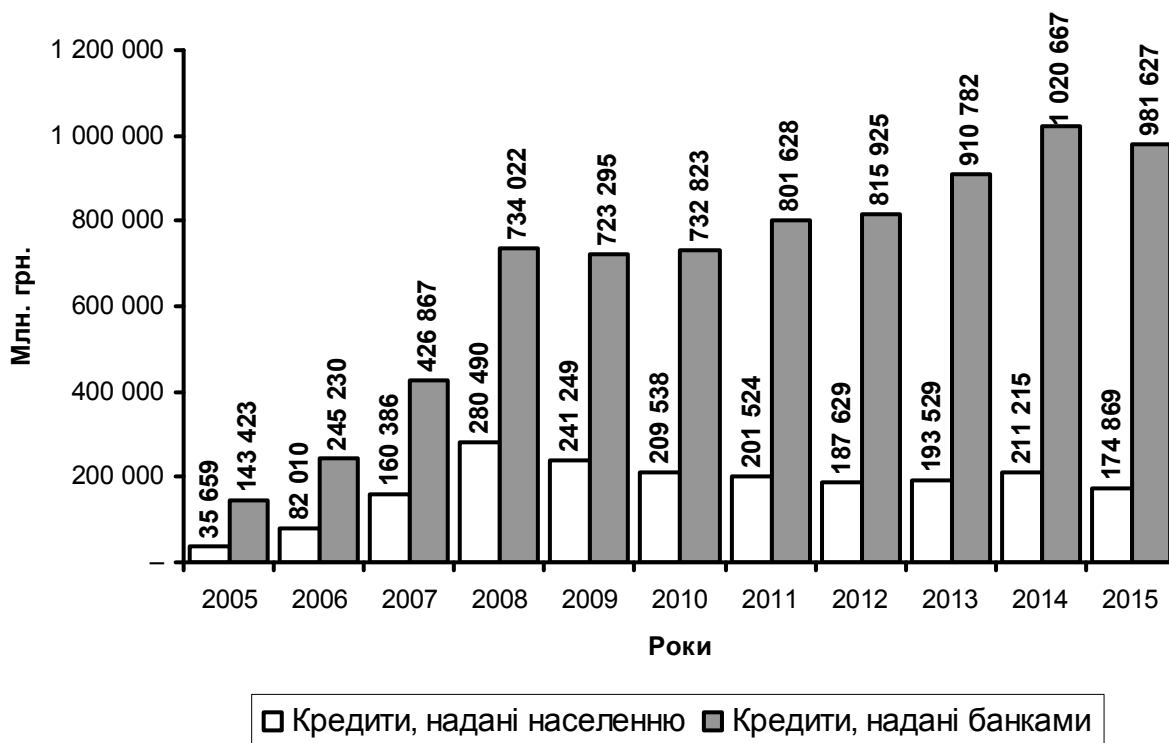

Рис. 1. Динаміка обсягів кредитів, наданих населенню банками України у 2005—2015 рр. (станом на кінець року), млн. грн. [побудовано на основі [5]]

Стрімке падіння обсягів кредитів, наданих населенню, спровокувала криза 2009 року, і тенденція падіння зберігалася до кінця 2012 року. За даними НБУ, у 2011 році їхній обсяг становив 201 524 млн. грн., що на 79 250 млн. грн. (28,2 %) менше аналогічного показника 2008 року. Обсяг кредитів домашнім господарствам на кінець 2012 р. склав 187 629 млн. грн., що майже на 100 млн. грн. менше, ніж у 2008 році. Слід зазначити, що з-поміж різновидів кредитів, наданих фізичним особам, у 2011—2013 рр. не розвивалися автокредити, а іпотечні кредити населенню майже не надавалися. Лише окремі банки надавали кредити на житло під високі відсотки та заставу іншої нерухомості. Кредити під 19—25 % реальних річних були прийнятними лише для тих, хто був спроможний виплатити житлову іпотеку за 1—2 роки. Станом на кінець 2015 року обсяг іпотечних кредитів, наданих фізичним особам, складав 40 % роздрібного кредитного портфелю [5]. Загалом, низькі темпи розвитку іпотечного кредитування обумовлено низькими темпами відновлення будівельної галузі, обмеженістю довгострокових банківських ресурсів, а також достатньо низьким

платоспроможним попитом населення на довгострокове кредитування.

Водночас, банки активно почали пропонувати беззаставні споживчі кредити, але обсяги таких кредитів були значно меншими за іпотечні та кредити на автомобілі. Найбільш інтенсивно сегмент споживчого беззаставного кредитування розвивався у 2013 році за рахунок значного збільшення як кількості учасників цього ринку, так і кількості кредитних програм банків. Втім, незначне пожвавлення, що відбувалося у 2013 році та у першій половині 2014 року, було здебільшого забезпечене наданням короткострокових споживчих кредитів та нівелювалось до початку 2015 року з причини розгортання в Україні нової економічної кризи. За підсумками 2014 року розмір кредитів, наданих населенню вітчизняними банками, складав 211 215 млн. грн., при цьому портфель гривневих кредитів фізичним особам становив всього 110 049 млн. грн., тобто 47,9 % складали кредити в іноземній валюті. Впродовж 2015 року споживчий кредитний портфель скоротився на 36 346 млн. грн. (16 %) і на кінець 2015 року становив 174 869 млн. грн. [5].

Аналіз стану вітчизняної банківської системи свідчить, що основною проблемою, яка зумовила фінансову кризу, є значне зростання проблемної кредитної заборгованості банків. Значні збитки за цим напрямом зумовлено невчасною сплатою відсотків за надані кредити, неповерненням самих

боргів, а часто й залученням занадто дорогих кредитних ресурсів та їхнім нерентабельним розміщенням.

Динаміку обсягів простроченої заборгованості за кредитами вітчизняних банків у кризові та посткризові роки наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Обсяг простроченої заборгованості за кредитами банків України
за період з 2009 по 2016 рр. (станом на початок року)**

[складено на основі [5]]

Показники	Період							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кредити надані, млрд. грн.	792,2	747,3	755,0	825,3	815,0	911,4	1006,2	1045,1
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	18	69,9	84,8	79,8	72,5	70,2	135,8	187,6
Прострочена заборгованість (у % до наданих кредитів)	—	9,4	11,2	9,7	8,9	7,7	13,4	17,9
Темп приросту простроченої заборгованості за кредитами, %	—	+288,3	+21,3	-6,0	-9,0	-3,0	+93,0	+41,0

За даними НБУ, на початок 2009 р. частка прострочених кредитів у портфелях банків складала 2,2 %, а на кінець року зросла вона у 3,9 рази — до 69,9 млрд. грн. і становила 9,4 % всіх кредитів. Наприкінці 2010 р. цей показник становив вже 11,2 %. Ситуація дещо стабілізувалась у 2011—2013 рр., але частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків не опустилась нижче 7,7 %. У наступні періоди прострочена заборгованість за кредитами мала тенденцію до зростання як у абсолютному значенні, так і у відсотках до загального обсягу кредитного портфеля. На початок 2016 року її сума склала 187,6 млрд. грн. із приростом відносно попереднього року більш, ніж 40 % [5].

Щодо проблемної заборгованості фізичних осіб, то за офіційними даними їхня частка у загальному портфелі прострочених кредитів, починаючи з 2009 р., тримається на рівні 30—35 % і наразі становить близько 75 млрд. грн [6].

Значний розмір прострочених кредитів у кредитному портфелі призвів до ліквідації значної кількості банків. Так, станом на 01.04.2016 року 68 комерційних банків було ліквідовано, а у шести банках введено тимчасову адміністрацію [5]. Всім іншим банкам вдалось у різній мірі ефективності провести реструктуризацію власного кредитного портфеля та відкоригувати свою кредитно-депозитну політику.

Фінансові аналітики стверджують, що ріст проблемної кредитної заборгованості фізичних осіб був спричинений не тільки погіршенням макроекономічної ситуації в країні, але й низьким рівнем організації ризик-менеджменту у вітчизняних банках.

Серед основних причин падіння темпів та обсягів споживчого кредитування та росту проблемної

заборгованості за кредитами в Україні фахівці називають такі:

- висока ціна споживчих кредитів;
- стрімкий розвиток беззаставних готівкових грошових кредитів;
- високий рівень ризику операцій з надання споживчих кредитів;
- відсутність високодохідних довгострокових вкладень (депозитів);
- бажання банків отримувати надприбутки від кредитування фізичних осіб за неможливості їхнього отримання від юридичних осіб.

Однією з основних причин виникнення кризової ситуації у вітчизняній банківській сфері у 2009 році було переважання споживчих кредитів в іноземній валюті. Так, у 2009 році кредити, видані в іноземній валюті, складали 64,2 % від усього обсягу наданих споживчих кредитів, у 2010 році — 62 %, а у 2011 році — 57,3 %. Протягом 2012—2014 років їхня частка почала суттєво зменшуватись і на початку 2014 року становила лише 21,2 %. Така тенденція не мала продовження у наступні роки. Так, за підсумками 2015 року у структурі портфеля споживчих кредитів банків переважали гривневі кредити, проте частка позик у іноземній валюті зросла до 36,5 % (табл. 2) [5]. Більшою мірою це пов'язано із знеціненням національної валюти. Зокрема, негативним фактором стало зростання у 3 рази курсів долара США та євро, в яких власне номіновано переважну більшість споживчих кредитів в іноземній валюті. Як наслідок, маємо збільшення суми заборгованості клієнтів за отриманими кредитами в іноземній валюті у гривневому еквіваленті.

**Динаміка обсягів споживчих кредитів, наданих банками України,
у розрізі валют за період з 2009 по 2016 рр. (станом на початок року)**

[складено на основі [5]]

Період	Споживчі кредити				
	Усього, млн. грн.	у національній валюті		в іноземній валюті	
		обсяг, млн. грн.	Частка, %	обсяг, млн. грн.	Частка, %
2009	186 088	66 693	35,8	119 396	64,2
2010	137 113	52 190	38,0	84 923	62,0
2011	122 942	52 478	42,7	70 464	57,3
2012	126 192	71 091	56,3	55 100	43,7
2013	125 011	85 384	68,3	39 627	31,7
2014	137 346	108 224	78,8	29 122	21,2
2015	135 094	95 763	70,9	39 332	29,1
2016	104 879	66 662	63,5	38 217	36,5

Свого часу попит на кредити в іноземній валюті виник завдяки тривалому стабільному курсу гривні та низьким відсотковим ставкам за таким кредитами. Валютний ризик тоді ігнорувався як позичальниками так і кредиторами. Банки, маючи можливість отримати ресурси від іноземної материнської компанії, були зацікавлені у наданні кредитів у тій валюті, в якій було отримано залучені ресурси. Таким чином, валютний ризик повністю перекладався з банків на позичальників. Попри те, що ще у червні 2009 року НБУ заборонив надання кредитів фізичним особам в іноземній валюті, це практично не вирішило проблему з уже наявною заборгованістю. За практично незмінних реальних доходах населення девальвація гривні виявилася просто катастрофічною для тих позичальників, які брали кредити в іноземній валюті. Якщо у 2009 році гривня знецінилася більш, ніж у два рази, то за 2014—2015 роки знецінення досягло 300 %. На фоні погіршення макроекономічної ситуації і швидкої девальвація гривні неспроможність позичальників — фізичних осіб повертати валютні кредити стала чи не найбільшою проблемою вітчизняних банків.

Окремою проблемою споживчого кредитування в Україні є висока ціна банківських споживчих кредитів. У цьому аспекті, логічно аналіз зміни відсоткових ставок за кредитами здійснити у взаємозв'язку зі змінами у переліку продуктів споживчого ринку за досліджуваний період. Насамперед, варто зазначити, що у порівнянні з 2008 роком наразі значно розширився перелік продуктів споживчого кредитування, а також значно скоротився термін їхнього надання. При цьому незмінно високими залишилися відсоткові ставки за споживчими кредитами; декларування банками «нульової» процентної ставки; використання щомісячних комісії, які нараховуються на всю суму кредиту протягом усього терміну кредитування; швидкість оформлення (20—30 хв.), мінімальна кількість документів; відсутність поручителів тощо.

Період 2011—2014 рр. характеризується активним розвитком готівкових кредитів, кредитних карток та

кредитів на споживчі товари. Розвитку cash-кредитів посприяло відкриття великої кількості банківських пунктів продажу у великих торговельних центрах. Пропозиція кредитів готівкою без картки та без застави зростала великими темпами. У 2012 році кількість програм у сегменті готівкових кредитів збільшилася на 150—160 %, а їхній асортимент розширився у 2 рази. У 2013 році кількість короткострокових програм (до 1 року) зросла до 225-ти, а довгострокових (до 3 років) — до 199-ти. Із розширенням асортименту та пропозиції збільшувалася також і кількість банків. Число банків, що пропонували беззаставні кредити готівкою на 1 і 3 роки, протягом 2012—2013 рр. зросло з 14 і 9 до 32 і 30 банків, відповідно [5].

При цьому слід зазначити, що попри збільшення кредиторів і пропозицій зниження відсоткових ставок не відбулося (рис. 2).

Рис. 2 ілюструє, що з кінця 2008 року відсоткові ставки за споживчими кредитами демонструють зростання. При цьому, протягом останніх років постійно зростали ставки за кредитами у гривні, а в іноземній у валюті такої однозначної тенденції не спостерігалось. Однією з причин зменшення ставок за валютними кредитами є заборона надавати споживчі кредити у валюті. Водночас, зростанню вартості споживчих кредитів у гривні сприяло зростання вартості гривневих депозитів, зростання рівня інфляції, стійкий попит із боку населення. Експерти однією з причин росту відсоткових ставок за споживчими кредитами називають вилучення надлишкової ліквідності з ринку Національним банком України у 2011 році, а також підвищенням рівня ризиків споживчого кредитування. У сучасних реаліях банки не можуть відмовитись від активного надання споживчих кредитів населенню і компенсують ризики, що пов'язані зі зниженням платоспроможності позичальників, підвищеними ставками за кредитами.

Рис. 2. Динаміка зміни відсоткових ставок за споживчими кредитами українських банків у розрізі валют за період з 2009 по 2015 рр. [побудовано на основі [5]]

На відміну від стрімкого розвитку готівкових грошових кредитів в Україні розвиток споживчих кредитів із використанням платіжних карток характеризується нерівномірністю та відсталістю. Карткові кредити почали активно видаватися банками на початку 2008 року. У кризові роки кількість кредитних банківських карток у населення значно зменшилася і тільки у 2011 році ситуація покращилася і їхня кількість зросла до 8,2 млн. шт. Втім, впродовж 2012—2013 рр. кількість активних кредитних карток знову почала зменшуватися і лише у середині 2014 року вона досягла 9,3 млн. шт. Що стосується вартості користування коштами за картковими кредитами, то середня відсоткова ставка на кінець 2013 р. складала 50 % річних, а по окремих пропозиціях ефективна ставка перевищувала 90 %. Як і загалом на ринку, ситуація у сегменті карткових кредитів у 2014—2015 рр. також змінилася завдяки невизначеності щодо платоспроможності позичальників, яка спонукала банки переглянути підходи до надання таких кредитів. За першу половину 2014 р. деякі банки згорнули цей напрям кредитування, інші ж — суттєво підвищили процентні ставки. Так, середня реальна вартість використання коштів за кредитними картами нині складає 65—75 % річних [5].

На думку фахівців, висока ціна банківських споживчих кредитів в Україні є проблемою, яка генерує і об'єднує в собі всі інші проблеми цього сегменту кредитного ринку. Наявність можливості в українських банків надавати споживчі кредити під високі процентні ставки не тільки дає їм змогу перебивати високу вартість ресурсів і рівень ризиків, але, певною мірою, й зумовлює їх. Прихована реальна

ціна споживчих кредитів, з одного боку, вводить в оману щодо доступності кредитів самих позичальників і зумовлює їхню подальшу неплатоспроможність, а з іншого — розслабляє самі банки щодо контролю ризиків і раціонального використання кредитних ресурсів. Аналізуючи проблеми споживчого кредитування в Україні, варто зазначити, що ці проблеми викликані не лише кризами у банківському секторі економіки, але й неоптимальною структурою кредитних портфелів банків, незбалансованістю із ресурсною базою, недосконалістю механізму кредитування, низьким рівнем кредитної культури та фінансової обізнаності населення.

ВИСНОВКИ

В аспекті перспектив подальшого розвитку ринку споживчого кредитування в Україні особливої уваги заслуговує аналіз чинників, що його гальмують і спричиняють проблеми. Серед них найважливішими факторами зовнішнього впливу є такі як економічна та політична нестабільність в державі, підвищення рівня інфляції, зниження реальних доходів і рівня життя населення, недосконале законодавство у сфері кредитування фізичних осіб, нерозвиненість інфраструктури кредитного ринку. Серед внутрішніх банківських чинників визначальними можна назвати: дефіцит довгострокових банківських ресурсів, неефективність методів, а часто й відсутність оцінки кредитоспроможності позичальників, недосконалість системи ризик-менеджменту банку тощо.

В умовах тривалої девальвації гривні, нестабільної ситуації в країні та відсутності політичної визначеності і помітної економічної рецесії, для того, аби знизити ризики споживчого кредитування, банки

повинні впроваджувати сучасні методи управління. Побудова системи ризик-менеджменту споживчого кредитування передбачає врахування всіх особливостей цього виду кредитування та обґрунтування механізмів управління на основі формування ефективної системи фінансового менеджменту у банківських установах.

Виходячи із вітчизняного та зарубіжного досвіду, вчені та практики рекомендують українським банкам сформулювати оптимальну продуктову лінійку споживчого кредитування, розробляти і впроваджувати унікальні продукти і, при цьому, скорочувати частку готівкових кредитів та залучати населення до кредитів на основі використання кредитних карток й застосування овердрафту. Усе це сприятиме зменшенню витрат обігу та суттєво посилить контроль банку за цільовим використанням кредитів.

Дослідження особливостей державного регулювання кредитних послуг в Україні дозволяє стверджувати, що проблеми споживчого кредитування особливо гостро проявилися ще під час розгортання фінансової кризи і до цього часу повністю так і не вирішені. Тому невизначеність щодо їхнього подолання засвідчує необхідність розробки та реалізації концептуальних засад державного регулювання кредитних послуг, які визначатимуть цілий комплекс заходів, які мають послідовно реалізовуватися державними регуляторами та банківськими установами задля формування розвиненої й ефективної системи кредитування, яка б орієнтувалась на потреби реального сектору економіки та на задоволення потреб населення в одержанні якісних кредитних послуг.

Список використаних джерел

1. Банківські операції: [підручник] / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.]; за ред. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
2. Івасів Б.С. Гроші та кредит: [підручник] / Б. Івасів. – Тернопіль: Карт-бланш, 2008. – 528 с.
3. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: [навч. посібн.] / В. Лагутін. – К.: Товариство «Знання», КОО, 2002. – 215 с.
4. Макконел К.Р. Экономикс. Принципы, проблемы и политика / К.Р. Макконел, С.Л. Брю; [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 915 с.
5. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
6. Охрименко І.Б. Вплив споживчого кредиту на основні макроекономічні показники / І. Охрименко // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2014. – Вип. 28. – С. 393-403.
7. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] / Закон України № 1023-ХІІ від 12.05.1991 р. — Режим доступу: <http://www.http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про споживче кредитування [Електронний ресурс] / Проект Закону України № 2455 від 23.03.2015 р. — Режим доступу: <http://www.w1.c1.rada.gov.ua>
9. Проблемних кредитів в банках більше – що загрожує позичальникам? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ua-ekonomist.com/>
10. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи; [пер. с англ. со 2-го изд.]. — М.: «Дело ЛТД», 1993. — 864 с.
11. Шинкаренко Р.В. Посткризове відновлення ринку споживчого кредитування в Україні / Р. Шинкаренко, Р. Корнилюк / Економіка і регіон: Науковий вісник. – Полтава: ПолтНТУ, 2011. – № 3. – С. 35-47.

ЧАН-ХІ

УДК 338.443:351.82(477)

Оксана Сергіївна
oksana_chan-khi@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕХАНІЗМУ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINE THE MECHANISM OF
STATE REGULATION AGRICULTURAL MARKET OF UKRAINE

к.е.н., старший викладач
кафедри адміністратив-
ного менеджменту та
ЗЕД, Національний універ-
ситет біоресурсів і приро-
додокористування України

У статті обґрунтовано необхідність регуляторного впливу з боку держави на вітчизняний аграрний ринок. Розкрито зміст механізму державного регулювання аграрного ринку України в сучасних умовах господарювання. Визначено компонентну структуру механізму державного регулювання аграрного ринку, розглянуто та охарактеризовано його складові.

В статье обоснована необходимость регуляторного воздействия со стороны государства на отечественный аграрный рынок. Раскрыто содержание механизма государственного регулирования аграрного рынка Украины в современных условиях ведения хозяйства. Определено компонентную структуру механизма государственного регулирования аграрного рынка, рассмотрены и охарактеризованы его составляющие.

The article substantiates the necessity of state regulation of domestic agricultural market. Defined the essence of the mechanism of state regulation of the agricultural market of Ukraine in the current economic conditions. Determined component structure of the mechanism of state regulation of agricultural markets, examined and characterized its components.

Ключові слова: механізм державного регулювання, аграрний ринок, принципи, функції, методи державного регулювання

Ключевые слова: механизм государственного регулирования, аграрный рынок, принципы, функции, методы государственного регулирования

Keywords: mechanism of state regulation of the agricultural market principles, functions and methods of state regulation

ВСТУП

Реалії сьогодення диктують необхідність встановлення тісних взаємовигідних зв'язків України з іншими державами, активного включення у процеси міжнародної економічної інтеграції і глобалізації, проведення такої міжнародної та внутрішньої політики, яка дозволить уникнути або зменшити рівень негативного впливу глобалізаційних процесів на національну економіку країни. Не зважаючи на те, що вітчизняний агропромисловий комплекс вважається однією із найбільш перспективних сфер економіки України він характеризується слабкістю, незахищеністю та неспроможністю повноцінно функціонувати у вирії ринкових конкурентних умов, що обумовлює необхідність посилення регулюючої ролі держави та обґрунтуванні подальших перспектив розвитку галузі. Окрім того, необхідність державного регулювання агропродовольчого ринку також зумовлена низкою макроекономічних проблем, серед яких найважливішими є: відсутність належної фінансово-кредитної і податкової політики; необґрунтованість системи контролю за цінами і співвідношення попиту та пропозиції на ринку, а також забезпечення прибутковості виробництва і захисту прав споживачів; недосконале регулювання

урядом структури продовольчого ринку і ринкових відносин; застарілість методів організації виробництва та реалізації продовольчих програм; недостатність створення державного фонду і запасів сировини та продуктів її переробки; зникнення значної частини централізованих поставок сировини і продуктів переробки за держзамовленнями; відсутність належного стимулювання виробників агропромислової продукції з метою нарощування виробництва та товарообігу; недостатні обсяги державної підтримки малих і середніх агропромислових структур, а також не виважена дотаційна політика держави [5]. Також слід підкреслити, що державне втручання в ринкові процеси може бути ефективним за умов, якщо воно є зваженим, тобто враховує «розподіл праці» між державою і ринком. Тому в теорії і на практиці завжди існує проблема співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням. Значною мірою вирішення її залежить від того, як розуміти сутність державного та ринкового механізму регулювання аграрного ринку.

До визначення поняття «механізму державного регулювання» по-різному підходили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Андрійчук, А. Діброва, О. Зінченко, М. Латинін, О. Могильний, М. Коре-

цький, Г.Одинцова, О. Шпичак та ін. Тому, враховуючи інтеграційні процеси, що відбуваються в економіці країни, формування та функціонування механізму регулювання аграрного ринку необхідно здійснювати із врахуванням нових ризиків та загроз задля подолання кризових явищ і забезпечення подальшого інтенсивного розвитку аграрного сектора економіки.

МЕТА РОБОТИ – узагальнення та систематизація складових елементів механізму державного регулювання аграрного ринку України в сучасних умовах господарювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, законодавчі та нормативно-правові акти України стосовно державного регулювання аграрного ринку.

Наукові результати і висновки було отримано за допомогою системного підходу до аналізу соціально-економічних процесів із використанням загально-наукових (діалектичного, інтуїтивного, наукової абстракції, індукції й дедукції, аналізу та синтезу, законів логіки) та спеціальних економічних методів досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ

Державне регулювання ринку не можливе без спрямованої взаємодії принципів, функцій, методів і засобів державного регулювання економіки. Сукупність цих елементів на практиці та в науковій літературі більш відома як «механізм державного регулювання». На нашу думку під механізмом державного регулювання аграрного ринку слід розуміти спосіб застосування заходів впливу суб'єкта регулювання щодо коригування (доповнення) (за необхідності) дії ринкового механізму для подолання наслідків «провалів» ринку та деформацій аграрного ринку і забезпечення необхідного рівня національної безпеки – економічної, продовольчої, екологічної, сировинної, енергетичної, виконання поставлених перед суспільством цілей і завдань [7].

Метою державного регулювання повинно стати забезпечення досягнення системи цілей, які в процесі формування та еволюції ринку аграрної продукції і продовольства з точки зору споживачів цієї продукції, товаровиробників і держави неоднакові й часто конфліктують між собою. Так, споживачі вбачають цілі даного ринку у виробництві продуктів харчування високої якості (асортимент, калорійна цінність, споживацькі властивості, зменшення вмісту шкідливих речовин та ін.), доступних за ціною, тобто таких, що відповідають їхній купівельній спроможності; забезпеченні продовольством відповідно до принципів раціонального харчування [3]. У свою чергу товаровиробники, переробні та торговельні організації зацікавлені у збільшенні й додатковій підтримці ринкових цін, стабільності доходів, створенні оптимальних умов для забезпечення виробничими ресурсами, ефективній податковій політиці держави. Цілі агропродовольчого ринку з погляду держави полягають в забезпеченні

умов для ефективного виробництва і споживання продовольства; поліпшенні якості продукції; охороні навколишнього природного середовища, раціональному використанні землі й оптимальному самозабезпеченні продовольством, створенні конкурентоздатного та інвестиційно-привабливого аграрного ринку [3].

З метою забезпечення виконання поставлених цілей механізм регулювання аграрного ринку можна умовно поділити на чотири групи [4]:

1. Регулювання попиту – стимулювання доходів населення, компенсація частини витрат на його харчування, управління попитом спеціальними програмами щодо споживання та формування державного резерву, фінансові інтервенції, регулювання цін, усунення бар'єрів між регіональними та локальними ринками, стимулювання вертикальної інтеграції, інформаційне стимулювання попиту.

2. Регулювання пропозиції – заходи стимулювання (прямі цінові субсидії виробникам, заходи щодо зниження витрат у сільському господарстві, пільгове кредитування (компенсація відсоткових ставок за користування кредитом), лізинг техніки, програмне управління, товарні інтервенції, збутова кооперація, прямі платежі в дохід фермерам), заходи обмеження (квотування виробництва, обмеження на використання землі, оподаткування виробництва продукції, ліцензування учасників ринку, контроль за якістю продукції).

3. Зовнішньоекономічне регулювання – тарифні методи регулювання (мито, тарифна квота), нетарифні методи регулювання (квотування, ліцензування, державні закупівлі, технічні бар'єри, податки і збори, субсидії, кредитування, демпінг).

4. Заходи організаційного, інфраструктурного та інформаційного характеру – розвиток біржової торгівлі, розвиток торгівлі деривативними інструментами, розвиток торгівлі складськими розписками, регулювання транспортних тарифів, субсидування зберігання, ліцензування сховищ, використання державної власності, ліцензування організацій оптової та роздрібною торгівлі, інформаційне забезпечення агропродовольчих ринків.

Основою механізму державного регулювання аграрного ринку, на наш погляд, має бути взаємодія базових принципів, а також форм, методів та інструментів регулювання, у результаті чого забезпечується реалізація поставлених державою перед органами державної влади цілей, які трансформуються в їх завдання та функції.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі визначають різноманітні принципи, форми, методи та інструменти державного регулювання економіки в цілому та аграрного ринку зокрема [7].

Державне регулювання аграрного ринку має ґрунтуватися на принципах, які забезпечують взаємоузгодженість економічних інтересів виробників певної продукції, суспільства та держави. Дотримання їх має бути своєрідним застереженням від безсистемного і руйнівного втручання в економічний механізм господарювання.

Принцип (від лат. *principium* – основа, початок) державного регулювання економіки – вихідні положення, основні правила впливу державних органів на економіку при врахуванні конкретних умов господарювання з метою забезпечення ефективного функціонування. Дотримання науково обґрунтованих принципів забезпечує ефективне виконання державою своїх економічних функцій [11].

Відповідно до Закону України «Про засади держаної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV принципами державної регуляторної політики є: доцільність, адекватність, ефективність, збалансованість, передбачуваність, прозорість та врахування громадської думки [10].

Слід брати до уваги, що галузь сільського господарства і підприємства, що в ній функціонують, мають свою специфіку як об'єкти державної регуляторної політики, тому для правильного визначення основних принципів цієї галузі необхідно доповнити загальні принципи, притаманні для усіх галузей економіки, додатковими, враховуючи специфіку галузі, але таким чином, щоб останні не суперечили, а навпаки – доповнювали їх.

Так, на думку А. Діброва державне регулювання аграрного сектору має будуватися на таких основних принципах: аграрний протекціонізм, гармонізація економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, споживачів і держави; адресність; гарантованість; рівнодоступність; стабільність; ефективність, дотримання міжнародних зобов'язань [2].

Науковці ННЦ «Інститут аграрної економіки» вважають, що побудова аграрної політики має відповідати таким принципам: системності та комплексності; пріоритетності людини і селянина при визначенні як цілей, так і механізмів реалізації політики; опори на науку в процесі розроблення стратегії й тактик політичних рішень, а також результатів їх здійснення, що забезпечує реальність політики [12].

За визначенням М. Латиніна, основними принципами державного регулювання розвитку аграрного сектору є: пріоритетність та аграрний протекціонізм; системність і комплексність; передбачуваність і прозорість; послідовність і справедливість; зрозумілість і ефективність; екологічна доцільність [6].

Таким чином, дотримуючись цих принципів, можна скористатися новими можливостями під час здійснення регуляторних заходів як аграрного сектору, так і продовольчого ринку країни.

Реалізація принципів державного регулювання здійснюється через певні функції держави. До універсальних функцій переважна більшість науковців відносить функції забезпечення ефективності виробництва, забезпечення справедливості, сприяння макроекономічному зростанню і стабільності. Оскільки нами досліджуються регуляторні процеси аграрного ринку, а саме ринку молока та молокопродуктів, тому слід підкреслити, що тут досить важливою є функція регулювання попиту та пропозиції і пов'язана з нею функція організаційних заходів. Як результат, усі ці функції переплітаються з функцією зовнішньоекономічного регулювання.

Важливу роль у механізмі державного регулювання аграрного ринку відіграють відповідні методи, які розглядаються як сукупність конкретних регулятивних засобів впливу для вирішення поставлених завдань.

Адже правильно вибрані та перевірені практикою методи державного регулювання дають можливість активно впливати на ринок і регулювати відносини купівлі-продажу виробників і споживачів. Важливо, щоб такі методи постійно оновлювалися й удосконалювалися з урахуванням нових завдань і умов розвитку економіки або аграрного сектору.

У загальному розумінні метод – це спосіб досягнення мети, тобто покрокова визначена діяльність задля реалізації поставлених цілей. Під методами державного регулювання розуміється сукупність засобів і прийомів впливу держави на господарюючі суб'єкти. Їх доцільно класифікувати за формами та засобами впливу [1].

За формами впливу більшість наукових дослідників поділяє методи на прямі та непрямі (опосередковані). Дещо узагальнено прямими методами можна назвати такі інструменти впливу: нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензування, квотування, ліміти тощо.

На наш погляд, найбільш прийнятий перелік основних інструментів прямого впливу на функціонування суб'єктів ринку має включати [2]: контроль за дотриманням державних стандартів на продовольчі ресурси; формування державних і регіональних продовольчих ресурсів; кількісні обмеження щодо виробництва сільськогосподарської продукції; встановлення квот та інших нетарифних обмежень на імпорту або експорту сільськогосподарської продукції; нормативні вимоги до якості та сертифікації технології виробництва сільськогосподарської сировини; реорганізацію сільськогосподарських підприємств (укрупнення або розукрупнення); централізовані бюджетні капітальні вкладення та управління об'єктами державної власності; кількісні обмеження щодо застосування мінеральних добрив у сільському господарстві з метою зменшення збитків, пов'язаних із забрудненням довкілля; ліцензування підприємницької діяльності в галузі; штрафи за порушення екологічних параметрів розвитку аграрного виробництва; прямі виплати на одиницю кінцевої продукції сільського господарства чи одиницю ресурсу (на 1 га сільськогосподарських угідь, 1 голову великої рогатої худоби); субсидування споживачів продовольства; контроль за ефективним використанням і ринковим обігом земель сільськогосподарського призначення; директивні заходи макроекономічних планів і цільових комплексних програм у галузі.

До непрямих (опосередкованих) методів, тобто таких, що змушують господарюючих суб'єктів ринку діяти в потрібному для держави напрямку, у вузькому розумінні можна віднести інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної політики. У більш

широкому розумінні ними можуть бути [2]: пільгове кредитування та надання кредитних гарантій для інвестиційних проєктів, пов'язаних із збільшенням обсягів або зниженням собівартості виробництва сільськогосподарської продукції; пільгове страхування врожаю відповідних видів сільськогосподарських культур; пропагування політики здорового харчування, що передбачає пояснення принципів раціонального харчування; диференціація в оподаткуванні окремих видів агропромислової продукції; індикативне планування виробництва та грошових потоків у галузі;

запровадження стимулюючої системи оподаткування для збільшення капітальних вкладень у сільське господарство та створення нових робочих місць; інформаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників та розвиток дорадництва; регулювання умов конкуренції в галузі; пенсійне забезпечення сільських товаровиробників для стимулювання більш раннього виходу на пенсію; податки, що стимулюють розміщення виробництв, пов'язаних із розвитком сільських територій, поліпшення інфраструктури села.

Рис. 1. Складові механізму державного регулювання аграрного ринку

Також певний вид впливу держави на суб'єктів господарювання простежується за формами державного регулювання сільського господарства. Основними формами такого впливу є: соціально-економічне прогнозування, макроекономічне планування (директивне – за умов адміністративно-командної економіки, індикативне та стратегічне – за умов ринкової економіки змішаного типу) та програмування [2].

Тому у взаємодії форми та методи державного регулювання аграрного сектору мають відповідати реальному стану національної економіки, включаючи тіньовий сектор, а також урахувати ситуацію на регіональному та світовому аграрному ринку.

Основні вище перелічені складові механізму державного регулювання аграрного ринку можна зобразити графічно (рис. 1).

ВИСНОВКИ

З огляду на вищевикладене важливо наголосити на необхідності та неминучості державного регулювання як сільського господарства, так і аграрного ринку, відповідно й будь-якого з його субринків. Адже держава виконує роль координатора та посередника, що збалансовує і регулює економічні інтереси, ринок, коригує можливі кон'юнктурні коливання економіки, підтримує макроекономічну рівновагу [9]. Крім того, в умовах трансформаційної економіки державне регулювання аграрного ринку потребує дієвого механізму, який необхідно коригувати як упродовж, так і в міру завершення інтеграційних процесів, що відбуваються в економіці країни. Для вирішення цього складного й актуального завдання запропоновано механізм державного регулювання аграрного ринку та охарактеризована його компонентна структура. Цей механізм представлено як систему, до складу якої увійшли необхідні, з погляду ефективної організації та реалізації регулюючої функції держави, елементи, він адекватно відображає складну систему соціально-економічних відносин між суб'єктами та об'єктами ринкових відносин, що сприяє збалансуванню попиту та пропозиції, підвищенню доходності галузі та прискоренню розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

1. Воротін В.Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: моногр. / Воротін В.Є. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.
2. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А.Д. – К.: ВПД «Формат», 2008. – 488 с.
3. Котовенко М.А. Особливості державного регулювання агропродовольчих ринків / М.А. Котовенко // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – № 2(29): У 2 ч. – Ч. 2. – С.177–183.
4. Котовенко М.А. Роль держави щодо регулювання агропродовольчого ринку / М.А. Котовенко // Теорія і практика державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. – № 4. – С. 138–145.
5. Краснодєд Т. П. Ринок молока і його основні проблеми / Т. П. Краснодєд // Економіка Крима. – 2006. – №16. – С. 71–73.
6. Латинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання: монографія / Латинін М.А. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
7. Майстро С.В. Національний аграрний ринок в умовах глобалізації: механізм державного регулювання: монографія / Майстро С.В. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 240 с.
8. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання: монографія / Мостовий Г.І. – Х.: Основа, 2002. – 300 с.
9. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – С.78–85.
10. Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов: Энциклопедический словарь / [общ. ред. Кушлин В.И., Чичканов В.П.]. – М.: Издательство РАГС при Президенте РФ, 2004. – 482 с.
11. Стратегічні напрямки розвитку агропромислового комплексу України / [за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка]. – К.: ІАЕ, 2002. – 60 с.

ДІДИК

УДК 334.71:[33.02+316.4.063]

Андрій Миколайович
Andrii.M.Didyk@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНІ ТА КОМПЕТЕНТІСНІ ВАЖЕЛІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОЛІВЕКТОРНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ: ДОСВІД
ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН

INVESTMENT AND COMPETENCE LEVERS OF MULTI-VECTOR
DEVELOPMENT OF COMPANIES: EXPERIENCE OF DEVELOPED
COUNTRIES

к.е.н., здобувач кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Національний університет «Львівська політехніка», Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту

У статті розглянуто і систематизовано досвід економічно розвинутих країн світу у сфері формування та використання інвестиційних і компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Доведено, що у таких країнах реалізовано чимало ефективних та результативних проектів, спрямованих на досягнення цієї мети. Виявлено, що досвід реалізації таких заходів може бути корисним і для умов вітчизняної економіки.

В статье рассмотрен и систематизирован опыт экономически развитых стран мира в сфере формирования и использования инвестиционных и компетентностных рычагов обеспечения поливекторного развития предприятий. Доказано, что в таких странах реализовано много эффективных и результативных проектов, направленных на достижение этой цели. Выявлено, что опыт реализации таких мер может быть полезным и для условий отечественной экономики.

The article reviewed and systematized the experience of economically developed countries in the sphere of formation and use of investment and professional levers to ensure a multi-vector development of enterprises. It is proved that in such countries implemented many effective and effective projects aimed at achieving this goal. Revealed that the experience of implementing such measures can be useful in the domestic economy.

Ключові слова: важіль, інвестиційний важіль, компетентнісний важіль, підприємство, полівекторний розвиток, розвиток

Ключевые слова: рычаг, инвестиционный рычаг, компетентностный рычаг, предприятие, поливекторное развитие, развитие

Keywords: lever, investment lever, competence lever, enterprise, multi-vector development, development

ВСТУП

Реалії сьогодення змушують вітчизняні підприємства пристосовуватись до умов динамічного середовища, зміцнювати свої конкурентні позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, робити більш гнучкішою цінову, товарну, збутову та комунікаційну політику, впроваджувати сучасні управлінські інструменти тощо. Очевидно, що більшою чи меншою мірою це здійснює вплив на формування і використання соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності.

Вивчення теорії і практики дає змогу зробити висновок про те, що в Україні проблема забезпечення полівекторного розвитку підприємств є особливо актуальною. Вітчизняний бізнес, як і в інших країнах світу, сьогодні зустрічається з новими викликами, як от: нестабільність середовища функціонування, посилення наслідків кризових явищ, обмеженість інвестиційно-інноваційних ресурсів розвитку, глобалізація, монополізація ринків, посилення ролі

ТНК тощо. Разом з тим, перебуваючи у подібних умовах, економічно розвинуті країни світу успішно долають такі проблеми і створюють максимально можливі умови для посилення ринкових позицій свого бізнесу.

В аналізованому аспекті особливо актуальною є проблема вивчення досвіду економічно розвинутих країн у сфері використання інвестиційних та компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Теоретико-прикладне обґрунтування цього знайшло своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: М. Агафонові, І. Александрові, І. Алексєєву, І. Балабанові, В. Бандурові, В. Белінської, І. Бланка, Б. Буркинського, В. Василенка, В. Геєця, Н. Гончарові, Ю. Гончарові, В. Захарченка, С. Ілляшенка, О. Кузьміна, О. Мельник, Л. Михайлової, Й. Петровича, А. Савчука, І. Скворцова, В. Соловйова, Н. Чухрай, І. Школи, А. Яковлєва та ін. Разом з тим, проблема

полягає у фрагментарності висвітлення такої тематики. Більшість праць з аналізованої проблематики стосуються характеристики одного з багатьох інвестиційних чи компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств, а це не дає змогу комплексно розглянути ці важелі та діагностувати їх на предмет можливості використання в умовах вітчизняної економіки.

МЕТА РОБОТИ

Метою статті є вивчення досвіду економічно розвинутих країн світу у сфері формування і використання інвестиційних та компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для вирішення окреслених завдань у роботі були застосовані різні методи дослідження, а саме: порівняльного аналізу – для порівняння вітчизняного та іноземного досвіду використання соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств; систематизації та узагальнення – для формування комплексного розуміння використання в економічно розвинутих країнах інвестиційних та компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств; експертних оцінок – для ідентифікування дієвості використання інвестиційних та компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

2015 р. у ЄС був роком збільшення кількості інвестицій, водночас увага акцентувалась у напрямку реалізації інвестиційних проектів без збільшення величини заборгованості, що, зокрема, визначено у матеріалах [6, с. 8]. Цього ж року з ініціативи Єврокомісії утворено Європейський фонд стратегічних інвестицій, обсяг якого уже на момент утворення становив 21 млрд. євро. У ЄС очікується, що завдяки такому фонду вдасться згенерувати інвестицій на понад 315 млрд. євро. Такі заходи також є важливими у напрямку використання інвестиційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств з позиції стратегічності.

Окрему увагу слід звернути на важливість в економічно розвинутих країнах світу інституційного забезпечення застосування підприємствами соціально-економічних важелів свого полівекторного розвитку, що виявляється насамперед у різнобічній підтримці цих процесів органами державної влади різних рівнів управління. Наприклад, у ЄС це можна простежити у сформованих Європейською Комісією і задекларованих у 2015 р. Ж.-К. Юнкером 10 основних пріоритетах для ЄС [7, с. 4]. 3-поміж них, зокрема, можна відзначити активну позицію керівних органів і різних допоміжних інституцій ЄС щодо забезпечення економічного зростання та інвестиційного пожвавлення економічних процесів в умовах глобальної кризи і фінансових труднощів. Для цього ЄС виокремлені пріоритетні сфери, у які першочергово скеровуються інвестиційні ресурси, акцентується увага на важливості більш

раціональнішого використання доступних фінансових активів, а також еластичнішого застосування державних інвестиційних фондів. Завдяки цьому, попри кризу та інші негативні економічні явища, підприємства все ж мають змогу залучити на вигідних умовах інвестиційні ресурси для забезпечення свого полівекторного розвитку у такі пріоритетні сфери, як освіта, наукові дослідження, інновації, розбудова інфраструктури, вироблення енергії з відновлювальних джерел, підвищення енергоефективності тощо. Завдяки іншим різним державним програмам підприємцям в ЄС створені максимальні умови для спрощення доступу до фінансування, а також надаються державні гарантії на отримання кредитів на преференційних умовах, дотації (особливо на екологічне виробництво), гарантії на експортні кредити тощо [8, с. 10]. Слід зауважити, що завдяки діяльності Європейського інвестиційного банку (EIB) в межах проекту «COSME» на період 2014-2020 рр. тільки для малих і середніх підприємств ЄС передбачено 1,4 млрд. євро позик та інвестицій для покращення фінансового забезпечення операційної діяльності [9, с. 16]. Загалом, протягом 2007-2012 р. завдяки різним інвестиційним проектам у ЄС 198 тис. малих та середніх підприємств залучили інвестиції, 77,8 тис. суб'єктів підприємництва отримали значну фінансову підтримку на етапі започаткування власного бізнесу, а також профінансовано 61 тис. проектів, що передбачають дослідження та розробки [10, с. 4]. На період 2014-2020 рр. у ЄС очікується реалізувати інвестиційних проектів на загальну суму 351,8 млрд. євро, що, безперечно, позитивно вплине на формування і подальше використання інвестиційних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Загалом слід зауважити, що 2015 р. у ЄС був проголошений Європейським роком розвитку, у межах якого реалізовано чимало різних заходів з метою інформування бізнесу та суспільства про можливості співпраці задля подальшого розвитку, а також заохочення до більш критичного мислення [11, с. 15].

Необхідно акцентувати увагу і на тому, що в ЄС підприємства, які беруть участь в інвестиційних процесах та використовують інвестиційні важелі для забезпечення свого полікритеріального розвитку, максимально захищені з боку держави. Причому, цей захист наявний на усіх етапах інвестування. Наприклад, отримуючи інвестиційні ресурси з різних інвестиційних фондів, суб'єкти підприємницької діяльності перед ухваленням інвестиційного рішення мають змогу ознайомитись з детальною структурованою інформацією про інвестиційний продукт, що забезпечує можливість порівняння альтернативних його варіантів [12, с. 8].

Заслужовує на увагу також формування інвестиційних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств у Китаї. Як, зокрема, визначено у роботі М.С. Агафонові та О.Г. Петрикової [1, с. 182], конкурентними перевагами інвестиційної політики цієї країни є лібералізація зовнішньоторговельного та інвестиційного режимів, а також формування умов для багатоваріантного вибору

суб'єктами підприємницької діяльності Китаю варіантів залучення інвестицій: через створення спільних підприємств різних організаційно-правових форм, завдяки різним видам вільних економічних зон, шляхом застосування диверсифікованих методів податкового стимулювання інвестицій тощо.

В аналізованому аспекті цікавим є і те, що в економічно розвинутих країнах світу змінюються підходи до вирішення проблем забезпечення полівекторного розвитку підприємств із використанням для цього соціально-економічних важелів. Як слушно зазначено у матеріалах [13, с. 5], якщо донедавна для розв'язання проблем у цій сфері найчастіше ухвалювався відповідний нормативно-правовий акт або окрема правова норма, то сьогодні використовується прагматичніший підхід – більш тісна співпраця і партнерське обговорення проблем за участі влади, громадян, асоціацій та підприємців.

Чималий вплив на забезпечення полівекторного розвитку підприємств в економічно розвинутих країнах світу має і прозора державна інвестиційна політика, що передбачає однозначні гарантії для інвесторів щодо захисту їхніх прав та законних інтересів, а також гарантії відносної стабільності інвестиційного середовища, що позитивно впливає на інвестиційний клімат в державі. Слід зауважити, що в економічно розвинутих країнах переважна більшість інвестиційних програм розраховані на декілька років, завдяки чому підприємства мають певні гарантії стабільності та прогнозованості під час впровадження чи удосконалення ними інвестиційних важелів забезпечення свого полівекторного розвитку.

Важливе значення в економічно розвинутих країнах для забезпечення полівекторного розвитку підприємств мають і компетентнісні соціально-економічні важелів. Цей різновид важелів в таких країнах розглядають у двох площинах: компетентність, спричинена чинниками внутрішнього середовища, і компетентність, що формується під впливом зовнішнього середовища. Перший підхід пов'язаний із високим рівнем професійної підготовки менеджерів і власників підприємств в економічно розвинутих країнах світу. Ця компетентність, з одного боку, залежить від відповідного рівня їхньої якісної освіти, а з іншого – пояснюється чималим досвідом професійної діяльності, у т.ч. у великих компаніях, транснаціональних корпораціях, підприємствах з іноземним капіталом тощо.

Окремо слід наголосити на значимості діагностування компетентнісних соціально-економічних важелів, що формуються в економічно розвинутих країнах під впливом зовнішнього середовища. Цій проблемі у таких країнах приділяється значна увага. Наприклад, в межах ЄС існує значне різноманіття загальнодержавних проектів, спрямованих на підвищення рівня обізнаності керівників різних рівнів управління, власників та працівників керованої підсистеми щодо усіх основних аспектів ведення підприємницької діяльності. Зокрема, відповідні органи ЄС активно інформують та стимулюють підприємців співпрацювати з країнами, які розвиваються, з метою диверсифікування бізнесу і власного розвитку. У межах ЄС пропагується також

стратегія доступу до ринку [14, с. 14], що відкриває нові експортні можливості для підприємств на ринках третіх країн, особливо тих, з якими не укладено угоди про вільну торгівлю. Окрім того, для виявлення проблемних сфер у цьому напрямку заохочується і ведеться активна робота щодо формування партнерських відносин між Європейською комісією, окремими країнами-членами ЄС, підприємцями, а також різними спеціалізованими інституціями.

Вивчення теорії і практики дає змогу зробити висновок про те, що важливою передумовою розвитку компетентнісно-інноваційних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств в економічно розвинутих країнах світу є співпраця між різними елементами інноваційної інфраструктури. Так, досвід успішних підприємств свідчить про те, що вже саме перебування в інноваційному середовищі формує «відчуття» ринку, його інноваційних «потреб», дає змогу ідентифікувати інноваційний потенціал галузі, а також сприяє формуванню (у т.ч. і на підсвідомому рівні) доцільності інноваційної поведінки.

Для розвитку своїх компетентнісних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємства в ЄС мають змогу використовувати (доволі часто – безкоштовно) також різноманітні інформаційні сервіси, наприклад, щодо митних формальностей, сильних та слабких боків бізнес-відносин із підприємцями тієї чи іншої країни, характеристики окремих ринків чи ринкових сегментів в межах певної країни, інвестиційно-інноваційних та фінансових можливостей розвитку бізнесу, особливостей претензійно-позовної роботи, урахування нетарифних бар'єрів здійснення підприємницької діяльності тощо. Наприклад, на порталі «Твоя Європа» підприємці мають змогу знайти різну практичну інформацію щодо оподаткування, здійснення міжнародних розрахунків, залучення фінансування з боку банків чи різних венчурних фондів тощо [13, с. 9]. У свою чергу, інший портал – «Euroges» – допомагає роботодавцям (і, звичайно, працівникам) швидко й ефективно знайти кваліфікованих фахівців в межах усього ЄС, які максимально відповідатимуть вимогам кваліфікації та робочого місця. Сьогодні до проекту «Euroges» (і пов'язаних із ним проектів «Твоя перша робота з Euroges», «Європейські дні праці тощо») приєдналися усі країни ЄС, за винятком Ліхтенштейну, Норвегії, Ісландії та Швейцарії [15, с. 11].

Сприяє розвитку компетентнісних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств й програма «Erasmus+», метою якої, як відомо, є підвищення перспектив працевлаштування та покращення умов особистісного розвитку молоді [3]. Брати участь у програмі можуть і працівники підприємств, а також молоді підприємці, тим самим удосконалюючи компетентності, що сьогодні та в майбутньому необхідні на ринку праці (т. зв. професійна мобільність). На 2014-2020 рр. на такі цілі програмою передбачено 14,7 млрд. євро [5, с. 10]. Програма дає змогу молоді уже з юних років (від 13 до 30 років)

поглиблювати знання із фаху за кордоном, зокрема, проходячи практику на різноманітних підприємствах від двох тижнів до одного року. Завдяки цьому також здійснюється трансфер знань, формуються підприємницькі ідеї, отримуються цінні поради, виявляються напрямки розвитку бізнесу та асортиментних груп, встановлюються подальші плани професійного та особистісного розвитку тощо.

У Канаді компетентнісні соціально-економічні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств розвиваються багато в чому завдяки різним програмам та курсам науково-технічного та інноваційного розвитку, що реалізуються в країні з початку 2000-х років. Як визначено у роботі Є. Моревої [2, с. 33], відомими та дієвими є інноваційні рішення Канади, що передбачають створення Фонду інновацій, розвиток освітньої сфери з акцентом на формування інноваційної свідомості, створення системи розвитку е-торгівлі, формування програм електронного навчання тощо.

Огляд й узагальнення літературних джерел дає змогу стверджувати про важливість удосконалення компетентнісних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств під впливом взаємодії із представниками венчурних фондів. Як визначено у роботі [4, с. 36], завдяки такій взаємодії суб'єкти господарювання мають змогу не тільки залучити необхідні їм інвестиційні ресурси, але й ідентифікувати ринкову цінність інвестиційно-інноваційних проектів та бізнес-ідей. Автор на підставі проведених власних досліджень акцентує увагу на тому, що відкритість на критику та необхідність постійної зміни свого продукту (чи його концепції) у США є однією із найпоширеніших тематик у бізнес-колах. Така теза кардинально суперечить вітчизняному досвіду, для якого підприємницька ідея у будь-якому випадку трактується її автором як «ідеальна», а проблема полягає лише у пошуку інвестиційних ресурсів для її втілення у життя. Разом з тим, доволі часто такі «неапробовані» ідеї стають основною причиною невдач та збитковості діяльності.

Розглядаючи компетентнісні важелі забезпечення полівекторного розвитку підприємств, слід зауважити і те, що завдяки ним в умовах сьогодення суб'єкти підприємницької діяльності мають змогу досягати економії фінансових та інших ресурсів. Наприклад, завдяки знанням, здобутим різними шляхами (тренінги, семінари, ЗМІ, конференції, мережа Internet, досвід успішних компаній тощо), можна отримувати ті ж самі результати, але з меншими зусиллями та витратами.

Значна увага в економічно розвинутих країнах світу спрямована на впровадження інноваційних цифрових технологій, що також сприяють розвитку компетентнісних соціально-економічних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. Наприклад, у ЄС Європейська Комісія у березні 2013 р. змінила правові норми у напрямку здешевлення доступу до мережі Internet на близько 30%. Така ініціатива уже найближчим часом принесла корисний ефект підприємцям у Німеччині, Іспанії, Італії,

Франції, Литві, Польщі, Португалії, Словенії, Швеції, Великобританії тощо [13, с. 6].

Взагалі варто звернути увагу на те, що проблема вдосконалення цифрових технологій для бізнесу є однією з пріоритетних в економічно розвинутих країнах світу. Наприклад, згідно офіційної статистики у ЄС (інформація станом на 2014 р.) як окремі суб'єкти підприємницької діяльності, так і підприємства загалом щораз активніше використовують під час здійснення виробничо-господарської діяльності мережу Internet, все частіше здійснюють закупівлі on-line, а також щораз впевненіше відчують себе користувачами інформаційно-комунікаційних технологій. Це відбулося багато в чому завдяки тому, що Європейською Комісією передбачено 101 проект у цій сфері, близько 80 з яких реалізовано вже зараз [16, с. 4].

Загалом, тематика електронного та цифрового середовища для бізнесу є одним з важливих елементів стратегії розвитку ЄС, що вже зараз позитивно впливає на формування і використання підприємствами соціально-економічних важелів забезпечення свого полівекторного розвитку. Як визначено у роботі [6, с. 7], з 2015 р. у ЄС розпочато реалізацію стратегії, метою якої є формування повноцінного цифрового ринку. Завдяки цьому чимало інтернет-компаній та start-up'ів матимуть додаткові можливого розвитку в динамічному інтернет-середовищі.

ВИСНОВКИ

Таким чином, економічно розвинуті країни світу мають чималий досвід у сфері формування і використання інвестиційних та компетентнісних важелів забезпечення полівекторного розвитку підприємств. У цій сфері реалізовано чимало ефективних проектів, що, зокрема, передбачають формування фондів стратегічних інвестицій, удосконалення інституційного забезпечення інвестиційно-компетентнісного полівекторного розвитку, більш еластичніше та раціональніше використання наявних інвестиційних ресурсів, поглиблення співпраці між різними елементами інвестиційної інфраструктури, захист прав інвесторів на кожному етапі інвестиційного процесу, розширення варіантів залучення інвестиційних ресурсів, використання більш прагматичніших підходів до управління інвестиційно-компетентнісними важелями, розбудову інформаційних сервісів для суб'єктів бізнес-середовища, впровадження ринковоорієнтованих навчальних програм, покращення умов доступу до мережі Internet тощо.

Перспективи подальших розвідок за проблемою повинні полягати у детальному розгляді умов та можливостей використання вищезазначених інвестиційних та компетентнісних важелів в умовах економіки України.

Список використаних джерел

1. Агафонова М.С. Особенности современного развития Китая / М.С. Агафонова, О.Г. Петрикова //

Международный журнал экспериментального образования. – 2011. – №8. – С. 182.

2. Морева Е.Л. Проблемы инновационной деятельности предпринимательского сектора в условиях развитой экономики (опыт Канады) / Е.Л. Морева // Транспортное дело России. – 2013. – №3. – С. 32-35.

3. Erasmus+: [Электронный ресурс]. – Електронні дані. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/opportunities/higher-education/doc/charter_en.pdf. – Назва з екрану.

4. Latusek-Jurczak D. Polscy przedsiębiorcy w Dolinie Krzemowej / D. Latusek-Jurczak // Management and Business Administration. Central Europe. – 2012. – Vol. 21. – No. 1 (120). – P. 30-40.

5. The EU explained: education, training, youth and sport. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

6. The EU in 2015. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. – 20 pp.

7. The EU explained: ten priorities for Europe. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 16 pp.

8. The EU explained: competition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

9. The EU explained: enterprise. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

10. The EU explained: regional policy. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

11. The EU explained: international cooperation and development. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

12. The EU explained: consumers. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 12 pp.

13. The EU explained: internal market. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 12 pp.

14. The EU explained: trade. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

15. The EU explained: employment and social affairs. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 16 pp.

16. The EU explained: digital agenda for Europe. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 8 pp.

ГЛУЩЕНКО

Ярослава Іванівна
slavina.ivc@gmail.comк.е.н., доцент кафедри
міжнародної економіки,
НТУУ "КПІ"

УДК 658+338.3

ОЦІНКА СТАНУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИEVALUATION OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES
OF UKRAINE

В статті проведено аналіз основних показників інноваційної діяльності вітчизняних підприємств промисловості: інноваційної активності, обсягів реалізації інноваційної продукції, обсягів фінансування інновацій та витрат на інноваційну діяльність. На підставі статистичних даних та розрахунків виявлено основні тенденції інноваційного розвитку промислових підприємств України.

В статье проведен анализ основных показателей инновационной деятельности отечественных предприятий промышленности: инновационной активности, объемов реализации инновационной продукции, объемов финансирования инноваций и расходов на инновационную деятельность. На основании статистических данных и проведенных расчетов выявлены основные тенденции инновационного развития промышленных предприятий Украины.

The article analyzes the main indicators of innovation activity of Ukrainian industrial enterprises: innovative activity, sale of innovative products, financing innovation and costs of innovation. On the basis of statistic data and calculated indicators revealed the tendencies of innovative development of industrial enterprises of Ukraine.

Ключові слова: інноваційна активність, промислові підприємства, інноваційна продукція, обсяг реалізації, обсяг фінансування, витрати

Ключевые слова: инновационная активность, промышленные предприятия, инновационная продукция, объем реализации, объем финансирования, расходы

Key words: innovative activity, industrial enterprises, innovative products, product sales, financing, costs

ВСТУП

В сучасних умовах одним з основних шляхів зростання економіки будь-якої країни є реалізація інвестиційно-інноваційної моделі розвитку промисловості. У більшості розвинутих країн приріст валового внутрішнього продукту обумовлюється впровадженням у виробництво результатів науково-технічних досліджень та розробок. Вітчизняна промисловість в більшій частині характеризується досить низьким рівнем інноваційної активності.

Проблемам інноваційної моделі розвитку вітчизняної промисловості присвячені роботи багатьох вчених О.І. Амоші, В.М. Гейця, В.М. Гриньової, М. П. Денисенко, Л.І. Михайлової, І.М. Грищенко, С.М. Ілляшенко, А.М. Гуржія, Ю.В. Каракає, З.О. Петренко, О.Ю. Ємельянова, О.М. Ястремської та інших [1, 2, 3].

Вітчизняні вчені відзначають в своїх наукових працях низький рівень інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, досліджують причини цих проблем та формулюють обґрунтовані рекомендації щодо покращення ситуації. В продовження зазначених робіт важливо проводити оцінку сучасного стану інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні тенденцій в інноваційній діяльності вітчизняних промислових підприємств на сучасному етапі розвитку економіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, Internet ресурси, статистичні дані.

При проведенні дослідження використано методи логічного аналізу та синтезу – для обґрунтування основних тенденцій, методи економічного аналізу для оцінки статистичних даних, табличний – для представлення розрахунків і конкретних результатів дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інноваційний розвиток вітчизняної промисловості у період з 2010р. по 2014 р. можна охарактеризувати, як не стабільний. Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю зростала протягом 2010-2012рр., але починаючи з 2013 р. вона знижується (табл. 1). Розрахунок ланцюгових темпів змін взагалі свідчить про тенденцію зменшення кількості зазначених підприємств з 2012 р. Аналогічна тенденція спостерігається й з підприємствами, що впроваджували інновації.

Таблиця 1

Динаміка показників інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2010-2014 рр.*[побудовано на підставі статистичних даних [4, 5, 6, 7]]*

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю (од.)	1462	1679	1758	1715	1609
у % до 2010р.	-	114,8	120,2	117,3	110,1
у % до попереднього року	-	114,8	104,7	97,6	93,8
впроваджували інновації	1217	1327	1371	1312	1208
у % до 2010р.	-	109,0	112,7	107,8	99,3
у % до попереднього року	-	109,0	103,3	95,7	92,1
у тому числі впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції	522	605	598	557	459
у % до кількості підприємств, що впроваджували інновації	42,9	45,6	43,6	42,5	38,0
впроваджували інноваційні види продукції	615	731	704	683	600
темпл зміни у % до 2010р.	-	118,9	114,5	111,1	97,6
темпл зміни у % до попереднього року	-	118,9	96,3	97,0	87,8
кількість підприємств, що реалізовували промислову продукцію	10606	10350	10089	10189	10010
кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію	964	1043	1037	1031	905
у % до 2010р.	-	108,2	107,6	107,0	93,9
у % до попереднього року	-	108,2	99,4	99,4	87,8
у тому числі продукцію, що була новою на ринку	270	260	243	248	213
у % до кількості підприємств, що реалізовували промислову продукцію	2,5	2,5	2,4	2,4	2,1
продукцію, що була новою тільки для підприємства	812	882	889	887	787
у % до кількості підприємств, що реалізовували промислову продукцію	7,7	8,5	8,8	8,7	7,8
кількість впроваджених нових технологічних процесів	2043	2510	2188	1576	1743
у тому числі маловідходних, ресурсозберігаючих	479	517	554	502	447

Якщо оцінювати кількість підприємств, що впроваджували нові або вдосконалені методи обробки або виробництва продукції, то слід відзначити, що їх частка від підприємств, що впроваджували інновації, коливається від 45,6% (2011 р.) до 38,0% (2014 р.).

Щодо динаміки підприємств, які впроваджували інноваційні види продукції, то в порівнянні з 2010 р. тенденція до їх зростання спостерігається до 2013 р. Ланцюгові темпи зміни свідчать про тенденцію зниження починаючи з 2012 р. Аналогічною є й ситуація з динамікою кількості промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію.

Як звісно промислові підприємства, що реалізують інноваційну продукцію, поділяються на ті, що реалізуються продукцію, яка є новою для ринку й новою для самих підприємств. Оцінка частки підприємств, що реалізуються інноваційну продукцію нову для ринку, показує досить негативну тенденцію. Найбільше значення цього показника не перевищують 2,5% (2010-2011 рр.) від загальної кількості підприємств, що реалізують промислову продукцію,

більш того у 2014 р. частка зменшується до 2,1%, тобто більшість підприємств випускає інноваційну продукцію, яка є новою тільки для них. За таких даних можна говорити тільки про оновлення асортименту окремих підприємств.

Аналіз динаміки реалізації інноваційної продукції підприємствами вітчизняної промисловості за період з 2010 р. по 2014 р. також демонструє не стійкі тенденції (табл.2). Слід відзначити зростання обсягів реалізації інноваційної продукції з 2010 р. по 2013 р. Але розрахунок темпів змін в порівнянні з попередніми роками свідчить про падіння обсягів реалізації з 2012 р.

Базування економіки України на низькотехнологічних галузях призводить до домінування виробництв з низькою наукоємністю. Як і аналіз кількості підприємств, співвідношення обсягів реалізації продукції, що була новою для ринку й новою для самих підприємств, показує що остання займає більшу частку, і коливається від 58,9% (2011 р.) до 72,5% (2014 р.).

Таблиця 2

Динаміка реалізації інноваційної продукції промислових підприємств України за 2010-2014 рр.*[побудовано на підставі статистичних даних [4, 5, 6, 7]]*

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, тис.грн.	33697574,4	42386722,5	36157725,6	35891639,7	25669001,9
у % до 2010р.	-	125,8	107,3	106,5	76,2
у % до попереднього року	-	125,8	85,3	99,3	71,5

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
продукція, що була новою для ринку, тис.грн.	10995145,1	17411025,4	14512614,4	12391209,8	7066300,6
у % до обсягу реалізованої інноваційної продукції	32,6	41,1	40,1	34,5	27,5
продукція, що була новою тільки для підприємства, тис.грн.	22702429,3	24975697,1	21645111,2	23500429,9	18602701,3
у % до обсягу реалізованої інноваційної продукції	67,4	58,9	59,9	65,5	72,5
Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межі України	343	378	332	344	295
Обсяги реалізованої інноваційної продукції за межі України	13713047,4	12630608,5	13354903,2	16053359,7	7486442,7
у % до 2010р.	-	92,1	97,3	117,1	54,6
у % до попереднього року	-	92,1	105,7	120,2	46,6
у % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції	40,7	29,8	36,9	44,8	29,2

Розглянемо тенденції реалізації інноваційної продукції за межі України (табл.2). Тільки у 2013 р. обсяг реалізації цієї продукції перевищує показник 2010 р. Щодо ланцюгових темпів зміни, то у 2012 р. спостерігається перевищення показників 2011 р. на 5,7%, у 2013 р. перевищення показників 2012 р. на 20,2%. У 2014 р. знижуються, як за базисні темпи зміни - на 45,4%, так і ланцюгові - на 53,4%. Частка інноваційної продукції реалізованої за межі України в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції коливається від 44,8% (2013 р.) до 29,2% (2014 р.).

Кризові явища в економіці державі досить негативно позначаються на бажанні інвесторів, банків вкладати кошти в інноваційне оновлення вітчизняної промисловості (табл. 3). Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств виступають власні кошти, частка яких у загальному обсязі коливається від 52,9 % (2011 р.) до 85 % (2014 р.). Частка державної підтримки взагалі незначна. Із державного бюджету обсяги фінансування у відсотках складалі: 1,1% - 2010 р., 1,0% - 2011 р., 2,0% - 2012 р., 0,3% - 2013 р., 4,5% - 2014р., із місцевого бюджету тільки у 2013 р. цей показник дорівнював 1,6%, у всі інші роки частка складала - 0,1%. Якщо порівнювати обсяги фінансування інновацій в промисловість вітчизняними й іноземними інвесторами, то останні значно переважають. Це співвідношення у 2010 р. складало 0,4 % і 30,0%, у 2011 р. - 0,3% і 0,4%, у 2012 р. - 1,3%

і 8,7%, у 2013р. -1,3% і 13,1%, у 2014 р. - 0,1% і 1,8%. Щодо використання кредитів для фінансування інноваційної діяльності, то найбільшу частку цей вид коштів займав у 2011 р. - 38,3%, та у 2012р. - 21,0%. Проблеми в банківському секторі в останні роки позначились й на кредитуванні інновацій, так частка кредитних коштів в 2013 р. знизилась до 6,6%, у 2014 р. до 7,3%.

Обсяги витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств за період з 2010 р. по 2014 р. мали, як тенденції до зростання, так і падіння. В порівнянні з 2010 р. до 2013 р. спостерігалось підвищення загальної суми витрат, при чому найбільшою сума була у 2011р. В 2014 р. витрати на інновації скоротились на 4,3%. Ланцюгові темпи зміни з 2012 р. свідчать про стійку тенденцію до зменшення. Якщо розглядати окремі складові витрат, то в порівнянні з 2010 р. потрібно відзначити зростання витрат на внутрішні та зовнішні НДР, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення.

Значно зменшились витрати на придбання нових технологій, патентів і ліцензій (інші зовнішні знання), якщо у 2010 р. сума витрат дорівнювала 141,6 млн. грн., то 2012 р. вони зменшуються в 3 рази і становлять 47,0 млн. грн., аналогічна ситуація спостерігається й у 2014 р.

Таблиця 3

Обсяги фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України за 2010-2014 рр. тис. грн. (у % до загальної суми фінансування) [4; 5; 6; 7]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5	6
усього,	8045495,2/ 100	14333891,9/ 100	11480562,8/ 100	9562626,0/ 100	7695892,3/ 100
в т.ч. за рахунок власних коштів	4775235,7/ 59,3	7585550,7/ 52,9	7335852,7/ 63,9	6973435,8/ 72,9	6540272,0/ 85,0
державного бюджету	87001,0/ 1,1	149169,4/ 1,0	224256,1/ 2	24659,6/ 0,3	344063,7/ 4,5
місцевого бюджету	5663,7/ 0,1	12261,1/ 0,1	17591,6/ 0,1	157665,0/ 1,6	5729,0/ 0,1

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6
позабюджетних фондів	929,0/ -	491,0/ -	25,4/ -	2171,0/ -	32855,2/ 0,4
вітчизняних інвесторів	31018,7/ 0,4	45386,2/ 0,3	154461,5/ 1,3	123749,0/ 1,3	8197,1/ 0,1
іноземних інвесторів	2411395,6/ 30,0	56870,6/ 0,4	994783,7/ 8,7	1253193,0/ 13,1	138688,0/ 1,8
кредитів	626107,6/ 7,8	5489485,7/ 38,3	2407795,2/ 21,0	630197,8/ 6,6	561149,6/ 7,3
інших джерел	108143,9/ 1,3	994677,2/ 7,0	345796,6/ 3,0	397554,8/ 4,2	64937,7/ 0,8

Таблиця 4

Обсяги витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств України за 2010-2014рр.

[побудовано на підставі статистичних даних [4, 5, 6, 7]]

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Внутрішні НДР, млн. грн.	818,5	833,3	965,2	1312,0	1221,5
у % до 2010 р.	-	101,8	117,9	160,3	149,2
у % до попереднього року	-	101,8	115,8	135,9	93,1
Зовнішні НДР, млн. грн.	177,9	246,6	231,1	326,4	533,1
темп зміни у % до 2010 р.	-	138,6	129,9	183,5	299,7
темп зміни у % до попереднього року	-	138,6	93,7	141,2	163,3
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, млн. грн.	5051,7	10489,1	8051,8	5546,3	5115,3
у % до 2010 р.	-	207,6	159,4	109,8	101,3
у % до попереднього року	-	207,6	76,8	68,9	92,2
Інші зовнішні знання, млн. грн.	141,6	324,7	47,0	87,0	47,2
у % до 2010 р.	-	229,3	33,2	61,4	33,3
у % до попереднього року	-	229,3	14,5	185,1	54,3
Інші, млн. грн.	1855,8	2440,2	2185,5	2290,9	778,8
у % до 2010 р.	-	131,5	117,8	123,4	42,0
у % до попереднього року	-	131,5	89,6	104,8	34,0
Всього, млн. грн.	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9
у % до 2010 р.	-	178,2	142,7	118,9	95,7
у % до попереднього року	-	178,2	80,1	83,3	80,5

Треба зазначити, що структура витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств витрат є досить недосконалою. Найбільшу питому вагу за аналізований період займають витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, найменшу витрати на придбання нових технологій, патентів і ліцензій (інші зовнішні знання).

ВИСНОВКИ

Таким чином, вітчизняна промисловість продовжує розвиватися без використання свого інноваційного потенціалу. Незважаючи на окремі позитивні тенденції щодо розробки та впровадження інновацій, їх не можна назвати стійкими, більш того відсутня системна спрямованість економіки на виробництво високотехнологічної продукції, яка б мала високий рівень конкурентоспроможності на світовому ринку. Негативним моментом є незначна підтримка інноваційної діяльності промислових підприємств з боку держави, відсутність чітких і незмінних правил залучення інвестицій в інноваційні розробки.

Список використаних джерел

1. Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: [монографія] / [Денисенко М.П.,

Михайлова Л.І., Грищенко І.М. та ін.]; за ред. д.е.н., проф., акад. М.П. Денисенка, проф. Л.І. Михайлової. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 1050 с.

2. Інноваційна діяльність в Україні: [монографія] / [Гуржій А.М., Каракай Ю.В., Петренко З.О. та ін.]. – К.: УкрІНТЕІ, 2006. – 152 с.

3. Ястремська О.М. Основні латентні тенденції інноваційно-інвестиційної діяльності промислових підприємств / О.М. Ястремська // Інновації: проблеми науки та практики: [монографія]. – Х.: ВД «ІНЖЕК». – 2007. – С. 145-187.

4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – 255 с.

5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 314 с.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – 287 с.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2012. – 305 с.

ГРОМОВА

Ольга Євгеніївна
kuprienko80@mail.ru

УДК 65.012.32:658.3(045)

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ
УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

ГРИБАЧОВА

Вікторія Леонідівна

ANALYSIS STRATEGY AND TACTICS
OF ENTERPRISE MANAGEMENT

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту та адміністру-
вання, Вінницький фінансово-
економічний університет

У статті розглянуто поширені проблеми сучасних підприємств, формування стійких довгострокових конкурентних переваг на ринку і підтримання їх у перспективі за рахунок професійного стратегічного управління підприємством і використання ефективних інструментів як при розробці стратегій, так і при їх реалізації.

В статье рассмотрены распространенные проблемы современных предприятий, формирование устойчивых долгосрочных конкурентных преимуществ на рынке и поддержания их в перспективе за счет профессионального стратегического управления и использования эффективных инструментов как при разработке стратегий, так и при их реализации.

The article examines the common problems of modern enterprises and formation of stable long-term competitive advantage in the market and maintain them in the long run by professional strategic management and use of effective tools as the development policies and in their implementation.

Ключові слова: стратегія, управління, тактика, ринок, підприємство

Ключевые слова: стратегия, управление, тактика, рынок, предприятие

Keywords: strategy, management tactics, market business

ВСТУП

Важливою умовою здійснення економічних реформ в Україні є вдосконалення системи управління підприємств, впровадження сучасних досягнень менеджменту, одним із складових елементів якого є стратегічне управління.

Не менш важливим є ефективна реалізація розробленої стратегії, якою часто нехтують, вважаючи, що успіх вже повинен бути закладений у вірно обраній стратегії, хоча на практиці це не завжди так. Реалізація стратегії підприємства знаходить своє відображення у його тактиці, розроблений на найближчу перспективу. Якщо питанню розробки стратегії приділено значну увагу вчених та економістів, то питання розробки і реалізації тактики потребує більшої уваги.

Стратегія визначає загальний напрямок і засіб використання засобів для досягнення поставленої мети. Такому засобові відповідає визначений набір правил і обмежень для прийняття рішень. Після досягнення поставленої мети стратегія як напрямок і засіб досягнення мети припиняє своє існування. Нові цілі ставлять задачу розробки нової стратегії.

Стратегія становить генеральну програму діяльності підприємства, в основі якої лежить визначення основних, довгострокових цілей та задач.

МЕТА РОБОТИ полягає у забезпеченні стабільно високих темпів економічного розвитку та зміцнення конкурентної позиції на підприємстві шляхом аналізу стратегії і тактики управління підприємства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При написання статті використовувались праці зарубіжних та вітчизняних вчених і аналітиків, що вивчали цю проблему. У роботі були використані такі методи як: порівняльний аналіз, синтез, індукція, дедукція.

РЕЗУЛЬТАТИ

Стратегічне управління підготувало підприємство до успішного функціонування у майбутньому, а тактика розробляється на основі стратегії, але в свою чергу, в процесі її реалізації здійснюється уточнення стратегії.

Отже, призначення стратегічного управління:

1. встановленні і ранжируванні важливих довгострокових цілей підприємства, що відповідають вимогам розвитку загалом та інтересам даної організаційної одиниці;

2. щодо оцінки і критичному розгляді ймовірних шляхів досягнення встановлених цілей у гаданих зовнішніх й міністерство внутрішніх умов функціонування фірми у цей період;

3. у виборі та поступового реалізації рішень, які забезпечують ефективну адаптацію діяльності фірми до несподіваних змін.

Сутність стратегічного управління розкривається характерні риси, які істотно відрізняють його від оперативного керування (табл.1).

Оперативне управління організацією має на меті забезпечення чіткого виконання заданого плану випуску продукції за кількістю кожної номенклатури і в заданий час на основі раціонального використання

виробничих ресурсів, а також за допомогою виявлення та мобілізації внутрішніх виробничих резервів [1].

Стратегічне управління підприємством передбачає розробку і обґрунтування заходів і планів досягнення визначених цілей, в яких врахований технічний,

фінансовий і трудовий потенціал підприємства, а також його виробничо-збутові можливості. При розробці стратегічних позицій підприємства використовують якісні та кількісні показники. Якісні показники на практиці називають орієнтирами, а кількісні – завданнями [6].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика стратегічного та оперативної управління

[систематизовано автором]

Ключові характеристики управління	Оперативне управління	Стратегічне управління
Місія	Здійснення діяльності, зі з метою отримання прибутку	Ефективне функціонування підприємства у в довгостроковій перспективі для встановлення динамічного рівноваги з довкіллям
Акцентування уваги менеджменту	Погляд всередину організації, пошук раціональних шляхів ефективного використання ресурсів	Перенесення центру уваги вищого керівництва на зовнішнє нестабільне оточення, пошук можливостей у конкурентної боротьби, відстеження і адаптація до змін у оточенні
Облік чинника часу	Орієнтація на короткострокову і середньострокову перспективу	Орієнтація на довгострокову перспективу
Управління персоналом	Ставлення до працівникам як до ресурсу організації, виконавцям окремих функцій	Розгляд працівників як джерело добробуту організації
Оцінка ефективності	Оцінка прибутковості і раціональності використання виробничого потенціалу	Оцінка ступеня своєчасності реагування зміни зовнішнього оточення

Основні завдання стратегічного управління:

1. Формування стратегічних напрямів розвитку підприємства (тобто. необхідно позначити цілі й довгострокові перспективи розвитку).

2. Перетворення загальних стратегічних цілей у конкретні напрями роботи.

3. Ефективна реалізація обраної стратегії.

4. Внесення коректив у стратегічні напрями розвитку підприємства, у назві місії, в стратегію з урахуванням оцінки зробленого з урахуванням змінених умов, нових можливостей [2].

Система стратегічного управління стала результатом розвитку підходів до управління. У еволюції стратегічного управління можна назвати 4 етапу (табл. 2).

Стратегічне управління не відокремлене від системи управління підприємством у цілому. Цикл стратегічного управління передбачає довгостроковий період і включає в себе кілька циклів середньострокового управління, а останнє – кілька циклів короткострокового (поточного) управління (рис. 1). Це забезпечує безперервність реалізації стратегії. Завдання управління в процесі реалізації

стратегії конкретизуються і передаються з контуру стратегічного управління в контури середньострокового і поточного управління, а також у виробництво [4].

Кінцевою метою будь-якого виробництва в ринкових умовах є створення товарів (надання послуг) для задоволення потреб споживачів.

Економічна стратегія підприємства в контурі поточного управління передбачає:

- організацію виробничої кооперації та науково-технічного співробітництва;
- забезпечення збалансованості діяльності за стадіями життєвого циклу продукції;
- створення нових механізмів інвестування в розширення і науково-технічний розвиток підприємства;
- досягнення узгодженості інтересів держави і власників підприємств щодо використання природних ресурсів;
- ефективне використання основного та оборотного капіталу [5].

Таблиця 2

Етапи поступового початку стратегічному управлінню підприємством

Характеристика етапів	Основні орієнтири й особливо планування
1	2
1 етап. Поступове управління	Реагування на ситуацію, що склалася. Планування, орієнтоване до будинку організації, обмежується розробкою бюджетів, і поточних планів.

Продовження таблиці 2

1	2
2 етап. Управління «від досягнутого» із елементами передбачення майбутнього	Використання елементів аналізу та контролю ситуації, що складається в підприємстві у зовнішній середовищі Довгострокове планування з урахуванням методу екстраполяції Розробляється стабільна система цілей на 10-15 років.
3 етап. Управління «за програмними цілями» орієнтації на зовнішню середу	Наявність «стратегічного мислення», націленого зменшення впливу загроз на діяльність підприємства міста і використання шансів, сприяють успіху організації. Планування, яке розробляє стратегічні відповіді дії конкурентів. Використовується програмно-цільовий метод.
4 етап. Стратегічне і управління	Підготовка майбутньої України і прагнення майбутньому Стратегічне планування, пронизуюче все підсистеми діяльності підприємства .Формується інтегрована систему управління підприємством, забезпечує адаптивність і конкурентоспроможність підприємства.

Рис. 1. Стратегічний аналіз як інструмент вибору підприємством стратегії

ВИСНОВКИ

Отже, стратегія підприємства – це систематичний план його потенційної поведінки в умовах неповноти інформації про майбутній розвиток середовища та підприємництва, що включає формування місії, довгострокових цілей, а також шляхів і правил прийняття рішень для найбільш ефективного використання стратегічних ресурсів, сильних сторін і можливостей, усунення слабких сторін та захист від загроз зовнішнього середовища задля майбутньої прибутковості. Таким чином, необхідність розробки підприємствами стратегії викликана, нестабільністю ринкового середовища, неповнотою інформації про його майбутній стан і вплив на підприємство [3].

В залежності від того, на якій стадії життєвого циклу знаходиться підприємство, його керівництво може обрати в якості базової стратегії:

1. Стратегію виживання (захисту);
2. Стратегію стабілізації (наступаючо-захисна);
3. Стратегію росту (наступаюча), котра вважається найбільш ефективною.

Стратегічний потенціал характеризується трьома моментами:

по-перше – наявністю та станом реальних ресурсів підприємства, його матеріальні, трудові, інформаційні, фінансові ресурси;

по-друге – ступенем відповідності ресурсного потенціалу стратегічним цілям і задачам підприємства;

по-третє – здатність ресурсного потенціалу забезпечити стійкість до впливу зовнішнього середовища та його гнучкість щодо внутрішньофірмових змін; іншими словами – здатність адаптуватися [1].

В свою чергу тактика підприємства – засіб, який забезпечує реалізацію наміченої стратегії. Тактика визначає конкретні короткострокові завдання, які забезпечують постійне наближення до поставленої мети. Вона розробляється і впроваджується керівництвом і працюючими у низових ланках.

Взаємозв'язок між стратегією і тактикою є складним. В кожному підприємстві на різних рівнях управління використовуються свої особливі стратегії, всі вони побудовані за ієрархічним принципом: від корпоративної (загальної) до функціональної [6].

Список використаних джерел

1. Балабанова Л. В., Фоломкіна І. С. Стратегія і тактика управління підприємством / Навчальний посібник. Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – 421 с.
2. Скібіцький О. Стратегічний менеджмент: [навч. посіб.] / О. Скібіцький. – К.: Либідь, 2013. – 312 с.
3. Стратегія підприємства и стратегічний менеджмент: [учеб. пособ.]
Ю.В. Соболев, В.Л. Дикань, Л.А. Позднякова. – Харьков: Олант, 2012. – 416 с.
4. Сумець О.М. Стратегії сучасного підприємства і його економічна безпека/ О.М. Сумець, М.Б. Тумер. – К.: Хай-Тек-Пресс, 2014. – 399 с.
5. Тарнавська Н. Стратегічний менеджмент: практикум: [навч. посіб.] / Н.Тарнавська. – К.: Кондор, 2012. – 287 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Стратегічний менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М.: Діло, 2013. – 448 с.

КАРПЕНКО

Лариса Федорівна
klfkiev@ukr.net

секретар, Національний університет бізнесу і природокористування України

УДК 336.762 (477)

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF EXCHANGE TRADE IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан біржової торгівлі в Україні, виокремлено основні внутрішні та зовнішні фактори впливу на ефективність діяльності бірж. Проведена оцінка ефективності структури вартості укладених угод в період з 2011 по 2014 рік, сформований перелік недоліків функціонування системи біржової торгівлі.

В статье проанализировано современное состояние биржевой торговли в Украине, выделены основные внутренние и внешние факторы влияния на эффективность деятельности бирж. Проведена оценка эффективности структуры стоимости заключенных сделок в период с 2011 по 2014 год, сформирован перечень недостатков функционирования системы биржевой торговли.

In the article the modern state of exchange trade in Ukraine is analyzed, the main internal and external factors that influence the effectiveness of the exchange activities are singled out. The assessment of the efficiency patterns the cost agreements concluded in the period from 2011 to 2014 is done, the list of disadvantages functioning of the system for exchange trade is formed.

Ключові слова: біржова торгівля, біржова угода, товарна біржа, оптовий товарообіг, біржова операція

Ключевые слова: биржевая торговля, биржевая сделка, товарная биржа, оптовый товарооборот, биржевая операция

Keywords: stock trading, exchange contracts, commodity exchange, wholesale trade, exchange operation

ВСТУП

Ефективність діяльності будь-якого об'єкта або цілої системи характеризується низкою показників, що показують результативність виконання функцій. Поняття ефективності біржової торгівлі в нашому розумінні – це співвідношення отриманих результатів до кількісного та якісного здійснення операцій купівлі або продажу товарів чи послуг.

На сьогодні рівень розвитку біржової торгівлі в нашій країні не є високим на фоні загального економічного становища держави. Причин безліч і виокремити єдиний або хоча б два фактори негативного впливу практично не можливо. В даному статті ми спробуємо провести моніторинг існуючої системи біржової торгівлі нашої країни та зробити відповідні висновки. Питанню ефективності функціонування та розвитку біржової торгівлі в Україні присвячені наукові праці таких українських вчених-економістів: О. Лактіонової, І. Охріменка, М.Солодкого, О. Сохацької, О. Шпичака, В. Щербини.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є висвітлення сучасного стану біржовою торгівлі в Україні та визначення факторів впливу на діяльність товарних бірж.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою дослідження стали матеріали Internet ресурсів, нормативно-правові акти та інформація Державної служби статистики України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Біржова справа в Україні розвивалася досить швидко, порівняно з іншими країнами, що в свою чергу сформувало комплексну «недосконалість» системи.

Варто звернути увагу на організацію діяльності Європейських бірж, де за останнє десятиліття відбувся суттєвий прогрес розвитку і біржі стали центрами в які інвестують капітали, а товарні та фінансові потоки зробили біржову справу деяких Європейських країн перспективною і привабливою.

В нашій державі ситуація набагато гірша. Показники, що характеризують діяльність бірж не йдуть у гору, а розроблені заходи щодо підвищення ролі й конкретизації місця біржової торгівлі як однієї з важливих складових інфраструктури ринку не є достатньо ефективними.

На сьогодні доречно виділити так звані зовнішні та внутрішні фактори впливу на ефективність діяльності бірж, які представлені на рис. 1.

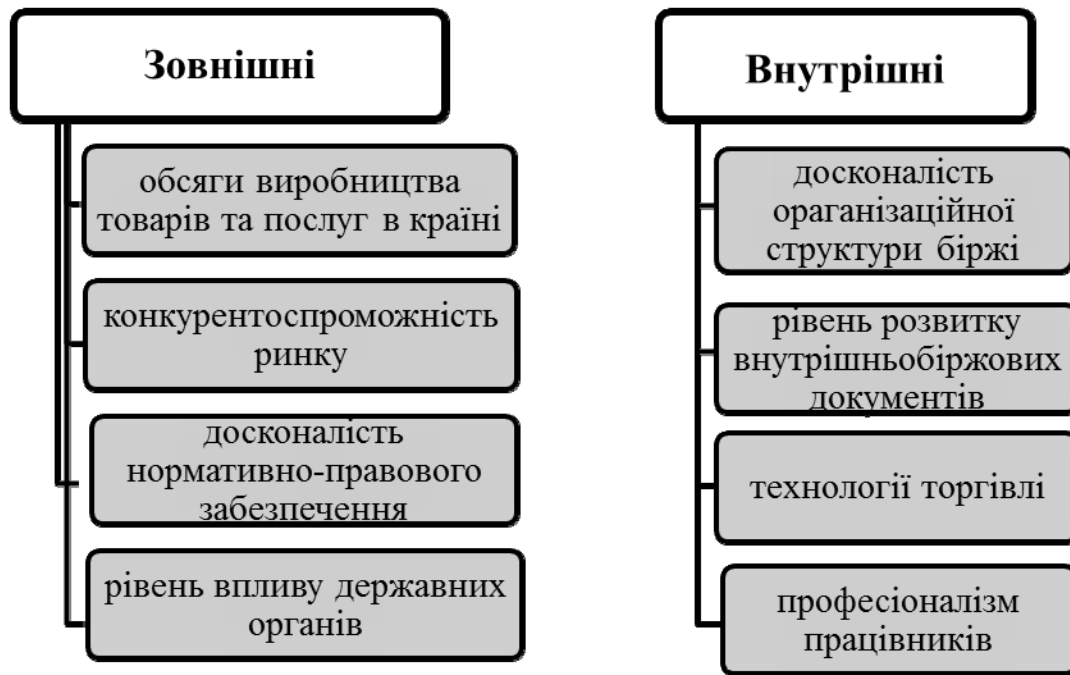

Рис 1. Фактори впливу на ефективність діяльності бірж [власна розробка автора]

До зовнішніх факторів впливу варто віднести обсяг виробництва продукції та послуг за регіонами країни, оскільки від кількості залежатиме і масштаб оптових продажів. Наступним зовнішнім фактором виступає конкурентоспроможність ринку або товаровиробників. Якщо вітчизняний виробник може створити здорову конкуренцію на ринку, то це означатиме високий попит тим самим забезпечить рух товарів через біржові торговельні майданчики. Ще одним вагомим зовнішнім фактором є досконалість нормативно-правового забезпечення та рівень впливу державних органів. Хоч в багатьох країнах вплив держави на біржі досить незначний, ми все ж схилиємося до думки, що функціонування біржового ринку без підтримки та втручання держави через застосування нормативно-правових інструментів в нашій країні практично не можливе.

Внутрішніми факторами можуть виступати досконалість організаційної структури біржі, як платформа для здійснення операцій купівлі продажу, досконалість внутрішньобіржових документів, як забезпечення прозорості та правомірності біржових

операцій. Використання новітніх торговельних технологій забезпечить оперативність виконання поставлених завдань та надасть змогу залучення нових учасників біржових торгів. Професіоналізм працівників також є невід’ємним елементом біржової системи, що забезпечить високий рівень діяльності бірж через підбір та навчання персоналу для роботи на біржі. Важко сказати, що з вище наведеного є головним, а що другорядним, адже кожен фактор забезпечує частину системи «здорового» функціонування біржі.

За даними Державної служби статистики України на початок 2015 року кількість зареєстрованих бірж в Україні становила 555 [1]. Цю цифру можна назвати умовною, оскільки кількість діючих бірж дещо відрізняється. За даними Державної служби статистики України у 2014 році ця цифра дорівнювала 207, у 2013 році - 260, у 2012 році - 289, а у 2011 році 339. Динаміка за 4 роки по кількості діючих бірж за спеціалізаціями наведена у таблиці 1 [1].

Таблиця 1

Кількість діючих бірж за спеціалізаціями в Україні за період 2011-2014 рр.
[Державна служба статистики України]

	2011	2012	2013	2014
Універсальні	58	47	40	31
Товарні і товарно-сировинні	246	214	192	155
Агропромислові	17	14	12	10
Інші	20	18	14	16
Усього діючих (без урахування фондових бірж та їх філій)	339	289	260	207

Відзначимо, що не всі біржі відповідають своїй кваліфікації і діяльність багатьох з них навіть не починалась. Найбільшими областями, де густо сконцентровані біржові осередки за даними Державної служби статистики України у 2014 році

стали Харківська, Запорізька, Херсонська та Дніпропетровська області [1].

Проаналізувавши дані товарообігу по областях за даними Державної служби статистики України [1], можна сказати, що найбільший відсоток з початку

2011 року по кінець 2014 року спостерігається в місті Києві і на кінець 2014 року досягнув 43,5 %. Що стосується показників за регіонами, то найбільшими вони були у Дніпропетровській, Харківській та Київській областях.

Найменший відсоток товарообігу спостерігається у Чернівецькій – 0,3 %, Рівненській – 0,5 %, Сумській – 0,6 % та Хмельницькій – 0,6 % областях. Кількість діючих підприємств та установ по регіонах, що здатні виробляти та продавати товари та послуги в нашій країні розподілена нерівномірно, тому говорити про приблизно однаковий відсоток від реалізації досить важко. Крім того існує ряд перешкод для здорового розвитку та функціонування підприємств як

державної так і приватної форми власності, проблеми функціонування яких до сих пір знаходяться на початковій стадії вирішення.

Ефективності діяльності бірж залежить і від обсягів укладених угод. В таблиці 2 наведена структура собівартості укладених угод в період з 2011 по 2014 рік найбільших видів товарів і послуг, що були предметом купівлі-продажу на товарних біржах.

За даними Державної служби статистики України загальний обсяг укладених на біржах угод склав: у 2011 році – 94420,0 млн. грн., у 2012 році – 118544,2 млн. грн., у 2013 році – 28807,0, у 2014 році – 25680,4 млн. грн [1].

Таблиця 2

Структура вартості укладених угод на біржах в 2011- 2014 рр.

	2011		2012		2013		2014	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Усього	94420,0	100	118544,4	100	28807,0	100	25680,4	100
з них								
Паливо	7523,9	8	6280,9	5,3	11132,8	38,6	1027,8	4
Сільськогосподарська продукція	63361,4	67,2	77889,6	65,7	11631,6	40,4	13856,2	53,9
Лісоматеріали, деревина та вироби з дерева	948,1	1	1297,9	1,09	1861,3	6,5	2094,8	8,2
Нерухомість	323,8	0,4	875,7	0,8	549,1	1,9	2316,9	9
Продовольчі товари	20139,9	21,3	28541,8	24	245,2	0,85	1707,2	6,7
Інші непродовольчі товари	242,8	0,3	278,6	0,3	1939,6	6,8	2843,9	11
Інші види	1782,9	1,9	3312,8	2,8	1384,1	4,8	1753,0	6,8

У 2012 році загальний обсяг укладених угод збільшився на 0,08 % порівняно з 2011 року, у 2013 році він зменшився на 0,5 % порівняно з 2012 роком і у 2014 році обсяг укладених угод також зменшився на 0,12 % порівняно з 2013 роком.

Найліквіднішими за всі чотири роки стали укладені угоди по купівлі-продажу сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів, найменший відсоток належить нерухомості та не продовольчим товарам.

ВИСНОВКИ

Ситуацію, що спостерігається на просторах біржового ринку не можна назвати стабільною, через суттєві коливання ряду показників, стабільність та підвищення рівня яких залежить від багатьох факторів та механізмів. Загалом ефективне функціонування біржової торгівлі може бути

реалізоване за допомогою наприклад збільшення гарантій виконання форвардних біржових контрактів, запровадження державних стандартів щодо укладання біржових угод та наближення цих процедур до міжнародних стандартів. Не зайвим буде відмітити пасивність участі держави та регулюючих органів у процесах розвитку біржової торгівлі. Необхідність внесення змін в законодавстві щодо функціонування біржової торгівлі є необхідною умовою розвитку позитивних тенденцій біржового ринку.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2014 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт: Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html

КСЬОНЖИК

УДК 338.439

Ірина Володимирівна
iryna_ksonzhyk@meta.ua

ФОРМУВАННЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

FORMATION OF FINANCING THE INNOVATION SOURCES OF MEAT
PROCESSING IN UKRAINIAN ENTERPRISES

д.е.н., доцент кафедри
обліку і аудиту, Миколаїв-
ський національний аграр-
ний університет

У статті узагальнено і розвинене теоретичне забезпечення процесів формування джерел фінансування м'ясопереробних підприємств. Запропоновано практичні рекомендації щодо підвищення ефективності залучення і використання фінансових потоків суб'єктами господарювання м'ясопереробної галузі України.

В статье обобщено и развито теоретическое обеспечение процессов формирования источников финансирования мясоперерабатывающих предприятий. Предложены практические рекомендации по повышению эффективности привлечения и использования финансовых потоков субъектами хозяйствования мясоперерабатывающей отрасли Украины.

This article summarizes and develops the theoretical processes of ensuring the financing sources of meat processing in Ukrainian enterprises. The practical recommendations in order to improve efficiency and attract financial flows into the meat processing industry of Ukraine are given.

Ключові слова: джерела фінансування, інноваційна діяльність, м'ясопереробна галузь, фінансовий механізм

Ключевые слова: источники финансирования, инновационная деятельность, мясоперерабатывающая отрасль, финансовый механизм

Keywords: sources of financing, innovation, meat processing industry, the financial mechanism

ВСТУП

Будь-яке сучасне підприємство завжди має дилему: якщо воно не створює нової продукції, то рано чи пізно воно збанкрутує; а якщо виробляє, то налагодження випуску нових виробів завжди пов'язано зі здійсненням значних витрат, отже, виникає необхідність мати достатнє фінансове забезпечення. Це призводить до того, що за офіційними даними в аграрному секторі лише 3-5% суб'єктів господарювання самостійно займаються науковими дослідженнями і розробками.

Враховуючи те, що підприємства м'ясопереробної галузі беруть активну участь у формуванні продовольчої безпеки України, вирішення проблем фінансування їх інноваційної діяльності має стати пріоритетним не тільки для власників таких підприємств, але і для Міністерства аграрної політики та продовольства. Створення обґрунтованої системи фінансування інноваційної діяльності створює умови для накопичення фінансових потоків, можливості їх концентрації на ключових напрямках інноваційних процесів [1, с. 147-150].

Питання інноваційно-інвестиційного розвитку переробних підприємств аграрного сектору розглядалися у наукових працях В.М. Гесця, С.О. Буткевича, А.А. Пересади, Л.В. Дейнеко.

Теоретичні та практичні аспекти управління фінансовими ресурсами підприємницьких структур досліджено у працях вітчизняних і зарубіжних

економістів: Л. Бернстайна, Є. Бріггема, К. Кемпбелла, Г.Г. Кірейцева, В.І. Міщенко, А.М. Поддєрьогіна, П. Самуельсона, І.В. Сала, В.М. Суторміної, А.Д. Шеремета та ін.

Високо оцінюючи результати, одержані цими дослідниками, необхідно відзначити, що, незважаючи на безперечну актуальність завдання формування фінансових джерел інноваційної діяльності, це питання є недостатньо дослідженою стороною економічних відносин в аграрному секторі України. Існуючі розробки присвячені, як правило, окремим елементам фінансування інноваційної діяльності, наприклад, питанням кредитування, інвестування, регулювання ринку інновацій. У той час як питання комплексного формування системи джерел фінансування інноваційної діяльності, що враховує специфіку галузі та особливості самої інноваційної діяльності як процесу, поки не достатньо вивчені [2, с. 315-318].

МЕТА РОБОТИ полягає в узагальненні і розвитку теоретичних положень і розробці практичних рекомендацій стосовно формування джерел фінансування підприємств м'ясопереробної галузі України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретичні і методологічні засади статті сформовані на основі положень, категорій і концепцій економічної теорії, національної економіки. Важливе

значення мають праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань, що були досліджені.

Для аналізу та оцінки явищ і процесів, які супроводжують формування джерел фінансування підприємств м'ясопереробної галузі України, було використано системно-структурний аналіз, загальнонаукові методи і методи економічних досліджень.

Інформаційною базою дослідження стали матеріали Державної служби статистики України, і науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних вчених, Internet-ресурси.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суб'єкти інноваційної діяльності м'ясопереробної промисловості самостійно визначають джерела, структуру і способи залучення фінансових ресурсів, оскільки така діяльність може вестися як за рахунок внутрішніх, так і за рахунок зовнішніх джерел. В той же час вирішення проблеми фінансування діяльності щодо створення інновацій полягає у використанні комбінації різних джерел фінансових ресурсів. В цілому їх можна поділити на три основні групи: власні кошти; залучені; позикові (рис. 1) [3, с. 41-46].

Джерела фінансування, що відносяться до групи власних коштів включають: власні кошти м'ясопереробних підприємств; прибуток підприємств;

Фонд розвитку; амортизаційний фонд; резервний фонд для покриття тимчасових поточних збитків; власний капітал, розміщений у статутному фонді; страхові відшкодування; реінвестування; цільові надходження.

Державне фінансування інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі в Україні поділяється на пряме і непряме фінансування. Прямі бюджетні асигнування здійснюються на основі поєднання наступних форм прямої підтримки:

1. У формі базового фінансування наукових розробок суб'єктів господарювання.

2. У формі конкурсного розподілу коштів на проведення пошукових досліджень.

3. Через систему контрактів для реалізації завдань державних програм.

Незважаючи на соціально-економічну кризу та інші негативні внутрішні і зовнішні чинники держава, при розробці щорічних бюджетів, завжди передбачає кошти на підтримку сільськогосподарських виробників, у тому числі і для м'ясопереробників (табл. 1). Дані таблиці 1 свідчать, що за період, який аналізується, мали місце прирости обсягів державної підтримки за всіма видами виробництва тваринницької продукції.

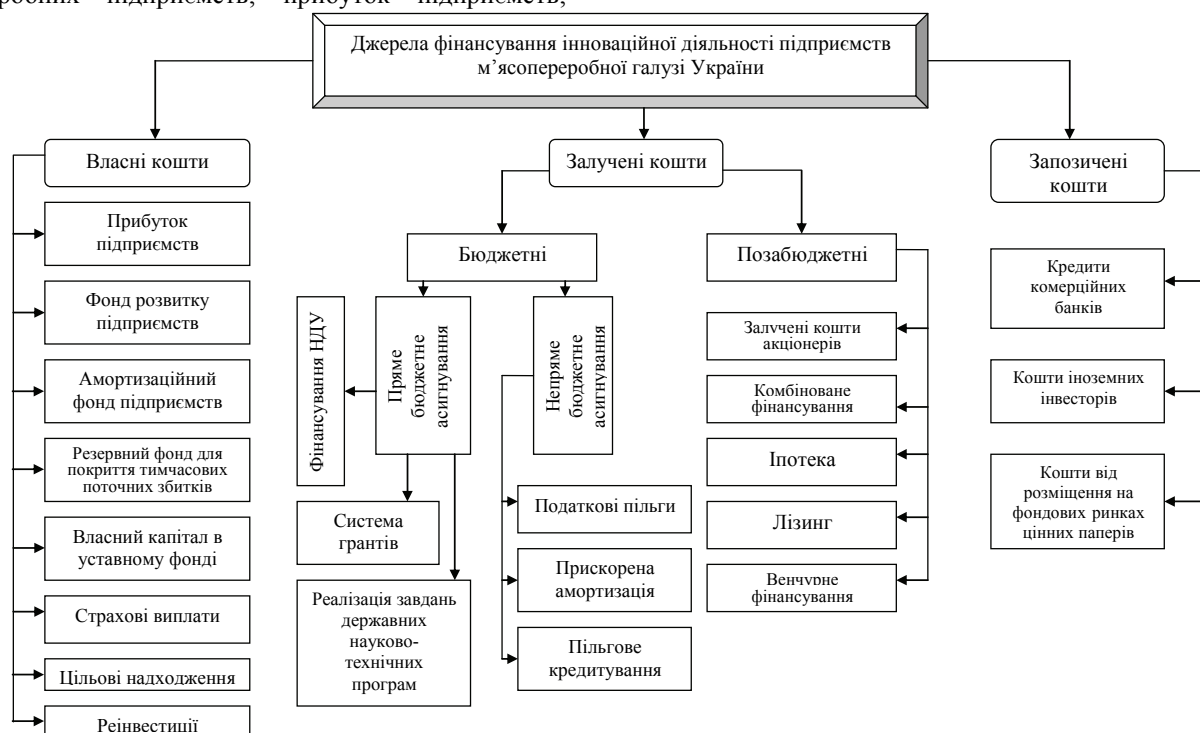

Рис. 1. Класифікація джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі України [розроблено автором з використанням [3, с. 41-46]]

Згідно даних табл. 1, пріоритет щодо обсягів фінансової підтримки був наданий переробникам птиці. За означений період часу, що розглядається у табл. 1, переробникам птиці у 2015 році була надана бюджетна фінансова підтримка у розмірі 777,1 млн. грн., що більше ніж виробникам яловичини та

свинини разом узятих у 3,7 рази. Як наслідок, виробництво м'яса птиці зросло з 2007-2015 рр. на 671,7 тис. т і у 2015 році становило 48,9% від загального обсягу виробництва м'яса.

Таблиця 1

**Державна підтримка виробництва м'ясної продукції
сільськогосподарськими підприємствами України, млн. грн. [4, с. 235]**

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 до 2007
Усього	1088,0	1144,0	1803,7	2623,3	1180,4	1754,9	902,5	2316,7	2544,7	2,3
У т.ч. для виробництва										
Яловичини	278,0	243,0	416,8	486,5	162,7	163,0	81,1	208,8	260,7	0,9
Свинини	223,0	283,0	424,8	662,4	130,2	164,7	133,3	289,6	310,0	1,4
М'яса птиці	218,0	214,0	435,3	713,6	348,5	504,7	446,5	816,3	777,1	3,5

Виробництво м'яса птиці спеціалізованими підприємствами (птахофабриками) за останні 9 років збільшилось майже у 7 разів (з 120 тис. т в 2007 році до 967 тис. т у 2015 році); у господарствах населення зміни були не значні (відповідно 176,8 тис. т і 201,7 тис. т) [5]. Виробництво свинини сільгосппідприємствами за останні роки також зберігає тенденцію сталого зростання (з 2007-2015 рр. збільшилось у 3,3 рази), а господарствами населення виробництво майже не змінилось (відповідно обсяги становлять 382,4 тис. т та 386 тис. т). Підтримка м'ясопереробників відбувалася у відповідності з Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженою Постановою КМУ 19.09.2007 р. за № 1158.

Непряме бюджетне фінансування інноваційних проектів м'ясопереробних підприємств здійснюється у вигляді надання податкових пільг; застосування методу прискореної амортизації; впровадження програм пільгового кредитування – отримання комерційних кредитів з пониженою процентною ставкою (при цьому гарантом виступає держава).

До позабюджетних заходів залучення коштів для впровадження інноваційних проектів можна віднести:

1. Залучені кошти акціонерів (засновників, пайовиків), отримані за рахунок емісії і розміщення акцій.

2. Комбіноване фінансування – прямі вкладення грошових коштів вітчизняних і міжнародних організацій, фінансових установ різних форм власності і приватних осіб.

3. Іпотека – отримання грошової позики під заставу нерухомого майна (земля, споруди, будівлі та ін. об'єкти, безпосередньо пов'язані із землею).

4. Лізинг – отримання виробничих активів від лізингодавця (машини, обладнання, транспортні засоби, ЕОМ, споруди виробничого призначення), а також прав інтелектуальної власності (ліцензій, комп'ютерних програм, ноу-хау) з їх подальшим викупом лізингодержувачем. Лізинг дає можливість отримати активи без необхідності здійснювати значні одноразові виплати, таким чином він дозволяє уникнути вилучення значної суми готівки з обігу, і дає можливість використовувати капітал в інших, можливо, більш прибуткових операціях.

5. Венчурне фінансування – фінансування порівняно невеликих і непов'язаних між собою проектів у розрахунку на окупність інвестицій з

високою нормою прибутку на інвестований капітал без будь-яких гарантій або забезпечення. Відмінність венчурного інвестування від звичайного банківського кредитування полягає в тому, що ризикові підприємства не повинні повертати фірмам венчурного капіталу інвестовані ними кошти. Венчурні фірми/фонди повертають кошти в результаті “виходу” з проінвестованих ними підприємств шляхом продажу своїх часток стратегічному інвестору або менеджменту. Інвестори венчурного капіталу висувають високі вимоги до м'ясопереробних підприємств, в які інвестують, їх керівництву і працівникам, і переважно здійснюють поетапне виділення коштів. Вони беруть участь у керівництві фірмою, надаючи свій досвід і зв'язки [3, с. 41-46].

І третю групу джерел фінансування інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі складають позикові кошти:

1. Кредити комерційних банків.

2. Кошти іноземних інвесторів (Світовий Банк, ЄБРР, міжнародні фонди) на різних принципах поворотності (участь у прибутках, надання паю).

3. Кошти від розміщення на фондових ринках цінних паперів суб'єктів господарювання.

Кожен із досліджених способів і джерел фінансування має свої переваги і недоліки, тому завжди необхідно розробляти альтернативні варіанти, засновані на поєднанні різних форм фінансування. В кожному проекті слід ретельно оцінювати наслідки різних схем і форм фінансування.

Аналіз тенденцій і проблем процесу здійснення фінансування інноваційної діяльності підприємствами м'ясопереробної галузі показав, що роль інноваційної діяльності у відтворювальному процесі неухильно зростає. Проте темпи її зростання в Україні недостатні і відстають від загальносвітового рівня. Так, кількість інноваційно-активних підприємств у м'ясопереробній галузі не перевищує 4-5% від загальної кількості. При цьому частка продукції, що володіє новою споживчою вартістю в середньому не перевищує 3% від загального обсягу продукції, що випускається цими підприємствами [6, с. 37-39].

Крім того, якісні показники інноваційної діяльності вітчизняних м'ясопереробних підприємств знаходяться на незначному рівні. Більша частина коштів, спрямованих на здійснення інноваційної діяльності, спрямовується м'ясопереробними підприємствами на придбання нового обладнання, в

той час як проведення наукових досліджень і розробок практично не фінансується. Таким чином, наявний рівень здійснення інноваційної діяльності не призводить до появи продукції з високою додатковою вартістю, що не стимулює економічне зростання в цілому.

ВИСНОВКИ

У сучасній м'ясопереробній галузі існує суперечність між наявними грошовими ресурсами і фінансовими потребами, яка викликана необхідністю здійснення інноваційно-орієнтованого процесу виробництва. Спостерігається вкрай виражена обмеженість джерел фінансування інноваційної діяльності через те, що основним джерелом впровадження інновацій є власні кошти підприємств [2, с. 147-150]. Ми вважаємо, що дана проблема може бути вирішена шляхом розробки та впровадження на кожному м'ясопереробному підприємстві фінансового механізму інноваційної діяльності, що створить фундамент для найбільш повного і ефективного використання коштів суб'єктів господарювання.

Впровадження фінансового механізму повинно стимулювати акумуляцію джерел фінансових ресурсів для можливості створення власних додаткових вільних грошових потоків, які можуть бути спрямовані на фінансування інноваційної діяльності. А у випадку, якщо виникне необхідність у реалізації довгострокових і капіталомістких інноваційних проектів, розроблений фінансовий механізм дозволить м'ясопереробним підприємствам застосовувати набір вже наявних фінансових методів,

інструментів і важелів, що дозволять залучити додаткові фінансові ресурси із зовнішніх джерел на взаємовигідних умовах.

Список використаних джерел

1. Левицька І.В. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості / І.В. Левицька // Бізнесінформ. – 2012. – № 11 – С. 147-150.
2. Кузнецова О.В. Формування та розвиток фінансового механізму інноваційної діяльності підприємств / О. В. Кузнецова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5. Т. 4. – С. 315–318.
3. Фатина Н.В. Структура финансирования инновационной деятельности предприятий пищевой промышленности / Н.В. Фатина // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право. – Вып. 12. – 2012. – С. 41-46.
4. Соломчук Л.М. Інтегровані корпоративні формування за участю м'ясопереробних підприємств / Л.М. Соломчук // Вісник ЖДТУ. – 2014 – № 4. – С. 235–245.
5. Тваринництво України, 2013 Animal production of Ukraine, 2013: стат. зб. Держ. служба статистики / за ред. Н.С. Власенко. – Київ: Держкомстат України, 2014. – 212 с.
6. Ощипок І.М. Новим технологіям м'ясних виробництв – винахідницький рівень / І.М. Ощипок // Мясное дело. – 2008. – № 4. – С. 37-39.

МАТУСОВА

Олена Миколаївна
kaf_mev@mail.ru

УДК 658.11:631

ФОРМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В
СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

FORMS OF SMALL BUSINESS IN RURAL AREA

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства, Київський національний торговельно-економічний університет

В статті подано характеристику сутності малого підприємництва відповідно до вітчизняного законодавства, встановлено основні форми функціонування малого підприємництва на селі, розкрито особливості вибору форм в сільськогосподарській і не аграрній сферах діяльності. Також визначено фактори, що сприяли розвитку самозайнятості сільських жителів.

В статье дана характеристика сущности малого предпринимательства в соответствии с отечественным законодательством, выявлены основные формы функционирования малого предпринимательства на селе, раскрыты особенности выбора форм в сельскохозяйственной и неаграрной сферах деятельности. Также определены факторы, способствовавшие развитию самозанятости сельских жителей.

The characteristic of small business in accordance with domestic legislation and the main forms of small business in rural area are identified in the article is given. Features of forms selection in agricultural and non-agricultural activities are shown. Factors that influenced on the development of self-employment in rural areas are identified as well.

Ключові слова: мале підприємництво, сільська територія, самозайнятість, фермерське господарство, особисте селянське господарство

Ключевые слова: малое предпринимательство, сельская территория, самозанятость, фермерское хозяйство, личное подсобное хозяйство

Keywords: small business, rural area, self-employment, farm, personal subsidiary farming

ВСТУП

Відродження економіки сільських територій є однією з нагальних проблем, оскільки саме воно дає змогу акумулювати значний трудовий потенціал, здатний забезпечити виробництво життєвоважливих для суспільства продукції. З проголошенням незалежності України відбувся значний спад виробництва в сільськогосподарській сфері діяльності: різко скоротилася кількість підприємств, що функціонують, посівні площі, поголів'я худоби, кількість тракторів, комбайнів, іншої техніки, була зруйнована соціальна інфраструктура. Все це призвело до різкого скорочення робочих місць на селі, зниження ефективності сільської економіки в цілому.

Вивільнення робочої сили, відсутність сформованого середовища для підприємницької діяльності й законодавчої бази стали причиною зубожіння населення, високого рівня безробіття, деградації сіл, значних трудових міграцій.

Однак не все населення сільських територій має можливість і психологічно налаштоване залишити постійне місце проживання в пошуках кращих умов існування, тому в ситуації, що склалася, воно вимушене отримувати доходи шляхом самозайнятості і організації підприємницької

діяльності.

Як свідчить досвід більшості країн з ринковою економікою, активний розвиток малого підприємництва дає змогу розв'язати проблему ефективної зайнятості сільського населення, забезпечити його високий рівень життя, адже сільські жителі, на відміну від міських не мають можливості швидко знайти роботу через відсутність великої концентрації однотипних підприємств на селі. Таким чином, мале підприємництво дає змогу реалізувати принцип "економічної людини", сформульований А. Смітом, коли підприємець, керуючись у забезпеченні ефективності власними інтересами, призводить до економічного зростання в державі [1].

З усіх напрямків самозайнятості сільських жителів основна увага приділяється дослідженню особистих селянських і фермерських господарств у працях Л.М. Гутко, М.В. Додонової, Л.Ю. Мельника, О.М. Онищенко, Г.І. Шмельова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина. Теоретичні і прикладні аспекти функціонування малих підприємств представлені в наукових працях З.С. Варналія, С.Г. Дриги, І.В. Ляшенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Л.В. Романової.

Проте дослідження економістами сільського підприємництва зосереджені переважно на особистих

селянських і фермерських господарствах, більшість з дослідників не виокремлюють діяльність неаграрних напрямів підприємництва в сільській місцевості.

МЕТА РОБОТИ

Метою даної статті є узагальнення форм функціонування малого підприємництва в сільській місцевості України в сучасних умовах господарювання, визначення їх правових і економічних особливостей.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою статті є діалектичний метод пізнання. В процесі дослідження для визначення форм функціонування малого підприємництва на селі було застосовано метод узагальнення положень сучасного законодавства з цього питання, аналізу наукових підходів до трактування форм малого підприємництва.

РЕЗУЛЬТАТИ

Мале підприємництво, як і мале підприємство, на відміну від терміна "малий бізнес", є закріпленими у вітчизняному законодавстві поняттями.

Згідно з Господарським кодексом суб'єктів малого підприємництва розподіляють на фізичних осіб, що зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності, і юридичних осіб – будь-якої організаційно-правової форми і форми власності.

У Господарському кодексі України підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів і отримання прибутку [2]. Проте законодавство не визначає сутності поняття "мале підприємництво", воно лише трактує критерії і принципи віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємництва. Крім того, в законодавстві уточнюються критерії мікропідприємництва, як складової частини малого підприємництва: «суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва» [2].

Суб'єктами мікропідприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Суб'єктами малого підприємництва є:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи - підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [2].

Становленню малого підприємництва на селі як ефективної форми самозайнятості сприяли:

- перехід економічної системи держави від командно-адміністративної до ринкової (на законодавчому рівні закріплюється можливість і право займатися підприємницькою діяльністю);

- втрата існуючих економічних зв'язків між суб'єктами господарювання й повільне формування нових (неефективна система збуту, нерозвинена сфера послуг, залежність від промислових підприємств);

- трансформація форм власності (ліквідація великих державних сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств призвела до зростання безробіття, втрати сільськими жителями стабільного основного доходу);

- неефективна діяльність функціонуючих державних підприємств (різке зниження рівня оплати праці робітників державних підприємств; недовіра економічно активного населення до їх стабільності, низька здатність конкурувати з приватним бізнесом);

- доступ сільського населення до специфічного фактора виробництва – землі, що має здатність до самовідновлення й забезпечує можливість виживання (можливість утримання особистого селянського господарства як джерела додаткового доходу поряд з основним заробітком привела до формування у сільських жителів навичок ведення власної справи);

- різке зниження рівня життя й добробуту сільських жителів (формальна зайнятість і довгострокове безробіття, що виникли внаслідок тривалих не виплат заробітної плати працівникам, стали потужним стимулом самозайнятості сільського населення).

Внаслідок впливу вищезазначених чинників, в сільській місцевості відбулося становлення таких форм малого підприємництва як: особисті селянські господарства, індивідуальні господарства, фермерські господарства, фізичні особи-підприємці й малі підприємства – товариства з обмеженою відповідальністю.

В сільськогосподарському виробництві функціонують суб'єкти підприємницької діяльності у формі фермерського і особистого селянського господарства. Перша форма є законодавчо закріпленою, легальною і передбачає податкові відносини з державою. Друга

згідно офіційного законодавства дозволяє селянам не реєструватися офіційно в якості суб'єкта підприємництва, хоча є абсолютно легальним видом діяльності.

Специфікою малого підприємництва на селі є здійснення діяльності в межах товарних особистих селянських господарств, які законодавчо й часто в наукових дослідженнях не відносяться до суб'єктів підприємницької діяльності. Так А.В. Чупіс вважає, що до підприємницького сектора не належать особисті селянські господарства, які зайняті виробництвом сільськогосподарської продукції, оскільки внаслідок спрямованості їх діяльності на самозабезпечення їм невластива підприємницька функція новаторства [3, с. 31].

Такий підхід до оцінювання сільської зайнятості, на нашу думку, потребує уточнення: зайняті в товарному особистому селянському господарстві не є юридичними особами, не відраховують внески до пенсійного та інших фондів, але вони виготовляють домінуючу частину сільськогосподарської продукції країни, тобто реально працюють не тільки на себе, а й на споживача. До того ж, за Господарським кодексом, підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, ризикова господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання з метою досягнення економічних та соціальних результатів і отримання прибутку [2]. Тому осіб, зайнятих у товарних господарствах фактично можна віднести до підприємців.

У Законі України “Про особисте селянське господарство” воно визначається як господарська діяльність, що здійснюється без створення юридичної особи фізичною особою або особами, які пов'язані між собою відносинами і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків і надання послуг з використанням майна особистого господарства, зокрема у сфері сільського зеленого туризму [4].

Особисті селянські господарства поряд із сільськогосподарськими підприємствами є головними виробниками сільськогосподарської продукції. До малого підприємництва на селі належать товарні особисті селянські господарства (коефіцієнт товарності 70–100%), що безпосередньо реалізують надлишки готової продукції та діяльність яких спрямована, перш за все, на отримання таких надлишків. Власники особистих селянських господарств вважають за краще не реєструватися юридично як суб'єкти підприємницької діяльності, оскільки це дає їм можливість не підлягати оподаткуванню і звільнитися від організаційних формальностей, пов'язаних з реєстрацією й веденням бізнесу.

На думку П.С. Березівського, О.Й. Хом'як, особисте селянське господарство можна вважати сферою дрібного бізнесу, який не приносить значний дохід, але поряд із цим має і невисокий ступінь ризику [5, с. 38].

Фермерське господарство формується на основі приватної або орендної власності на землю й засоби

виробництва, одноосібного володіння та/або користування ними та повної відповідальності за результати діяльності. Основними видами діяльності фермерського господарства є виробництво й переробка сільськогосподарської продукції, транспортування, зберігання, реалізація сільськогосподарської продукції власного виробництва, сільський туризм.

Згідно із Законом України “Про фермерське господарство”, громадяни мають право на отримання земельної ділянки для здійснення господарювання, розмір якої не перевищує 50 га ріллі і 100 га всіх земель [6]. Крім того, фермери мають право додатково орендувати земельні ділянки на виробничі потреби в населення. Фермерське господарство самостійно визначає напрям своєї діяльності, необхідні умови забезпечення ефективного використання землі, збереження й поліпшення її родючості, обсяги виробництва та форми реалізації продукції.

Фермерські господарства організувалися шляхом: створення з особистих селянських господарств; формування декількох господарств на місці реформованих колективних сільськогосподарських підприємств та інших господарств; виходу селян з колективних сільгосппідприємств з майновими й земельними паями; придбання майна або земельних ділянок за конкурсом або на аукціоні.

Неаграрні сфери підприємництва в сільській місцевості представлені індивідуальним господарством, фізичними особами-підприємцями й малими підприємствами.

На селі фізичні особи, крім зайнятості в особистому селянському господарстві, здійснюють також без офіційної реєстрації виробництво продукції, надання побутових послуг або послуг індивідуального характеру, комерційну діяльність, не пов'язану із сільським господарством. У вітчизняному законодавстві немає трактування фізичної особи – суб'єкта господарювання, що здійснює підприємницьку діяльність без реєстрації й поза сферою сільського господарства. Вітчизняна наука також не надає визначення цієї фізичної особи як суб'єкта підприємницької діяльності.

Така діяльність може бути основною для фізичної особи, яка перебуває на обліку в центрі зайнятості або додатковою для особи, котра працює з офіційним оформленням як найманий працівник. Вона відповідає усім ознакам підприємницької діяльності: здійснюється особою самостійно, на власний ризик, з метою отримання прибутку, дає змогу реалізувати внутрішній потенціал підприємця і на початковому етапі є відносно новою. Оскільки однією з головних її ознак є самостійне здійснення, вважаємо за доцільне визначити фізичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності на селі як індивідуальне господарство, яке внаслідок ухиляння підприємця від заповнення декларації про доходи є, відповідно до чинного законодавства, суто тіньовою формою господарювання.

Найбільш поширеною формою малого підприємництва є фізична особа – підприємець, яка, відповідно до Господарського кодексу України

визначається як суб'єкт підприємницької діяльності, що реєструється в установленому порядку і здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи [2]. Фізична особа – підприємець функціонує на підставі виданого свідоцтва про реєстрацію; за умови здійснення торгівельної діяльності на підставі додатково виданого на його ім'я патенту на здійснення визначеного виду діяльності та, в окремих випадках, ліцензії, якщо його основна або супутня діяльність входить до переліку обов'язкових для ліцензування видів [2, 7].

Малі підприємства є самостійними суб'єктами господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що має статус юридичної особи. Вони є невід'ємною складовою сектора сільського підприємництва і, порівняно з іншими суб'єктами господарської діяльності, мають переваги щодо можливостей розробляти та впроваджувати інноваційні продукти й послуги.

Товариство з обмеженою відповідальністю – найбільш поширена форма організації малих підприємств на селі. Воно формується на підставі загальних принципів побудови товариств з розподілом статутного фонду на паї або частки. Кожен член товариства відповідає за загальні результати господарювання лише в межах своїх внесків. Саме цей критерій є визначальним щодо вибору такого типу товариств в сільській місцевості, оскільки сільські жителі обмежені в джерелах додаткового доходу і фінансування.

ВИСНОВКИ

Мале підприємництво на селі здатне концентрувати від 20 до 40% економічно активного населення, насичувати ринок товарами й послугами повсякденного попиту. Його значущість виявляється при формуванні ринкової ціни, яка приводить у дію конкурентний механізм примусу до ефективного господарювання.

У вітчизняному законодавстві сутність малого підприємництва трактується з позиції встановлення кількісних критеріїв його відмежування від великого і середнього підприємництва з акцентуванням уваги на необхідності виділення, як складової частини, мікропідприємництва.

Особливості вибору форм господарювання на селі визначаються розподілом сфер діяльності на сільськогосподарську і неаграрну, обмеженістю

доступу сільських жителів до суттєвих за обсягами джерел фінансування, можливістю ведення бізнесу без реєстрації в межах особистих селянських господарств, а також існуванням тіньової сфери бізнесу.

Суб'єктами підприємницької діяльності на селі виступають товарні особисті селянські господарства, індивідуальні господарства, фермерські господарства, фізичні особи – підприємці й малі підприємства. Усі вони, окрім особистих селянських та індивідуальних господарств, здійснюють діяльність на підставі державної реєстрації і в деяких випадках додаткового отримання ліцензії.

Список використаних джерел

1. Матусова О.М. Розвиток малого підприємництва на селі в сучасних умовах [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Матусова Олена Миколаївна; Класич. приват. ун-т. - Запоріжжя: 2008. – 197 с.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Підприємницька діяльність: стратегія економічного розвитку: науково-методичне видання / за ред. д.е.н., професора А.В. Чупіса. – Суми: Довкілля, 2001. – 336 с.
4. Закон України “Про особисте селянське господарство” від 15.05.2003 р. № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/742-15>
5. Березівський П.С. Перспективи розвитку особистих селянських господарств як організаційної форми господарювання на селі Львівщини в пореформений період / П.С. Березівський, О.Й. Хом'як // Ринкова трансформація економіки АПК: Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. – К.: ІАЕ, 2002. – Ч. 2. – С. 36–39.
6. Закон України “Про фермерське господарство” від 19.06.2003 р. № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-157>.
7. Закон України “Про ліцензування видів господарської діяльності” від 02.03.2015 р. № 222-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/222-19>

НІКІТИНА

Олена Вікторівна
naravi16@gmail.com

УДК 338.246.025.2

ТРАКТУВАННЯ СУТНОСТІ КОНТРОЛІНГУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

TREATMENT OF ESSENCE OF CONTROLLING AS ECONOMIC CATEGORY

аспірант, Харківський
державний універси-
тет харчування та
торгівлі

У статті узагальнено існуючі тлумачення поняття «контролінг», проведений аналіз наукових доробок, що дає можливість сформулювати концепції побудови системи контролінгу економічних процесів на підприємстві.

В статье обобщены существующие трактования понятия «контроллинг», проведен анализ научных разработок, что дает возможность сформулировать концепции построения системы контроллинга экономических процессов на предприятии.

In article the existing interpretations of the concept "controlling" are generalized, the analysis of scientific developments is carried out that gives the chance to formulate concepts of creation of system of controlling of economic processes at the enterprise.

Ключові слова: контролінг, концепція контролінгу, управлінський облік, функції управління

Ключевые слова: контроллинг, концепция контроллинга, управленческий учет, функции управления

Keywords: controlling, concept of controlling, management accounting, functions of management

ВСТУП

Складнощі економічних реформ накладають відповідні відбитки на функціонування суб'єктів господарювання. В сучасних умовах господарювання потребують від підприємств постійної оцінки та підвищення результативності своєї діяльності на основі контролінгу.

Теоретичним та методологічним аспектам контролінгу присвячено багато наукових досліджень зарубіжних економістів: Р. Манна, Е. Майера, А. Карминського, П. Хорвата, С. Фалько, К. Расела, Л. Левіна. Наукові праці цих вчених присвячені різним аспектам та сферам застосування контролінгу, розробці методичного інструментарію моніторингу діяльності підприємств. Дослідженнями розвитку систем контролінгу та економічних стратегій займаються вітчизняні науковці: О.Оліфіров, М.Пушкар, А.Ткаченко, М.Чумаченко та інші, в працях яких вирішуються питання концептуальних засад та практичні аспекти організації контролінгу.

Незважаючи на вагомий обсяг теоретичних напрацювань, у науковому світі до сьогодні не сформульований єдиний підхід до трактування такого поняття, як контролінг, ця проблематика потребує доопрацювання та конкретизації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснити аналіз наявних тлумачень даної економічної категорії, характеристика сучасних концепцій контролінгу, теоретичне обґрунтування авторської інтерпретації поняття контролінгу діяльності торгових підприємств.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є наукові праці, матеріали періодичних видань, Internet ресурси. При проведенні дослідження

використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення визначення поняття «контролінг».

РЕЗУЛЬТАТИ

В економічну теорію та господарський практикум поняття контролінгу прийшло з менеджменту. Щодо етимології цього поняття, то воно утворено від латинського «to control» – настроювати, регулювати, контролювати, управляти. Під поняттям контролінгу (англ. controlling) розуміється, систематичний контроль, відстежування ходу виконання поставлених задач з одночасною корекцією роботи. Здійснюється на основі дотримання встановлених стандартів та нормативів, постійного регулювання як найважливіша задача економічного управління. [4] Незважаючи на те, що контролінг має англійське походження, даний термін в США і Великобританії вживають дуже рідко, більшої популярності здобув «управлінський облік», який вважається синонімом поняттю «контролінг». В країні пострадянського середовища термін «контролінг» прийшов з Німеччини, де здобув офіційне визнання. В Україні вживають обидва терміни – як «контролінг», так і «управлінський облік».

Перейдемо від загального, міждисциплінарного тлумачення поняття «контролінг», до його визначення в економічних науках. Стосовно надання переваги терміну «контролінг» перед управлінським обліком, слід відзначити, що кожне з цих понять відображає певний аспект управлінської діяльності, але поняття контролінгу більш повно обґрунтовує спрямованість цієї діяльності. Якщо дотримуватись таких вимог економічної науки, як однозначність, лаконічність, економія термінів, то використання категорії «контролінг» містить великий потенціал щодо можливостей надання сутності економічним

дефініціям при описанні економічних процесів у сфері організаційно-управлінських відносин.

Досліджуючи існуючі в економічній теорії та практиці підходи до тлумачення терміну «контролінг» було з'ясовано, що одностайності в розумінні цього поняття немає. Одні автори пов'язують це поняття з функціями управління, інші – прив'язують до конкретного об'єкту управління,

треті – розглядають як складову економічного аналізу.

Проаналізувавши подані в таблиці 1 визначення контролінгу, можна простежити певну закономірність в побудові самого трактування, яке умовно можна розкласти на декілька складових, що визначають змістовні елементи контролінгу як наукового поняття.

Таблиця 1

Поняття контролінгу та його місце у системі управління підприємством

№ п/п	Дослідники	Визначення категорії «контролінг»	Місце контролінгу в системі управління підприємством
1	А. Дайле [1]	Система, орієнтована на результат, з врахуванням забезпечення ліквідності, в сферу задач якої входить збір і обробка інформації	Складова процесу розробки, координації та контролю за виконанням планів на підприємстві
2	Д. Хан [8]	Інформаційне забезпечення, орієнтоване на результат управління підприємством	Складова економічного аналізу
3	Манн Р. Майер Е. [4, с. 20]	Розкриває поняття контролінгу як системи регулювання витрат і результатів діяльності, яка допомагає в досягненні цілей підприємства.	Орієнтований на виживання підприємства в двох періодах: короткостроковому - оптимізація прибутку; в довгостроковому – підтримка гармонійних відносин та взаємозв'язків даного підприємства з оточуючими його сферами: природною, соціальною, господарською
4	П. Хорварт	Підсистема управління, яка координує підсистеми планування, контролю та інформаційного забезпечення	Системоутворююча та системоузгоджуюча координація
5	Фалько С.Г. [3]	Контролінг включає створення, обробку, перевірку та представлення системної управлінської інформації. Контролінг орієнтований на підтримку процесів прийняття рішень	Покликаний забезпечити адаптацію системи обліку на підприємстві до інформаційних потреб посадових осіб, які приймають рішення
6	Пушкар М.С. [6]	Контролінг – це діяльність, спрямована на створення інформаційної системи підприємства	Забезпечує стратегічний розвиток підприємства, надає йому рис постійності і сталості в умовах несталої середовища.
7	Карминський А.М. [2]	Контролінг - інформаційно-аналітична система підтримки управління підприємством	Забезпечує керівництво необхідними методами та інструментами управління на довготермінову перспективу
8	А.М. Ткаченко [7, с.16]	контролінг - це нове явище в теорії і практиці сучасного управління, яке виникло на межі економічного аналізу, планування, управлінського обліку та менеджменту.	Поряд із загальними завданнями (планування, інформаційне забезпечення, регулювання і контроль) мають місце і спеціальні (змінні) задачі (збір та обробка даних про зовнішнє середовище, ревізія та ін), які забезпечує контролінг

Так, в понятті контролінгу можна виділити складові, які визначають спосіб його організації, основні функції. Якщо науковці і мають спільне в трактуванні сутності поняття контролінгу, то стосовно розуміння ролі та значення контролінгу в системі управління підприємством виявляється суттєва розбіжність їх поглядів.

Отже, узагальнюючи проведений аналіз наукових доробок, маємо можливість сформулювати декілька

концепцій побудови системи контролінгу економічних процесів на підприємстві.

Згідно з першою концепцією, яку можна характеризувати як інструментальну, контролінг характеризується за типами методів та засобів, що використовуються.

Наступна концепція характеризується цільовою спрямованістю, згідно з якою контролінг визначається як проблемно-орієнтована система, що

входить у сферу інформаційних потреб, базується на формуванні системи кількісних та якісних показників, для виявлення пріоритетів впливу.

Третя концепція визначає контролінг як особливий напрям управлінської діяльності, який

передбачає певну модифікацію інформаційно-управлінських функцій, в напрямку їх інтеграційності. Така модифікація дає змогу створити умов для методологічного розвитку контролінгу.

Таблиця 2

Сучасні концепції контролінгу

Сутнісна характеристика	Опис концепції	Зміст контролінгової діяльності	Інформаційно-аналітичне забезпечення
Контролінг як управлінський інструмент	Забезпечення безперервної послідовності здійснення операцій	Послідовна та паралельна реалізація операцій по прийняттю управлінських рішень	Інформаційне забезпечення постійно діючого впливу на всі процеси
Контролінг як система управління кількісними та якісними змінами	Виявлення взаємозв'язку різних підсистем	Формування системи кількісних та якісних показників	Інформаційне забезпечення розвитку підсистем
Контролінг як специфічний вид управлінської діяльності	Систематизація практичних положень, які визначають спрямованість контролінгу	Облік, аналіз, оцінка, контроль	Інформаційне забезпечення системи економічного розвитку підприємства

Аналіз існуючих концепцій контролінгу дає змогу означити певну еволюцію в трактуванні його як економічної категорії. Це поняття набуло тепер ширшого значення, пройшовши розвиток від обліку до специфічних функцій управлінської діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі ґрунтовного критичного аналізу наявних підходів до трактування терміну «контролінг», спираючись на те, що тлумачення цього поняття відбиває різні сторони його змісту, а їх об'єктивність та обґрунтованість є принциповою умовою забезпечення об'єктивності та обґрунтованості самого контролінгу. Нами визначено, що контролінг – це ефективний контроль; формування оптимальних організаційних структур, доповнені синхронізацією цілей підприємства у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що сприяють досягненню цілей компанії та особистих цілей працівників. Ми акцентуємо увагу на його кінцевій меті – стабільності господарської діяльності та фінансово-економічного стану підприємства. Контролінг трактується нами з точки зору доданої цінності інформаційно-аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління господарськими процесами з метою досягнення цілей функціонування та розвитку суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел

1 Дайле А. Практика контроллинга: пер. с нем. / под ред. и с предисл. М.Л. Лукашевича,

Е.Н. Тихоненковой. М.: Финансы и статистика, 2001. – 336 с.

2. Карминский А.М. Информационно-аналитическая составляющая бизнеса: методология и практика. – М.: ФиС, 2007. – 272 с.

3 Контролинг: учебник / А.М. Карминский, С.Г. Фалько, А.А. Жевага, Н.Ю. Иванова; под ред. А.М. Карминского, С.Г. Фалько. – 3-е изд., дораб. – М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2013. – 336 с.

4. Манн Р., Майер Э. Контроллинг для начинающих: пер. с нем. Ю.Г. Жукова / Под ред. и с предисл. д-ра экон. наук В.Б. Ивашкевича. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 304 с.

4 Оліфіров О.В. Контролінг інформаційних систем підприємства: Монографія / О.В. Оліфіров – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган Барановського, 2003. - 325 с.

6. Пушкар М.С. Контролінг [Текст]: підручник / М.С. Пушкар - Тернопіль: Карт-бланш, 2004, - 370 с.

7. Ткаченко А.М. Контролінг в системі управління промисловим підприємством [Текст]: монографія / А.М. Ткаченко – Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2006. – 194 с.

8. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с нем. / Под ред. и с предисл. А.А. Гурчака, Л.Г. Головача, М.Л. Лукашевича. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 800 с.: ил.

9. Чумаченко М.Г. Контролінг перспективи не має: монографія / М.Г. Чумаченко // Фінансовий контроль. – 2005. – № 3. – С. 38–73.

РАЗУМОВА

Катерина Миколаївна
ons@ua.fm

УДК 656.224

ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ
ПАСАЖИРІВ ВІТЧИЗНЯНИМИ ТА ЗАКОРДОННИМИ
ЕЛЕКТРОПОЇЗДАМИ НА ЗАЛІЗНИЦЯХ УКРАЇНИFEASIBILITY STUDY OF TRANSPORTATION OF PASSENGERS BY
DOMESTIC AND FOREIGN ELECTRIC TRAINS ON RAILWAYS OF
UKRAINE

д.е.н., доцент кафедри
обліку і аудиту, Державний
економіко-технологічний
університет транспорту

В статті здійснений аналіз техніко-економічного обґрунтування щодо перевезень пасажирів на залізницях України вітчизняними та закордонними електропоїздами. Доведено, що при розробці конструкції нових вагонів фахівці підприємства застосовують сучасні підходи та методи складання.

В статье осуществлен анализ технико-экономического обоснования относительно перевозок пассажиров на железных дорогах Украины отечественными и зарубежными электропоездами. Доказано, что при разработке конструкции новых вагонов специалисты предприятия применяют современные подходы и методы составления.

In the article the analysis of the feasibility study on the transport of passengers on the Railways of Ukraine's domestic and foreign trains is done. It is proven that when developing a new car design the company's specialists apply modern approaches and methods of compilation.

Ключові слова: пасажирські перевезення, рухомий склад, пасажир, швидкість, тариф, маркетинг

Ключевые слова: пассажирские перевозки, подвижной состав, пассажир, скорость, тариф, маркетинг

Keywords: passenger transport, rolling stock, passenger, speed, rate, marketing

ВСТУП

Після набуття Україною незалежності ситуація із забезпеченням внутрішніх і міжнародних пасажирських перевезень вітчизняним залізничним транспортом була складною через застарілість та технічну відсталість рухомого складу. Така ситуація склалась через фактичне припинення придбання нових вагонів за кордоном. Крім, того пасажирський рухомий склад не відповідав європейським стандартам.

МЕТА РОБОТИ полягає у здійсненні техніко-економічного обґрунтування перевезень пасажирів на залізницях України вітчизняними та закордонними електропоїздами.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційною та методологічною основою роботи є законодавча база, наукові праці, матеріали періодичних видань та ресурси Internet. При проведенні техніко-економічного обґрунтування перевезень пасажирів на залізницях України вітчизняними та закордонними електропоїздами використано методи системного підходу та системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

З представлених пасажирських вагонів найбільшої уваги заслуговує рухомий склад виробництва Крюківського вагонобудівного заводу. Пасажирські вагони цього заводу відповідають європейським санітарним нормам, мають покращений дизайн та

комфортність. Їх доцільно закупляти для формування поїздів, які курсують в Україні та за кордон.

Тверський вагонобудівний завод виготовляє вагони, які мають нижчу вартість, але не повністю відповідають європейським санітарним нормам, зокрема за шириною купе, відсутній екологічний туалет та ін. Винятком є лише модель 61-4443 типу «СВ» на 16 місць, яка має термін служби 40 років та високу вартість. Усі представлені вагони запроектовані на конструктивну швидкість 160 км/год.

Враховуючи те, що Крюківський вагонобудівний завод має велику потужність, необхідну культуру виробництва і є українським заводом, рекомендовано закупляти нові вагони на ньому. Інколи висока ціна пасажирських вагонів на цьому заводі пояснюється виконанням усіх умов європейських стандартів.

В Україні є досвід експлуатації пасажирських вагонів ВАТ «Крюківський вагонобудівний завод» та ВАТ «Тверський вагонобудівний завод» (Росія), які курсують зі швидкостями до 140 км/год. Для підвищення конкурентоспроможності пасажирських перевезень необхідно закупляти вагони нового покоління, які відповідають нормам європейських стандартів та підвищеним швидкостям руху до 200 км/год.

Кожен з двох замовлених «Укрзалізницею» денних поїздів буде складатися з 9 вагонів відкритого типу з місцями для сидіння п'яти моделей. Серед них: два вагони - першого класу з окремими зонами для

VIP-пасажирів, ще два - просто першого класу, три - другого класу, один вагон другого класу, обладнаний підйомником і місцями для інвалідів, один - третього класу. Новий 9-вагонний міжрегіональний швидкісний поїзд може перевозити 726 пасажирів.

Крюківський вагонобудівний завод і замовник - «Укрзалізниця» - узгодили дизайн-проект нових

швидкісних поїздів. З обох сторін вагона внизу є фальшборт, який прикриє підвагонне обладнання і зробить зовнішній вигляд виразнішим. Внутрішні інтер'єри вагонів будуть в колірній гамі двох типів. В одному поїзді - оздоблення, меблі та інші елементи переважно синього кольору. В іншому – оливкового, що представлено на рис.1-2.

Рис.1. Денний пасажирський вагон першого класу

Рис. 2. Денний пасажирський вагон другого класу

Рис. 3. Денний пасажирський вагон третього класу

Важливою новинкою є міжвагонні переходи, які виробляє на замовлення КВБЗ німецька фірма «HUBNER». Вони призначені як для зручності пасажирів, так і для забезпечення стабільності кліматичних параметрів всередині вагонів. Тамбурних дверей не буде. А двері між пасажирським відділенням і тамбуром буде прозорими і забезпечені електроприводом. Відкриватися вони будуть натисненням кнопки, закриватися - автоматично.

Вагони нових міжрегіональних поїздів будуть обладнані системою забезпечення мікроклімату (СОМ). Вона в автоматичному режимі буде підтримувати необхідні комфортні умови для пасажирів: взимку у вагонах буде тепло, влітку - прохолодно. Сучасна установка кондиціонування повітря цієї системи може працювати як в режимі охолодження, так і в режимі теплового насоса, при цьому економічно використовуючи електроенергію.

У розробці конструкції нових вагонів фахівці підприємства застосовують сучасні підходи та методи складання. Наприклад, планується установка туалетної кімнати модульного типу. Приміщення буде

змонтоване, а потім вже, в складеному вигляді, встановлене на своє місце і приєднане до вагонних систем.

В Україні почали курсувати також швидкісні поїзди корейського та чеського виробництва на окремих напрямках руху. Перший досвід експлуатації цих поїздів показав, що не зважаючи на досить велику вартість квитків, поїзди майже повністю заповнені пасажирями. Але при цьому на напрямках їх руху були скасовані швидкісні поїзди «Столичний експрес» та електропоїзди підвищеної комфортності, ціни на квитки яких були значно нижче. Такий крок визначається як недобросовісна конкуренція, оскільки реальний попит на швидкісні поїзди можна оцінити при курсуванні одночасно поїздів закордонного і вітчизняного виробництва [1].

Ціни на перевезення пасажирів на ринку транспортних послуг можна визначити за двома принципами. Перший полягає у порівнянні прогнозованої ціни з цінами основних конкурентів на заданому напрямку руху, якими є авіаційний та автомобільний транспорт. Другий полягає у калькулюванні витрат на пасажирські перевезення

новим рухомим складом та додаванням науково обґрунтованого прибутку на соціально спрямовані перевезення. Визначену у такий спосіб ціну слід порівняти з цінами конкурентів на ринку транспортних послуг [2].

Розглянемо більш докладно визначення діапазону цін на перевезення пасажирів поїздами чеського виробництва на полігоні Донецьк-Дніпропетровськ-Харків за першим принципом, оскільки звітні дані про експлуатаційні витрати на курсування цих поїздів проки що відсутні.

Ціна проїзду від Дніпропетровська до Харкова поїздом «Шкода» на 10 гривень нижче, ніж автобусом, тому цю ціну можна вважати обґрунтованою, але вона майже у два рази вище, ніж в електропоїзді підвищеного комфортності, який курсував на даному напрямку.

Аналогічна ситуація виникла на напрямку Дніпропетровськ-Донецьк. Вартість проїзду у швидкісному поїзді «Шкода» нижче ніж в автобусі, але значно вище, ніж в електропоїзді підвищеної комфортності. З проведеного аналізу випливає, що дії Укрзалізниці стосовно встановлення вартості перевезення пасажирів на вказаних напрямках можна вважати обґрунтованими, але одночасно слід залишити поїзди підвищеної комфортності.

Ситуація з досить високими цінами виникла, при встановленні тарифів на перевезення пасажирів поїздами типу «Хюндай». Укрзалізниця обґрунтувала тільки їх порівнянням з вартістю перевезень авіаційним транспортом, яка в нашій країні завищена майже у три рази порівняно з Європою. У той же час на напрямках курсування швидкісних поїздів типу «Хюндай» з'явився потужний конкурент – автомобільний транспорт, ціни на перевезення пасажирів яким значно нижче, ніж залізничним транспортом.

Тарифи на перевезення пасажирів в поїздах типу «Хюндай» дуже високі і підлягають науковому обґрунтуванню на основі аналізу звітних експлуатаційних витрат з додаванням рентабельності на рівні 10-15%. Крім того, на вказаних напрямках руху слід залишити курсування швидкісних поїздів «Столичний експрес».

Інвестиційні розрахунки на маршруті Київ-Харків показують, що для обслуговування кредиту і терміну окупності поїздів Hyundai Rotem у 8 років; за умов здійснення трьох рейсів на добу кожною парою поїздів; заповнення 75% місць, ціни мусять скласти у I класі – 297,79 грн, II – класі – 165,49 грн. Виходячи з існуючого рівня тарифів на перевезення пасажирів («Столичний експрес»), №162 I клас – 175,17 грн, II клас – 103,43 грн), термін окупності становитиме 14

років, що значно збільшує ризики невиконання кредитних зобов'язань [3].

Широкий діапазон існуючих цін на перевезення пасажирів різними видами транспорту породжує управлінську невизначеність стосовно встановлення конкурентної ціни квитків на денні швидкісні поїзди.

У нових поїздах квитки коштуватимуть дорожче. А в старих, які в нову класифікацію не потраплять, вартість проїзду залишиться без змін.

Нова класифікація зачіпне нове покоління швидкісних поїздів із покращеним комфортом і підвищеною швидкістю. Треба відзначити, що тарифи на ці потяги ще не затверджені, але вже сьогодні можна говорити, що вони будуть вищими за тарифи в інших поїздах на цих же маршрутах.

Класифікація стосуватиметься лише нових потягів, якими Укрзалізниця планує оновлювати свій парк у найближчі роки. З інших поїздів лише деякі отримають нові класи. Наприклад, денні електропоїзди підвищеного комфорту, що зараз їздять між Києвом та обласними центрами, віднесли до інтер сіті, а нові потяги "Хюндай", що були запущені напередодні Євро-2012 - до інтер сіті плюс.

ВИСНОВКИ

Одним із доцільних способів прискорення перевезення пасажирів залізничним транспортом України є перехід на переважне курсування денних прискорених поїздів, з терміном знаходження у дорозі до 5-6 годин, з організацією узгоджених пересадок на вузлових станціях або проведення розмежування вантажного та пасажирського руху. Тобто, пропонується перехід на європейську схему організації перевезень, яка випробувана роками і задовольняє потреби пасажирів. При цьому може бути частково збережено курсування традиційних «нічних поїздів» для певної частини пасажирів, а також на великі відстані (Київ-Ужгород, Сімферополь-Луганськ) тощо.

Список використаних джерел

1. Лобойко Л.М. Підвищення ефективності використання пасажирських вагонів: дисертація. – Дніпропетровськ: 2009, - 211 с.
2. Аксенов И.М. Эффективность пассажирских железнодорожных перевозок. Монография. – К.: Издательство «Транспорт Украины», 2004.–282с.
3. Кулаев Ю.Ф. Методические вопросы оценки эффективности модернизации подвижного состава железных дорог// Наука в транспортном измерении: Пассажирские перевозки: Тезисы доклада II Междунар. науч.- практ. конф. – К.: ГНИЦ УЗ, 2006. – С. 45-46.

СОКОЛОВСЬКА

Галя Іванівна

kozak_galja@ukr.net

УДК 368.914

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ НАДІЙНОСТІ
НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІSCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL BASIS ASSESSING THE
RELIABILITY OF PRIVATE PENSION FUNDS IN UKRAINE

к.е.н., викладач кафедри
фінансів Тернопільський
національний економіч-
ний університет

У статті обґрунтовано необхідність оцінювання надійності недержавних пенсійних фондів задля забезпечення прозорості їх діяльності в Україні. Здійснено критичний огляд існуючих науково-методичних підходів до оцінки надійності даних фінансових установ. Розроблено авторську методику визначення рівня надійності недержавних пенсійних фондів.

В статье обоснована необходимость оценки надежности негосударственных пенсионных фондов для обеспечения прозрачности их деятельности в Украине. Осуществлено критический обзор существующих научно-методических подходов к оценке надежности данных финансовых учреждений. Разработана авторская методика определения уровня надежности негосударственных пенсионных фондов.

The article substantiates the need of evaluating the reliability of private pension funds to ensure the transparency of their activities in Ukraine. The critical review of existing scientific and methodological approaches to assessing the reliability of data financial institutions is implemented. The method of determination the reliability level private pension funds is developed by the author's.

Ключові слова: надійність, недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення

Ключевые слова: надежность, негосударственные пенсионные фонды, негосударственное пенсионное обеспечение

Keywords: reliability, private pension funds, private pension provision

ВСТУП

Незаперечна соціальна значущість недержавних пенсійних фондів (НПФ) та їхній потенціал для розвитку вітчизняної пенсійної системи актуалізують проблеми забезпечення фінансової стійкості фондів та захисту інтересів їхніх учасників. При цьому найвищий пріоритет відводиться фактору надійності НПФ.

Варто зазначити, що у вітчизняній науковій літературі поряд із розкриттям теоретичних засад, практики та проблематики розвитку НПФ фактично поза увагою дослідників залишилися питання їхньої надійності, що мають особливо важливе значення для фондів як соціально-фінансових інститутів. Праці, присвячені теоретико-методичним засадам визначення, оцінювання та механізмам забезпечення надійності НПФ, мають поодинокий характер, що актуалізує даний напрям дослідження.

МЕТА РОБОТИ полягає в обґрунтуванні авторського підходу до визначення рівня надійності недержавних пенсійних фондів на підставі критичного огляду існуючих методик.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Internet, нормативно-правові

акти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

При проведенні дослідження використано методи порівняння, статистичного аналізу та експертних оцінок.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Україні сьогодні відсутні загальноприйняті методики оцінювання надійності НПФ, як і відповідне нормативно-правове забезпечення. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27 червня 2006 р. № 5945 були затверджені Критерії оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду [4], одним з яких поряд із економічною ефективністю діяльності, ліквідністю пенсійних активів та зворотністю пенсійних накопичень учасників було визначено надійність функціонування. Для визначення кожного з цих критеріїв використовувався ряд показників, однак сьогодні зазначене розпорядження втратило чинність, а аналогічні нормативні документи так і не прийняті. Тому єдиний підхід до оцінки фінансового стану НПФ, як і їхньої надійності, в Україні відсутній.

Як зазначає Якимчук Т. П. [8, с. 61], в економічній літературі існує два підходи щодо ознак надійності НПФ:

– по-перше, достатність фінансових ресурсів для забезпечення життєдіяльності фонду, забезпечення гарантії збереження та приросту коштів вкладників та своєчасність виплат;

– по-друге, довіра громадян до фонду, здатність до виплат грошових коштів і фінансовий стан.

При цьому запропонований автором підхід до оцінки фінансової надійності НПФ передбачає використання кількісних (при аналізі параметрів «фінансовий стан» та «здатність виконувати зобов'язання») та якісних показників (при аналізі параметрів «рейтинг КУА» та «довіра вкладників») [8, с. 62-63]. Однак, алгоритм визначення інтегрального показника надійності автором не пропонується.

Даному питанню приділена увага у праці Алексєєва І. В. та Білика О. І. [1, с. 142], які для оцінювання надійності НПФ та її зміни пропонують використовувати наступний алгоритм:

1) формування системи показників, визначеної з урахуванням якісних та кількісних параметрів, які характеризують діяльність НПФ як системи;

2) розрахунок бального значення кожного з показників в межах сумарної бальної оцінки (100 балів) за правилом Фішберна;

3) визначення інтегрального показника надійності НПФ як суми бальних оцінок усіх показників;

4) встановлення класу та рівня надійності НПФ, який фіксується за розробленою рейтинговою

шкалою надійності відповідно до суми набраних балів.

Рейтингове агентство «Експерт РА» при оцінюванні надійності НПФ проводить аналіз показників за наступними напрямками:

- розмірні характеристики фонду;
- географія діяльності фонду;
- клієнтська база фонду;
- інвестиційна стратегія;
- професіоналізм і діловий потенціал фонду

[3].

Зважаючи на ці та інші наукові дослідження в даній сфері, нами запропонована методика оцінки надійності НПФ, що передбачає визначення системи коефіцієнтів, які дозволяють всесторонньо оцінити надійність фонду за рахунок аналізу таких основних його характеристик: ринкова позиція, фінансовий стан, рівень ризиковості, стадія розвитку (рис. 1).

Використовуючи методику аналізу та оцінки НПФ Української асоціації інвестиційного бізнесу [2], критерії оцінки фінансового стану [4] та методичні рекомендації щодо базової оцінки інвестиційної діяльності НПФ Нацкомфінпослуг [5], методику рейтингових агентств [3], а також наукові доробки в даній сфері, нами сформовано систему показників для оцінки надійності НПФ в розрізі 4-х груп (табл. 1). При цьому кожен блок показників характеризується різною вагомістю в комплексній оцінці.

Рис. 1. Складові оцінки надійності НПФ [авторська розробка]

Таблиця 1

Показники оцінки надійності НПФ
[авторська розробка]

№ з/п	Показники	Методика розрахунку	Діапазон значень	
			низький	високий
Показники ринкової позиції (15%)				
1.	Частка на ринку за обсягом активів	$Ч = \frac{НПФ_i}{\sum НПФ} \times 100$	<1	>5
2.	Частка на ринку за кількістю учасників	$Ч = \frac{НПФ_i}{\sum НПФ} \times 100$	<1	>5
3.	Досвід роботи	Кількість років	<3	>5
4.	Порівняльний показник прибутковості інвестування активів	$П = ID_i / \overline{ID}$	<1	≥1
Показники фінансового стану (40%)				
5.	Динаміка ЧВ ОПА (за 3 роки)	$ЧВОПА_i = \frac{ЧВА_i}{КО_i}$	-	+
6.	Коефіцієнт фінансової стійкості	$K_{\Phi C} = \frac{A}{3} = \frac{ПВн + ID}{B + ПВ}$	<1	≥1
7.	Коефіцієнт платоспроможності	$K_{\Pi} = \frac{ГК + \Phi I_{\Pi}}{ПЗ}$	<0,5	>1
8.	Коефіцієнт реального доходу	$K_{PD} = \left(\frac{ЧВОПА_i \times 100}{ЧВОПА_{i-1} \times I} - 1 \right) \times \frac{365}{K} \times 100$	<0	≥5
9.	Коефіцієнт витратності	$K_B = B / ID$	≥1	<1
Показники ризиковості (30%)				
10.	Коефіцієнт Шарпа	$K_{Sharpe} = \frac{R_{НП\ P} - \overline{R_f}}{\sigma}$	<0	>1
11.	Коефіцієнт варіації прибутку	$\nu = \frac{\sigma}{R_{НП\ P\ max} - R_{НП\ P\ min}}$	>0,17	<0,17
12.	Показник агресивності інвестиційної стратегії	$\Pi = A_p / A$	>40	<40
13.	Показник монотонності ЧВ ОПА (за 3 роки)	$\Pi_m = \frac{ЧВОПА_1 - ЧВОПА_0}{\sum_{i=1}^n чвопа_1 - чвопа_0 }$	≈0	≈1
14.	Рівень інформаційної прозорості	$I = \sum_{k=1}^5 X_k \alpha_k K_s$	0	10
Показники розвитку (15%)				
15.	Коефіцієнт співвідношення пенсійних внесків та виплат	$K_C = ПВн / ПВ$	<1	≥1
16.	Коефіцієнт інтенсивного росту (за 3 роки)	$K_P = ID / ЧВА$	-	+
17.	Коефіцієнт зрілості	$K_3 = КО_{ПВ} / КУ$	<1	≈1
18.	Коефіцієнт плинності учасників	$K_{\Pi} = КУ_B / КУ$	≈1	≈0
19.	Коефіцієнт оновлення	$K_o = КУ_H / КО_H$	<1	≥1
20.	Коефіцієнт плинності коштів	$K_{ПК} = ПК_{НПФ} / ПК_{НПЗ}$	≤1	>1

Примітка: $НПФ_i$ – вартість активів (кількість учасників) i -го фонду; $\sum НПФ$ – вартість активів (кількість учасників) всіх НПФ; ID – інвестиційний дохід; $ЧВОПА$ – чиста вартість одиниці пенсійних активів; $ЧВА_i$ – чиста вартість активів у поточному періоді; $КО_i$ – кількість одиниць пенсійних активів у поточному періоді; A – активи; $З$ – зобов'язання; $ПВн$ – пенсійні внески; $ПВ$ – пенсійні виплати; B – витрати; $ГК$ – грошові кошти; ΦI_{Π} – поточні фінансові інвестиції; $ПЗ$ – поточні зобов'язання; I – рівень інфляції; K – кількість днів у звітному періоді; $R_{НП}$ – рівень номінального прибутку; σ – стандартне відхилення прибутковості портфеля; R_f – середнє значення безризикової ставки за поточний період; A_p – ризиковані активи; $чвопа$ – чиста вартість одиниці пенсійних активів на початок ($чвопа_1$) та кінець ($чвопа_0$) кожного місяця поточного періоду; X_k – результат оцінки НПФ за інформаційним блоком k ; α_k – ваговий коефіцієнт інформаційного блоку k ; K_s – критерій своєчасності розкриття інформації; $КУ$ – кількість учасників фонду; $КУ_B$ – кількість учасників, які вибули; $КО_{ПВ}$ – кількість одержувачів пенсійних виплат; $КУ_H$ – кількість нових учасників у звітному періоді; $КО_H$ – кількість нових одержувачів пенсійних виплат у звітному періоді; $ПК_{НПФ}$ – кошти, переведені до недержавного пенсійного фонду; $ПК_{НПЗ}$ – кошти, переведені з фонду до інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Оскільки показники, відібрані для оцінки, не є рівнозначними, для визначення рівня надійності НПФ використаємо технологію бального методу з урахуванням вагових коефіцієнтів. Кожному з показників залежно від їх фактичного рівня та відповідно до встановленого діапазону значень присвоюється відповідний бал: низький рівень – 1, середній – 2, високий – 3 бали. Вагові коефіцієнти для показників встановлюються експертним методом залежно від рівня їх значимості. Таким чином, підсумкова блочна оцінка визначається з урахуванням ваги одиничних показників у межах блоку, а комплексна оцінка – синтезом блочних оцінок.

Враховуючи вищезазначене, інтегральний показник надійності НПФ знаходимо за формулами:

$$K_n = \sum_{i=1}^4 \frac{(P_i \times \beta_i)}{100}, \quad (1)$$

де P_i – підсумкова блочна оцінка;

β_i – коефіцієнт вагомості i -го блоку показників у комплексній оцінці.

$$P_i = \sum_{j=1}^n \frac{(\alpha_j \times K_j)}{100}, \quad (2)$$

де α_j – вагомість одиничного показника в межах блоку;

K_j – значення j -го показника в балах відповідно до його фактичного рівня;

Залежно від значення показника K_n можемо виокремити такі рівні надійності НПФ: 1) високий – $2,5 < K_n \leq 3$; 2) достатній – $2 \leq K_n \leq 2,5$; 3) низький – $1,5 < K_n < 2$; 4) критичний – $1 \leq K_n \leq 1,5$.

Оцінювання надійності НПФ неможливе без оперування доступною, зрозумілою та універсальною інформацією для широкого кола суб'єктів фінансового ринку. Саме тому одним із показників, що характеризують ризиковість НПФ, є рівень інформаційної прозорості.

Положенням про оприлюднення інформації про діяльність недержавного пенсійного фонду визначено, що інформування громадськості про діяльність фонду здійснюється шляхом подання відповідної інформації до НКЦПФР, а також додатково шляхом опублікування даних у друкованих засобах масової інформації та шляхом їх розміщення на веб-сайті НПФ або його адміністратора [6]. Саме на основі даних інтернет-ресурсів НПФ та їх адміністраторів можемо оцінити доступність,

своєчасність та відповідність висвітленої інформації вимогам, встановленим НКЦПФР. Аналіз здійснюватиметься у розрізі п'яти інформаційних блоків з відповідними ваговими коефіцієнтами, оприлюднення даних за якими передбачене вищезгаданим положенням, а саме: інформаційний проспект (15%), відомості про результати діяльності (30%), інформація про фінансовий стан (30%), аудиторський висновок за результатами перевірки НПФ (15%), опис інвестиційної політики фонду (10%).

Вибірка для проведення дослідження включає 67 НПФ, які були включені до Державного реєстру фінансових установ на момент проведення дослідження (травень 2016 року), а отже, фактично надавали послуги недержавного пенсійного забезпечення.

Запропонована методологія передбачає розрахунок індексу інформаційної прозорості за формулою:

$$I = \sum_{k=1}^5 X_k \alpha_k K_s, \quad (3)$$

де X_k – результат оцінки НПФ за інформаційним блоком k (дорівнює 10, якщо інформація розкрита повністю, 5 – якщо інформація розкрита частково, 0 – якщо відповідна інформація відсутня);

α_k – ваговий коефіцієнт інформаційного блоку k ;

K_s – критерій своєчасності розкриття інформації (для 2015 р. дорівнює 1, для 2014 р. – 0,5, для 2013 р. і раніше – 0).

Отримані результати свідчать про те, що основним джерелом інформації про діяльність НПФ є інтернет-ресурси їх адміністраторів, оскільки 76% фондів досі не створили власних веб-сайтів (табл. 2). Серед найбільш відкритих варто виділити такі НПФ: «Всі», «Соціальний стандарт», «Фармацевтичний», «Європейський вибір», а також НПФ, які обслуговує КУА «Національний резерв». Разом з тим, 6% проаналізованих фондів демонструють низький рівень відкритості, а ще для 17% з них індекс інформаційної прозорості дорівнює нулю через фактичну відсутність відповідної інформації або джерел її розкриття. Враховуючи те, що висвітлення проаналізованих даних є обов'язковим, рівень добровільного розкриття інформації НПФ є ще нижчим. Такий низький рівень інформаційної прозорості НПФ виступає вагомою перешкодою для підвищення довіри до них громадян.

Таблиця 2

Результати дослідження інформаційної прозорості НПФ
[авторська розробка]

Група НПФ	Кількість НПФ	Кількість НПФ у % до загальної кількості
НПФ, веб-сайти яких відсутні, у тому числі відсутні веб-сайти адміністраторів (інформація про НПФ на них)	51 14	76 21
НПФ з високим рівнем інформаційної прозорості ($8 < I < 10$)	28	42
НПФ з середнім рівнем інформаційної прозорості ($6 < I < 8$)	16	24
НПФ з низьким рівнем інформаційної прозорості ($0 < I < 6$)	6	9
НПФ, рівень інформаційної прозорості яких дорівнює нулю	17	25
НПФ, які несвоєчасно подають інформацію	9	13

Для емпіричного підтвердження запропонованої методики проаналізуємо рівень надійності НПФ «Соціальний стандарт», вибір якого базується на доступності та повноті інформації про результати роботи фонду (табл. 3). Результати аналізу показників НПФ «Соціальний стандарт» станом на кінець 2015 року засвідчують достатній рівень його надійності ($K_n=2,25$).

Перевагами запропонованої методики є: 1) поєднання аналізу внутрішнього фінансового стану НПФ з оцінкою його становища на ринку пенсійних послуг; 2) аналіз показників не лише в поточному

періоді, а й оцінка їх динаміки впродовж тривалого терміну роботи фонду (3 роки); 3) визначення стадії розвитку НПФ, що дозволяє оцінити не лише поточний стан фонду, а й передбачити перспективи його розвитку. Отже, дана методика може використовуватись безпосередньо НПФ (компаніями з управління активами) в рамках системи управління ризиками, органами регулювання для контролю за результатами роботи фондів, а також в цілях рейтингування НПФ, зокрема при їх відборі для участі в другому рівні.

Таблиця 3.

Результати оцінки надійності НПФ «Соціальний стандарт»

№ п/п	Показники	Значення	Бал	Ваговий коефіцієнт, %
Ринкові позиції (15%)				
1.	Частка на ринку за обсягом активів, %	1,39	2	20
2.	Частка на ринку за кількістю учасників, %	0,53	1	20
3.	Досвід роботи (кількість років)	11	3	20
4.	Порівняльний показник прибутковості інвестування активів	1,35	3	40
Оцінка фінансового стану (40%)				
5.	Динаміка ЧВ ОПВ (2013-2015 рр.)	+0,84	1	20
6.	Коефіцієнт фінансової стійкості	2,37	3	20
7.	Коефіцієнт платоспроможності	246,89	3	20
8.	Коефіцієнт реального доходу, %	-18,41	1	20
9.	Коефіцієнт витратності	0,3	3	20
Показники ризиковості (30%)				
10.	Коефіцієнт Шарпа	0,33	2	20
11.	Коефіцієнт варіації прибутку	0,27	1	20
12.	Показник агресивності інвестиційної стратегії, %	13,94	3	15
13.	Показник монотонності ЧВ ОПВ (2013-2015 рр.)	0,43	2	25
14.	Рівень інформаційної відкритості	високий	3	20
Показники розвитку (15%)				
15.	Коефіцієнт співвідношення пенсійних внесків та пенсійних виплат	1,4	3	25
16.	Коефіцієнт інтенсивного росту (2013-2015 рр.)	-2,5%; +22,1%; +9,6%	2	25
17.	Коефіцієнт зрілості	-	-	20
18.	Коефіцієнт плинності учасників	0,003	3	10
19.	Коефіцієнт оновлення	-	-	10
20.	Коефіцієнт плинності коштів	10,87	3	10

ВИСНОВКИ

Таким чином, проблема захисту недержавних пенсійних фондів від фактичних і потенційних загроз повинна знайти своє практичне вирішення в системі ризик-менеджменту фондів та організованій належним чином системі державного контролю в цій сфері. Ключовою характеристикою в даному аспекті виступає надійність НПФ як системна характеристика результативності управління фондом, що являє собою сукупність взаємопов'язаних показників. Рейтингування НПФ за показником надійності сприятиме зростанню довіри громадян країни до системи недержавного пенсійного забезпечення та її подальшому розвитку.

Список використаних джерел

1. Алексеев І.В. Методичні засади інтегрального оцінювання надійності недержавних пенсійних фондів в Україні / І.В. Алексеев, О.І. Білик // Регіональна економіка. – 2013. – №2. – С. 140-147.
2. Методика аналізу та оцінки недержавних пенсійних фондів та компаній з управління активами недержавних пенсійних фондів. – К.: УАІБ, 2006. – 54 с.
3. Методика присвоєння рейтингів надійності НПФ [Електронний ресурс] // Рейтинговое агентство «Эксперт РА». – Режим доступа: <http://www.raexpert.ru>.
4. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про

затвердження Критеріїв оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду» від 27 червня 2006 р. № 5945 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.16739>.

5. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо базової оцінки інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів» від 29.09.11 р. № 613 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN68471.html

6. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Положення про оприлюднення інформації про діяльність недержавного пенсійного фонду» від 16.12.2004 р. № 3100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

7. Рудак С.М. Інтегральна оцінка діяльності НПФ / С.М. Рудак // Економіка розвитку. – 2011. – №2(58). – С. 118-122.

8. Якимчук Т.П. Необхідність імплементації рейтингу надійності недержавних пенсійних фондів в Україні / Т.П. Якимчук, Г.О. Хлівна // Економіка та держава. – 2013. – №8. – С. 60-63.